

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE DE KAMU HARCAMA TÜRLERİNİN EKONOMİK
BÜYÜMEYE ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Canan Büşra KÖSE

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Aysun ÖZEN

NEVŞEHİR

Ocak 2021

TEŐEKKÖRLER

Öncelikle tez çalıőmamın her aşamasında bana yardımcı olan ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli hocam danıőmanım, Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖZEN'e ve çalışma döneminde tezimin analiz kısmını hazırlamamda bana yardımcı olan hocam Doç. Dr. Mert TOPCU' ya teőekkür ederim.

Ayrıca tezimin okunmasında bana yardımcı olan sevgili niőanlıma ve her zaman destekleriyle yanımda olan biricik aileme çok teőekkür ederim.

TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMA TÜRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Canan Büşra KÖSE

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ocak 2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Aysun ESER ÖZEN

ÖZET

Kamu harcamaları milli gelirin önemli bir bileşeni olup, ekonomik büyümeyi büyük oranda etkilemektedir. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ile ilgili çok geniş bir literatür mevcuttur.

Keynesyen görüş kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu savunurken, literatürde yer alan bazı çalışmalarda ise kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği iddia edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 1980-2017 dönemine ait verilerden hareketle, Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz ederek, literatürdeki benzer çalışmalara katkı sağlamaktır.

Bu doğrultuda değişkenler arasındaki ilişkinin testi için ARDL analizi kullanılmış olup, bulgulara göre Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Harcamaları, Kamu Harcama Türleri, Ekonomik Büyüme, Büyüme Modelleri*

ECONOMIC GROWTH IMPACT OF PUBLIC SPENDING IN TURKEY

Canan Büşra KÖSE

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences Economics,
Master's Degree, Jan 2021**

Supervisor: Dr. Lecturer Member of Aysun ESER ÖZEN

ABSTRACT

Government spending is an important component of national income and affect economic growth to a great extent. There is an extensive literature on the effects of government spending on economic growth.

While the Keynesian view argues that there is a positive relationship between government spending and economic growth, some studies in the literature claim that government spending affect economic growth negatively.

The aim of this study is to analyse the effect of government spending on economic growth in Turkey, by using data from the period 1980-2017 and by doing so, to contribute to the related literature.

According to the findings of ARDL analysis that used to test the relationship between the variables, it is determined that, there is a positive and significant relationship between government spending and economic growth in Turkey.

Keywords: *Public Expenditures, Public Expenditure Types, Economic Growth, Growth Models*

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	iii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iv
KABUL VE ONAY SAYFASI	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI	3
1.1.1. Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörler	6
1.1.1.1. Ekstansif Büyüme	6
1.1.1.2. İntansif Büyüme	7
1.1.1.2.1. Doğal Kaynaklar	8
1.1.1.2.2. Fiziksel Sermaye	8
1.1.1.2.3. Beşeri Sermaye.....	8
1.1.1.2.4. Teknolojik Gelişmeler	9
1.1.2. Temel Büyüme Modellerinde Devletin Rolü	9
1.1.2.1. Merkantalizm	9
1.1.2.2. Fیزیokrasi	10
1.1.2.3. Klasik Büyüme	11
1.1.2.4. Keynesyen Büyüme	13
1.1.2.5. Post Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar Büyüme Modeli).....	14
1.1.2.6. Neo-Klasik Büyüme (Dışsal Büyüme Modeli)	16
1.1.2.7. İçsel Büyüme Modeli	22
1.1.2.7.1. Temel AK Modeli	27

1.2. KAMU HARCAMALARI	38
1.2.1. Kamu Harcamalarının Kavramsal Çerçevesi.....	39
1.2.1.1. Dar Anlamda Kamu Harcamaları.....	39
1.2.1.2. Geniş Anlamda Kamu Harcamaları.....	40
1.2.1.3. Kamu Harcamalarının Özellikleri	41
1.2.1.3.1. Kamu Harcamaları Karşılığında Para Ödenir	41
1.2.1.3.2. Kamu Harcamaları Belirli Bir Kamusal İhtiyacı Karşılar.....	41
1.2.1.3.3. Kamu Harcamaları Yetkili Şahıslarca Yapılır	41
1.2.1.3.4. Kamu Harcamaları Artma Eğilimi Gösterir	42
1.2.2. Kamu Harcamalarının Türleri.....	42
1.2.2.1. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	42
1.2.2.2. Ekonomik Ayrıma Göre Kamu Harcamaları	43
1.2.2.2.1. Cari Harcamalar.....	43
1.2.2.2.2. Yatırım Harcamaları	44
1.2.2.2.3. Transfer Harcamaları.....	46
1.2.2.2.3.1. Dolaylı – Dolaysız Transferler	48
1.2.2.2.3.2. İktisadi – Mali – Sosyal Transferler.....	49
1.2.2.2.3.3. Verimli – Verimsiz Transfer Harcamaları	49
1.2.2.3. İdari Ayrıma Göre Kamu Harcamaları	50
1.2.2.4. Fonksiyonel Ayrıma Göre Kamu Harcamaları.....	51
1.2.2.4.1. Genel Hizmet Harcamaları	53
1.2.2.4.2. Adalet ve Yargı Harcamaları.....	53
1.2.2.4.3. Savunma Harcamaları.....	53
1.2.2.4.4. Ekonomik Yönlü Hizmet (Altyapı) Harcamaları	54
1.2.2.4.5. Eğitim Harcamaları.....	55
1.2.2.4.6. Sağlık Harcamaları	56
1.2.3. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri	57
1.2.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedenleri.....	58
1.2.3.1.1. Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Artışlar.....	58
1.2.3.1.2. Siyasi Nedenler.....	59
1.2.3.1.3. Teknolojik Nedenler	59
1.2.3.1.4. Sosyal Nedenler.....	60
1.2.3.1.5. Ekonomik Nedenler.....	60

1.2.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri.....	61
1.2.3.2.1. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması.....	61
1.2.3.2.2. Bütçe Usullerinin Değişmesi.....	61
1.2.3.2.3. Para Değerinin Düşmesi.....	62
1.2.3.2.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusunun Büyümesi	62
1.2.3.2.5. Kamulaştırma ve Devletleştirme	63
1.2.4. Kamu Harcamalarının Artışını Açıklamaya Yönelik Görüş ve Yaklaşımlar	63
1.2.4.1. Wagner’ın Görüşü (Sürekli Artış Kanunu)	63
1.2.4.2. Peacock-Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi	68
1.2.4.3. Henry Carter Adams’ın Görüşü.....	72
1.2.4.4. Goffman ve Mahar Modeli	72
1.2.4.5. Gupta ve Michas Görüşü.....	72
1.2.4.6. Richard A. Musgrave Görüşü.....	73
1.2.4.7. Francesco Nitti Görüşü	73
1.2.4.8. Solomon Fabricant’ın Görüşü	74
1.2.4.9. Odle / Politik-Tarihsel Aşamalar Tezi	74
1.2.4.10. Maksimizasyon Görüş	74
1.2.4.11. Sosyal Refahın Artışı Yaklaşımı (A. Pigou – H. Dalton)	75
1.2.4.12. Baumol Görüşü	75
1.2.4.13. Colin Clark	75
1.2.4.14. Niskanen.....	75
1.2.4.15. Klasik Görüş ve Kamu Harcamaları	76
1.2.4.16. Keynesyen Görüş ve Kamu Harcamaları.....	76
1.2.4.17. Monetarist Görüş ve Kamu Harcamaları	77
1.2.4.18. Arz Yönlü Yaklaşım ve Kamu Harcamaları	78
İKİNCİ BÖLÜM	80
KAMU HARCAMASI VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ... 80	
2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Kısası Dönem Etkisi (Çarpan Etkisi).....	80
2.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Uzun Dönem Etkisi.....	81
2.2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerine Etkileri	82

2.2.2. Kamu Harcama Türleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	87
2.2.2.1. Eğitim Harcaması ve Büyüme İlişkisi.....	87
2.2.2.2. Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	88
2.2.2.3. Savunma Harcamaları ve Büyüme İlişkisi.....	89
2.2.2.4. Cari Harcamalar ve Büyüme İlişkisi	90
2.2.2.5. Yatırım Harcamaları ve Büyüme İlişkisi.....	90
2.2.2.6. Transfer Harcamaları ve Büyüme İlişkisi.....	91
2.2.3. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	107
TÜRKİYE DE TÜRLERİNE GÖRE KAMU HARCAMALARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİNİN ANALİZİ	107
3.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Literatür ..	107
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler.....	113
3.3. Araştırmanın Yöntemi	113
3.3.1. ADF Testi	114
3.3.2. ARDL Testi.....	115
3.3.3. FMOLS Yöntemi	116
3.4. Ampirik Bulgular	116
3.4.1. Birim Kök Testi	116
3.4.2. ARDL Testi.....	118
3.4.3. FMOLS Tahmin Sonuçları	121
SONUÇLAR	125
KAYNAKÇA	127
ÖZGEÇMİŞ	

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	25
Tablo 1.2. İçsel Büyüme Model ve Varsayımları	26
Tablo 1.3. Transferlerde Esas Alınan Unsurlar.....	48
Tablo 1.4. Kamu Harcamalarının Gerçekte ve Görünüşte Artış Nedenleri	58
Tablo 1.5. Wagner Kanununun Farklı Modelleri.....	66
Tablo 2.1. 1980-2017 Yılları Genel Devlet Toplam Harcamaları ve GSYH'ye Oranı	94
Tablo 2.2. Türkiye'de Cari Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı .	96
Tablo 2.3. 1980 – 2017 Yılları İtibariyle Transfer Harcamalarının Dağılımı.....	99
Tablo 2.4. Türkiye'de Yatırım Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı	102
Tablo 2.5. Türkiye'de Sağlık Harcamaların 2000-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı	104
Tablo 3.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar	107
Tablo 3.2. Veri Seti	113
Tablo 3.3. ADF Birim Kök Test Sonuçları	117
Tablo 3.4. Birinci Dereceden ADF Birim Kök Test Sonuçları.....	118
Tablo 3.5. GSYİH, Sermaye ve Cari Harcamaların ARDL Test Sonuçları.....	119
Tablo 3.6. GSYİH, Sermaye ve Yatırım Harcamaların ARDL Test Sonuçları	120
Tablo 3.7. GSYİH, Sermaye ve Transfer Harcamaların ARDL Test Sonuçları	121
Tablo 3.8. Sermaye ve Cari Harcamaların FMOLS Tahmin Sonuçları.....	122
Tablo 3.9. Sermaye ve Yatırım Harcamaların FMOLS Tahmin Sonuçları	123
Tablo 3.10. Sermaye ve Transfer Harcamaların FMOLS Tahmin Sonuçları	124

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Optimal Mal Bileşimini Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi	5
Şekil 1.2. Klasik Yaklaşımı Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi.....	6
Şekil 1.3. Harrod-Domar Modelin İşleyişi.....	15
Şekil 1.4. Karar Dengesi	19
Şekil 1.5. Durağan Durum ve Tasarruf Kayması.....	20
Şekil 1.6. Temel AK Modeli.....	28
Şekil 1.7. Wagner Kanununun Şematik Gösterimi	65
Şekil 1.8. Ekonomik Gelişme – Kişi Başına Reel Kamu Harcamaları.....	67
Şekil 1.9. Peacock-Wiseman’ın Kamu Harcamalarının Sıçrama Görüşü.....	69
Şekil 1.10. Peacock-Wiseman Toplam Kamu Harcamalarının Sıçraması Görüşü	70
Şekil 1.11. Peacock-Wiseman Hipotezi Yarı-Güçlü Grup.....	71
Şekil 1.12. Peacock-Wiseman Hipotezi Zayıf Grup	71
Şekil 2.1. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Kamu Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı	95
Şekil 2.2. 1980-2017 Yılları İtibariyle Kamu Harcamalarının Toplam Kamu Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı	95
Şekil 2.3. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Cari Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı	97
Şekil 2.4. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Cari Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı	97
Şekil 2.5. Toplam Harcamalar İçerisinde Cari Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı.....	98
Şekil 2.6. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Transfer Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı	100
Şekil 2.7. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Transfer Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı	100
Şekil 2.8. Toplam Harcamalar İçerisinde Transfer Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı.....	101
Şekil 2.9. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Yatırım Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı	103
Şekil 2.10. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Yatırım Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı	103

Şekil 2.11. Toplam Harcamalar İçerisinde Yatırım Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı.....	104
Şekil 2.12. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Sağlık Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı	105
Şekil 2.13. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Sağlık Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı	105
Şekil 2.14. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Eğitim Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı	106
Şekil 2.15. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Kamu Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı	106

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devleti
ADF	: Artırılmış Dickey-Fuller
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
ARDL	: Sınır Testi Yaklaşımı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EKK	: En Küçük Kareler
FMOLS	: Tamamen Değiştirilmiş En Küçük Kareler
GDP	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsler
KH	: Kamu Harcamaları
N	: Nüfus
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu

GİRİŞ

Devlet kamusal mal ve hizmet sağlama amacı dışında büyüme hızını artırma, gelir dağılımını iyileştirme, kaynak dağılımını düzenleme, fiyat istikrarını sağlama, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma gibi makro iktisadi amaçlarla kamu harcaması yapmaktadır. Milli gelir esas itibariyle, özel yatırım, özel tüketim ve kamu harcamaları toplamından oluşmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde en önemli amaç ekonomik kalkınma olup, kalkınmanın ön şartı ekonomik büyümedir. Bu bağlamda, sunulan tez çalışmasının konusu, kamu harcama türlerinin milli gelir artışına ve dolayısıyla ekonomik büyümeye etkisini ortaya koymaktadır. Çünkü, 1980’li yıllardan itibaren Türkiye, hem ekonomik krizleri yönetmiş hem de ekonomik büyümeyi sağlamak için kamu harcamalarını kullanarak bazı önlemler almaya çalışmıştır. En etkili önlem, sermayenin artırılmasının yanı sıra emek ve doğal kaynakların verimli kullanılmasının sağlanması olmuştur. Bu çalışmanın amacı, kamu harcaması ve iktisadi büyüme arasındaki bağlantının teorik çerçevesi ve literatürü geniş bir şekilde tanıtmak, Türkiye’de kamu harcama türleri ve iktisadi büyüme arasındaki bağlantıyı ortaya koymak, Türkiye’de kamu harcama türleri ve iktisadi büyüme arasındaki bağlantıyı ARDL yöntemi kullanılarak analiz etmektir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere söz konusu olan makro iktisadi problemlerin en büyük sebeplerinden biri kamu sektörünün büyüklüğü ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kamu maliyesi açıklarıdır. Kamu harcamalarının yükselmesinin iktisadi kalkınmanın bir sonucu olarak mı oluştuğu veya hükümetlerin bu harcamaları ekonomik kalkınmayı sağlamak için bir politika aracı olarak kullanıp kullanmadığı gibi sorular bu yöndeki çalışmaların temel kaynağını oluşturmaktadır. Bundan dolayı, çalışmanın amacı doğrultusunda, ilk olarak kamu harcamaları ve iktisadi büyüme kavramsal olarak ele alınmaktadır ve sonrasında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1980-2017 yılları verileri kullanılarak ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Analizde 1980 sonrasında incelenmesinin nedeni ise 1980’li yılların Türkiye için bir dönüm noktası olmasıdır. Dışa açılma sürecinin başladığı yıllar olmasından dolayı bu dönüm noktası seçilmiştir.

Çalışmanın hem teorik hem de ampirik olarak daha iyi anlaşılması amacıyla, “Kavramsal Çerçeve”, “Kamu Harcaması ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki” ve

“Türkiye’de Türlerine Göre Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Analizi” olmak üzere üç ana bölümde ele alınmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde, tezin amacı, ehemmiyeti ve kapsamı hakkında genel bir bilgi sunulmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, kamu harcaması ve ekonomik büyüme kavramları ile ilgili teorik çerçeve verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, kamu harcaması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki literatür çerçevesinde irdelenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Türkiye’de türlerine göre kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin ekonometrik olarak analizi yapılmaktadır. İktisadi büyüme ve kamu harcama verileri T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü gibi kurumların web sitelerinden elde edilmiştir. Veriler yıllık bazda ARDL metodu ile analiz edilmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde; kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğu gözlenmektedir. Başka bir ifadeyle, birinin artışı diğerinin artışına sebep olmaktadır. Kamu harcamalarını optimal düzeyde gerçekleştirebilmek için devlete büyük rol düşmektedir. Yani sermayenin, emek ve kaynakların kullanımı konusunda devlet kamu harcama türlerini doğru şekilde yönlendirmelidir. Çalışmanın sonuç ve politika önerileri bölümünde ise, çalışma kapsamında elde edilen bulgular özetlenmekte ve kamu harcamalarının optimal seviyede olması için bazı öneriler sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ekonomik büyüme, günümüzde ve geçmişte hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin ve iktisatçıların her zaman üzerinde durduğu olgudur. Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamaları ve iktisadi büyüme ile ilgili olan kavramlar, ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler temel büyüme modellerinde devletin rolü ve kamu harcama türleri açıklanarak iktisadi büyüme ve kamu harcaması arasındaki ilişkisi açıklanarak bilgi verilecektir.

1.1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik büyüme ile ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Ekonomik büyümeyi, bir ülke içerisinde üretilen mal ve hizmet miktar ve kapasitesinin ilerleyen dönem içinde çoğalması olarak tanımlayabiliriz. Ekonomik büyüme ölçüsü ülkenin gayri safi yurt içindeki hasılasıdır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH veya GDP) zamana paralel bir seyir izler. Bir ülkede ekonomik büyüme ile birlikte artan hizmetler karşısında ülkede yaşayan insanların refah düzeyi olumlu yönde tepki gösterir. GSYH, bir ülkede belli bir dönemde, o ülkenin sınırları içerisinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal değerlerin toplamıdır. Yani ülke içerisinde yerli-yabancı farketmez bütün üretim gelirlerin katma değerleri hesaplanır (Taş, 2014: 23). Ekonomik büyümeyi makro açıdan değerlendirirsek toplam üretim, toplam yatırım, toplam ithalat ve toplam ihracat gibi göstergelerin, istihdam ve üretim hacminin, ilgili bir dönemde önceki döneme göre artış göstermesi olarak ifade edilmektedir (Kürkçü, 2007: 1).

Ekonomik büyümenin meydana gelen oranlarını bulmak için en temel makro gösterge büyüme hızıdır. Büyüme hızı iki şekilde; sabit (reel) fiyatlarla ve cari fiyatlarla (nominal) ölçülür. Büyüme hızı, sabit fiyatlarla reel GSYH büyüme hızıyla ölçülür.

Yani ekonomik büyüme hızı belirli dönemdeki reel GSYH oranındaki artış ile ifade edilir.

$$\text{GSYH Büyüme Hızı} = b_y = (Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1} \times 100$$

t dönem büyüme hızı

Ekonomik büyüme incelenirken bazı durumlara öncelik verilir.

- Büyüme rakamını enflasyonun etkisinden kurtarmak için cari dönem fiyatlarıyla, baz yılındaki sabit fiyatlara göre reel büyüme oranı temel alınır.
- Büyüme üzerindeki nüfus artış hızının etkisinden kurtulmak için, kişi başına düşen milli gelirdeki artış temel olarak alınır.
- Büyüme konjonktürel dalgalanmalardan ayıklamak amacıyla sadece 3 aylık, orta ve uzun dönem büyüme hızları temel alınır (Taş, 2014: 67)

Ortalama büyüme hızı aynı zamanda ekonomik büyümeye ulaşmayı da sağlar. Ortalama büyüme hızı, uzun dönemde reel GSYH da çıkan artış olarak söylenebilir (Ünsal, 2013: 14).

$$G = \left[\frac{\text{Dönem Sonundaki Reel GDP}}{\text{Dönem Başındaki Reel GDP}} \right]^{1/n} - 1$$

Ülkelerin daimi amaçları ekonomik büyümeyi sürekli hale getirmektir. Makro ekonomik performansta en önemli göstergelerden biri ekonomik büyümedir. Ekonominin büyümesi iki ana unsurun, emek ve sermaye ile üretim faktör verimliliğinin karışımı sonucu ortaya çıkar (Eğilmez, 2012).

Bütün ülke ekonomilerin mevcut olan kaynak potansiyelleri vardır. Her ekonomide bu var olan kaynaklara göre ulaşabilecekleri büyüme düzeyleri vardır. Bir ülkenin ekonomisinde üretim için elindeki bütün üretim faktörlerini kullanmasıyla ulaşacağı en yüksek üretim seviyesine '*Potansiyel Büyüme*' denir. Ekonomideki büyüme artışı ya üretim faktörlerinin kapasite hacminin genişlemesiyle oluşur ya da üretim kapasitesindeki kullanılan faktörlerin miktarının artmasıyla oluşur. Eğer büyüme artışı hacimsel kapasitenin genişlemesiyle meydana geliyorsa uzun dönem büyümeden, eğer büyümedeki artış miktar artışından dolayı olduyorsa kısa dönemdeki büyümeden söz edilebilir (Orhan, Erdoğan, 2008: 562).

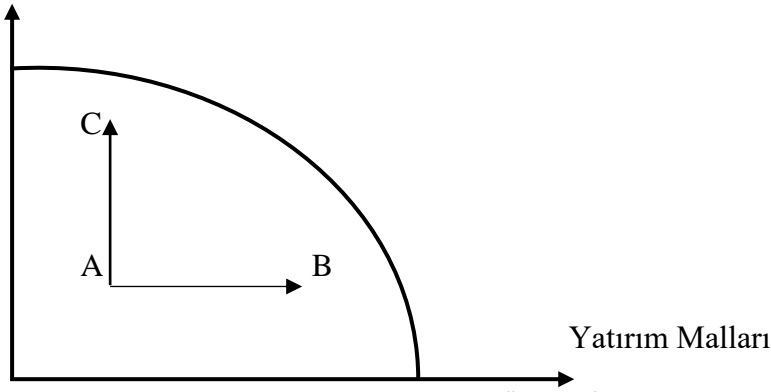
Ekonomik büyüme gerçekleştirilirken aynı zamanda sürdürülebilir olmalıdır. Doğal kaynakları ve insan kaynaklarını tüketmeden, onları geliştirerek, çevreyi kirletmeden, ekolojik dengeyi bozmadan, onları koruyarak sağlanan büyüme sürdürülebilir büyümedir (Taş, 2014: 79). Sürdürülebilir ekonomik büyüme, ortalama bir işçinin ürettiği çıktı miktarı düzenli olarak artarsa gerçekleşir (Krugman, Wells, 2011: 230)

Ekonomik büyüme ile ilgili literatürde genelde büyümeyle karıştırılan kavram kalkınmadır. Kalkınma ve büyüme arasındaki temel farklılıklar şöyledir.

- Kalkınma büyümeden daha geniş bir kavramdır. Kalkınma büyüme kavramını da içerir.
- Büyüme sadece ekonomik terimlerle ifade edilirken; kalkınma ekonomik, siyasal ve kurumsal terimlerle ifade edilen ve ölçülmesi zor olan süreçtir.
- Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu kalkınmadır, gelişmiş ülkelerin temel sorunu büyümedir (Taş, 2014: 80). Büyüme sonucunda ülke ekonomisinde oluşan sermaye ve işgücü artmaktadır.

Ekonomik büyümenin bir diğer ölçüm yönteminin gösterim şekli üretim imkanları eğrisidir.

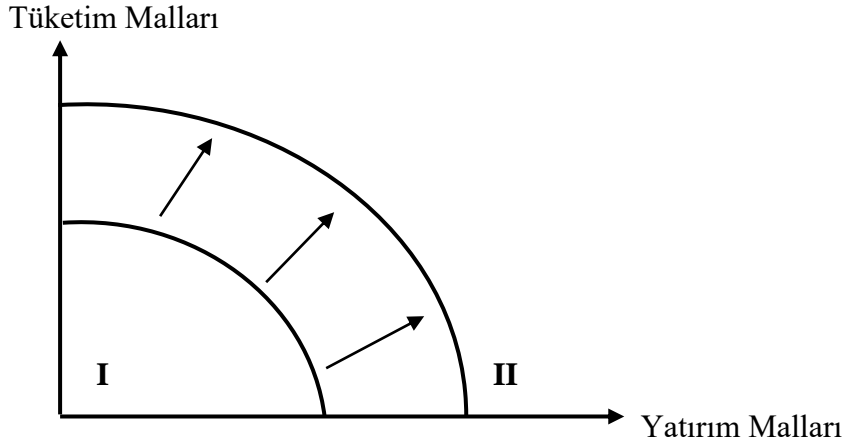
Tüketim Malları

Şekil 1.1. Optimal Mal Bileşimini Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi

Kaynak: Berber, M. (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Trabzon: Derya Kitabevi

Bütün kaynakların etkin kullanımıyla oluşacak maksimum çıktının bileşimini gösteren eğri üretim imkanları eğrisidir.

Şekil 1.2. Klasik Yaklaşımı Gösteren Üretim İmkanları Eğrisi

Kaynak: Berber,M.(2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Trabzon Derya Kitabevi

Şekil 1.2’de üretim faktörlerindeki genişlemenin üretim imkanları eğrisi üzerindeki etkisi gösterilmektedir (Akkaya, 2016: 43-44).

Ekonomik büyüme, eğrinin sağa ve dışa kayması ile gösterilir. Sağa ve dışa doğru kayması pozitif büyümeye yol açar. Pozitif büyümeye sebep olan bazı nedenler vardır. Bu nedenleri sıralamak istersek;

- Üretim faktörlerinde oluşan artış (işgücü artışı, sermaye artışı, yatırım artışı, girişimci artışı, yeni doğal kaynaklar).
- Faktör verimliliğinden dolayı oluşan artış (okuryazarlık artışı, sermaye verimliliği artışı, işgücü verimliliği artışı, toplam faktör verimliliği artışı).
- Teknolojik gelişme ve yenilik.

Ekonomik büyümenin kalıcı olması için mallara yönelik iç talepte veya dış talepte bir artışın olması gerekir. (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 125).

Diğer taraftan ekonomik büyümenin, üretim imkanlar eğrisinde dışa kaymanın sağlanması için devletin verimlilik artışına neden olacak, Ar-Ge, teknoloji, eğitim ve alt yapı gibi alanlarda yatırım yapması gerekmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 2).

1.1.1. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Faktörler

Ekonomik büyüme kaynağına göre değişiklik gösterir; büyüme miktar artışına bağlı oluşabilir. Buna ekstansif büyüme denir. Verimlilik artışına bağlı oluşan büyümeye ise intansif büyüme denir.

1.1.1.1. Ekstansif Büyüme; emek, sermaye, doğal kaynaklar ve müteşebbis faktörlerinin miktarının artışına bağlı büyümedir. Bir ülkede nüfus artış hızına

veya göçlere bağlı olarak ülke nüfusunun artması, sermaye artışı, petrol, doğalgaz gibi yeni hammadde ve madenlerin keşfedilmesi, girişimcilerin sayısının artması bu tür büyümeye örnek verilebilir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde büyüme daha çok faktör artışına bağlıdır. Ekstansif büyüme azalan getiri koşullarına bağlı olduğu için uzun dönemde hem üretim faktörlerinin tükenmesine yol açar, hem de kişi başına gelir düzeyini çok fazla artırmaz.

1.1.1.2. İntansif Büyüme; üretim faktörü miktarı sabitken, klasik büyüme sürecinden bilgi-yoğun ve teknoloji-yoğun büyümeye geçişin getirdiği verimlilik artışına dayalı olan büyümedir. Solow artışı da denen teknolojik gelişmeye ve verimlilik artışına dayalı büyüme, emek ve sermaye faktörlerinin üretime katkılarının toplamını aşan, toplam faktör verimliliği ile açıklanmaya çalışılan artık büyümedir. Mesela emek miktarı sabitken, eğitimle emeğin kalitesinin (vasfın, niteliğinin) ve beceresinin artması emek faktörünün verimliliğini artırır ve sonuçta birim emek başına üretilen hasıla miktarı artarak toplam hasıla da artar. Sermaye miktarı sabitken daha bilgi-yoğun, daha teknoloji-yoğun üretim süreçlerine geçilmesi sermayenin verimliliğini artırır ve sonuçta birim sermaye başına üretilen hasıla miktarının artması ile toplam çıktı düzeyi de artar (Taş, 2014: 74-76).

Uzun dönemde ekonomik büyüme neredeyse sadece bir faktöre bağlıdır. Bu faktöre verimlilik artışı diyebiliriz. Kişi başı reel GSYH nüfus artışından kaynaklanabilir fakat kişi başı reel GSYH'deki büyük artış çalışan başına reel çıktıdaki artıştan kaynaklanmalıdır, yani yüksek verimliliğin olması gerekmektedir. Bir işçinin önceki zamanlara göre daha fazla ürün üretmesinin bazı nedenleri vardır. Bunları örneklendirirsek; daha fazla fiziksel sermaye (makine, ofis gibi)kullanımı olabilir ya da işçi artık daha iyi eğitilidir ve dolayısıyla daha fazla beşeri sermayeye sahiptir. Son olarak, firmaların teknolojik ve teknik ilerleme gibi birikimleri daha fazladır. Bunlarda işçilerin ürün üretmedeki verimlilik artışının eski zamanlara göre daha fazla çıktı alınmasına neden olmaktadır.

1.1.1.2.1. Doğal Kaynaklar

Yeraltında ve yerüstünde bulunan kaynaklar doğal kaynak unsurudur. Bunların kullanılması ekonomik büyümeyi etkileyen ve ekstansif büyümeyi sağlayan faktörler arasında bulunmaktadır. Dünya üzerindeki doğal kaynakların eşit oranda dağıtılmadığı aşikardır. Bu nedenle ülkelerin doğal kaynaklarını doğru şekilde kullanıp ekonomilerini canlandırmaları kendi ellerinde olan bir durumdur. Kimi ülkelerin doğal kaynaklarını ekonomilerine katkıda bulunacak şekilde kullanabilmeleri ise mevcut sermayelerine bağlı olan bir şeydir. Doğal kaynağı çıkarıp işletmek için yeterli sermayeye ve teknolojiye sahip olmayan ülkeler maalesef ellerinde var olan doğal kaynaklarını ülke ekonomisinin büyümesi için kullanamazlar. Fakat bazı ülkeler ise doğal kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktadırlar (Solomon ve Çakmak, 2004: 28).

1.1.1.2.2. Fiziksel Sermaye

Sermayeyi, bir ülkenin elinde var olan üretim araçlarının toplamı olarak nitelendirebiliriz (Samuelson ve Nordhaus, 1989: 855). İktisatçılar Fiziksel sermayeyi binalar ve makineler gibi kaynaklar olarak tanımlar. Fiziksel sermayenin verimliliği ne kadar çok artırılırsa üretime olan katkısı da artarak ülke ekonomisinin büyümesine olan etkisi o kadar fazla olur. Fiziksel sermaye, işçileri olduğunda daha fazla verimli hale getirir. Örneğin; bir kepçeyle çalışan işçi ile bir kürekle çalışan işçi arasında ürün çıktı verimliliği arasında fark vardır (Krugman ve Wells, 2011: 230).

1.1.1.2.3. Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye bir ülkede var olan nüfus yoğunluğunu ifade etmez. Ülkede nüfusun hepsi işgücü değildir. Beşeri sermaye ülkede var olan işgücünün, bireyin sahip olduğu bilgi ve becerinin yanında; eğitim, sağlık, toplumsal ilişkilerin iyileştirilmesidir (Taban ve Kara 2006: 163). Ekonomik büyüme için beşeri sermaye fiziksel sermayeden daha etkili ve önemlidir. Beşeri sermaye, ekstansif büyüme içerisinde yer almaktadır. İşgücünün niteliğinin artması demek verimliliğin artması demektir. Artan verimlilik üretime pozitif bir yansıma sağlayacaktır. (Akça, 2014: 8).

1.1.1.2.4. Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeleri AR-GE, yenilikler, bilgi işlem teknolojisindeki gelişmeler olarak adlandırabiliriz (Malatyalı, 2016: 65). Teknolojik gelişmeler intansif büyüme unsurunun içerisinde yer almaktadır. Uzun dönemde verimlilik artışının daha etkili şekilde sağlanmasında teknolojik gelişmelerin kullanılması çok önemli bir faktördür. Ar-Ge uzun dönemde refah ve verimliliğin anahtar belirleyicisidir (Jones ve Williams, 2000). Bilimsel bilgi kullanışlı ürünlere dönüştürülmelidir. Yeni bir teknoloji geliştirmek ile ondan aynı hızda yararlanmak arasında önemli farklılıklar vardır (Krugman ve Wells, 2011: 231).

1.1.2. Temel Büyüme Modellerinde Devletin Rolü

Bir ülkenin gelişmişliğini ve refah seviyesindeki yükselişin göstergesi olan ekonomik büyüme olgusu, hemen hemen her iktisatçının ehemmiyet verdiği ve araştırıp münakaşa ettiği bir mevzudur. Geliştirilen büyüme modellerinde, dönemin iktisat anlayışı ve toplumsal yapının tesiri ile iktisadi sahada devlete muhtelif fonksiyonlar yüklenmiştir. Bu geliştirilen modelleri baz aldığımızda, ekonomik büyümede devletlerin kimi aktif rol oynamasının kimisi ise pasif rol oynamasının büyüme ve refah seviyesinin geliştirilmesi için daha etkili olacağını savunmuşlardır (Mere, 2006: 6).

Devletler uzun dönemde ekonomik büyümeyi etkileyen unsurlar olan fiziki ve beşeri sermayenin geliştirilmesinde veya eksilmesinde önemli rol oynayabilirler. Çalışmanın bu kısmında büyüme teorilerine değinilerek, bu teorilere göre devletin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri irdelenmektedir.

1.1.2.1.Merkantalizm

Merkantalist düşünce, Batı Avrupa ülkelerinde oluşan Ortaçağın sonuyla Sanayi Devrimi arasında (15.yy ile 18.yy) etkili olan, iktisadi açıdan piyasa ve ekonomi şartlarını hazırlayan ticari kapitalizmi geliştiren bir iktisadi akımdır. Coğrafi keşiflerle birlikte denizaşırı ülkelere olan ticaret gelişmiştir. Bu düşünce akımına göre devletler ne kadar fazla altın, gümüş, para gibi değerli unsurlara sahipse aynı oranda söz sahibi olarak daha güçlü bir devlete, askeri güce ve refah düzeyine sahip olacaklarını düşünmüşlerdir. Bu yüzden altın ve gümüş gibi değerli madenlere önem vermişlerdir. Ticari kapitalizme uyumlu bir şekilde merkantalizm düşünce yapısı, paraya ve dış

ticarete önem vermiştir. Ticaretin gelişmesi farklı ülke çıkarlarına yol açacağı için kendilerini rakiplerine karşı koruyacak merkezi güce ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle tüccarlar ve devlet arasında uyuşma olduğu için, daha fazla altın daha güçlü devlet anlayışıyla bu düşünce akımı devlete bazı önemli görevler yükleyerek devletin ekonomiye müdahalesini savunmuştur.

Merkantalistler, daha büyük kamu harcamasının daha fazla gelir ve istihdam yarattığını düşünmüşlerdir. Artan harcamalar ile kamu yatırımları planlanmıştır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için paranın değerli madenlere dayandığı dönemde ticaret bilanço fazlası verilmesini, devletin değerli madenleri artırma politikalarını savunmuşlardır. Amaçları, mal ihracı fazlası karşılığında altın elde etmektir. Ticari çıkarlar altın arzının genişletilmesini gerektiriyordu fakat genişleyen arz ülkede fiyatları yükselterek enflasyona neden oluyordu. Fiyatların yükselişi ancak tüccarları zengin ediyordu. Yoksul yine yoksul olarak kalıyordu. Bu yüzden arzı artırmanın tek yolu başka ülkeden altın getirmek oluyordu ki bu durum da dış ticarete bir ülkenin kazanmasına diğer ülkenin kaybetmesine yol açar (Kazgan, 2016: 45).

Ekonomik büyüme için, nüfus artışına önem verilmiştir. Nüfusla birlikte talebin artmasına artan taleple birlikte ücret fiyatların düşmesine, faiz hadlerin düşük tutulmasına, ihracatın gelişme ve sömürgecilik politikalarının uygulanmasına önem vermişlerdir (Artan, 2000: 7). Merkantalist düşüncenin olduğu dönemde, bazı ülkelerin ellerinde bulunan altın stoklarından dolayı fiyatlar genel seviyesi yükselmiş, tek taraflı ticaretin sürdürülememesi nedeniyle bu düşüncenin ortadan kalkmasına neden olmuştur (Mere, 2006: 7).

1.1.2.2. Fizyokrasi

Fizyokrasi, 18.yy'ın ikinci yarısında Fransa'da gelişerek merkantalist düşünceye bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokratlara göre servetin kaynağı üretimden doğmaktadır. Bu yüzden tarım üretimine ve çiftçiye önem vermişlerdir. Merkantalist politikanın getirdiği dış ticaret sonrasında sanayiye önem verilip ülke içindeki üretim ve ticarete önem verilmemesi, dış ticarete olan bağıllığı artırarak insanların temel fizyolojik ihtiyaçlarının bile dış ticaret yoluyla alınmasına, ülke içindeki fiyatların yükselmesine ve bu nedenle ülke vatandaşlarının bu durumdan zarar görmesine neden oluyordu. Köylünün vergi yükü taşıyor olması, merkantalizmin sadece soylu sınıfın yararına olması bu düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. Sürdürülebilir ekonomik

büyüme ancak üretim artışıyla sağlanabilir, tarım dışındaki sektörler ülke ekonomisinde oluşan dönüşümleri sağlayabilir.

Fizyokratlar devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkarak, devletin sadece tarım sektöründe üretimi artıracak müdahalelerde bulunması gerektiğini savunup, vergilerin sadece toprak sahiplerinden alınması gerektiğini dile getirmişlerdir. Ekonomide doğal bir düzen olduğunu ve bu yüzden ekonomiye yapılan müdahalenin bu düzeni bozup ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini düşünmüşlerdir.

Fizyokratlar sadece tarımın üretken olduğunu, artığın tarımda yaratıldığını, bu yüzden verginin sadece tarımdan alınması gerektiğini ve bu artığın tamamının toprak sahibine rant olarak gittiği için, verginin tek ve sadece toprak sahiplerinden alınması gerektiğini düşünmüşlerdir. Tek vergi sisteminin yürütülmesi için safi hasılanın artırılması gerektiğini, küçük köylünün tarımını, büyük ölçüde üretim yapan kapitalist tarım haline getirmeyi önermişlerdir. Fizyokratlar ticareti kısır sayan serbest dış ticareti savunmuşlar, ihracatın yasaklanıp ithalatın serbest olmasını tabii düzene aykırı bulmuşlardır. Tabii düzene uyulması için iç ve dış ticareti serbestleşmesini önermişlerdir. Fizyokratlara göre bolluk; yüksek refah ve ekonomik büyümedir. Fizyokratların vergiyi sadece toprak sahibine yüklemeleri, ayrıcalıklara karşı olmaları, laissez-faire politikasıyla devletin müdahalesine karşı çıkmaları ve loncaların dağıtılması Fransa'da kapitalist sanayiinin gelişmesini kolaylaştırmıştır (Kazgan, 2016: 67).

1.1.2.3. Klasik Büyüme

Klasik düşüncenin doğmasında İngiltere'de oluşan sanayi devrimi etkili olmuştur. Klasik Büyüme liberal felsefenin bir ürünü olarak gelişmiştir. Klasik anlayış ilk ve en olgun şekliyle Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" eserinde yer almıştır ve bu eser iktisat kültürümüzün en temel kaynaklarından biridir. Eserdeki klasik düşüncenin kaynağı, 1727'deki Newton'un görüşlerinden gelmektedir. Bu görüşler ışığında ekonomiyi inceleyen Adam Smith, kendine doğal yasa niteliğinde yönelişler belirlemiştir (Paya, 2013: 197-198).

Klasik anlayışta ekonomik sistem görünmez el tarafından dengeye gelmektedir. Fiyat ve ücret mekanizması düzgün işlediği zaman ekonomi daima kendiliğinden tam istihdam seviyesinde dengeye gelmektedir. Piyasa ekonomisindeki kurallara uyulduğu zaman ekonomide oluşacak sorunların kendiliğinden çözümleneceğini

savunmuşlardır. Bu yüzden devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkararak, devletin müdahalesi sonucunda ekonomiye zarar verdiğini, ekonominin işleyişini bozarak ekonomik büyümeye olumsuz etki edeceğini düşünmüşlerdir. Devletin sadece, özel sektörün altından kalkamayacağı ve karlı bulmadığı hizmetler olan; emniyet, adalet, savunma, eğitim gibi sektörler ile ilgilenmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bunun için de devletin bütçesi denk ve küçük olmalıdır (Bocutoğlu, 2013: 39).

Klasikler devletin bireyci olduğunu ve piyasa ekonomisine müdahale etmemesi gerektiğini, bu şekilde kaynakların verimli ve etkin kullanılmasını sağlayıp aynı zamanda bireylerin faydalarını maksimum kılacak politikalar üreterek, toplumsal faydayı da maksimum kılacağını savunmaktadır (Aydın ve Çaşkurlu, 2013: 82).

Klasikler Merkantalist düşünceden ayrılmıştır. Kapitalist sistemin ilerlemesi için Merkantalist düşüncede olduğu gibi devletin ekonomik müdahalesi olmamalıdır, ekonomik büyümenin kaynağı ve ulusun zenginliği altın ve gümüş gibi değerli madenlere sahip olunması gösterilemez. Klasik görüşte, para sadece işlem güdüsü ve alışverişleri kolaylaştırmak için kullanılır. Bu yüzden para önemsizdir. Piyasa rasyoneldir ve herkes tam bilgiye sahiptir. Belirsizlik sorunu üzerinde durmamışlardır, piyasada oluşan fiyatların lazım olacak bütün bilgileri içerdiklerini düşünmüşlerdir. Piyasanın dengeye gelmemesini etkileyecek hiçbir sorun olmadığını dile getirmişlerdir. Klasikler Walras kanununa dayanarak bir piyasada talep açığının bulunması durumunda, bu açığı dengeleyecek başka ekonomik piyasada talep fazlasının bulunacağını öne sürmüşlerdir (Paya, 2013: 200-202).

Klasiklerde yatırımlar, büyümenin ana temelini oluşturmaktadır. Yatırımlar da kar oranlarına bağlıdır. Kar ise emeğin ve sermaye birikimin verimliliğine bağlıdır (Mere, 2006: 8). Klasiklere göre, reel faiz oranı tasarruf etmenin ve tüketmemenin ödülüdür. Tasarruf yapmak isteyen tüketiciler, yatırım yapmak isteyenlere ödünç verilebilir fon arzı meydana getirir ve bu fon sermaye piyasasında yatırımcıların kullanımına sunularak ekonomik durgunluğun önüne geçilir (Bocutoğlu, 2013: 21).

Ricorda' ya göre büyüme şu şekilde aktarılabilir; Kar haddi, kapitalistleri tasarruf yaparak sermaye birikimi oluşturmalarına destek olur. Nüfus ücrete bağlı olduğu için, tabii ücret haddinin üstünde ücret haddi oluştuğunda nüfus artışını uyarır. Nüfus artışı emek arzını da artıracığı için ücret haddi tabii düzeye iner. Klasiklere göre, büyüme için elverişli ortamlar, toplumsal ve kültürel çevre, politik yönetim, teknik yeniliklerin

yapılıp uygulanabilmesi, piyasanın yeterli alanı gibi etkenler yoksa farklı bir durumun bulunduğu öne sürülmüştür. Bu gibi başlangıç şartlarının gerekli olup durgun olan ülkelerde, piyasa ekonomisinin büyümeyi sağlayacağına, devlet müdahalesinin gerekmeceğine inanarak, teorilerinin evrensel olduğuna inanmışlardır (Kazgan, 2016: 96-98).

Klasik görüş ekonomide oluşan sorunların çözümünde devletin uygulayacağı kamu harcamaları, maliye politikaları ve merkez bankasının uygulamaya koyacağı para politikaları piyasanın kendi otomatik işleyişinden dolayı ekonomik düzene yarardan çok zarar vereceği düşünüldüğünden, politikaların etkisizliği ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yaratıp ekonomik durgunluğa neden olacağından dolayı devletin müdahalesine karşı çıkmışlardır.

1.1.2.4. Keynesyen Büyüme

J.M.Keynes (1883-1946), I. Dünya Savaşının ardından İngiltere'deki sürekli işsizlik ve etkilerinin bütün dünyaya yayılan 1929 Büyük Buhran sonucunda düşüncesini geliştirmiştir. Keynes ekonomik zorluklar karşısında hükümetin ekonomiyi iyileştirmek amacıyla devletin vergi ve harcamalar yoluyla ekonomiye müdahalesini destekleyen önemli iktisatçılardandır.

Keynes, Klasikler gibi ekonominin kendiliğinden tam istihdam seviyesinde bulunmadığını eksik istihdam seviyesinde denge olduğunu kabul eder. Bunun nedeni efektif talep yetersizliğidir. Tasarrufların yatırımları geçmesi durumunda yatırımın azalması ve bu da efektif talebin azalmasına neden olan önemli etkendir. Eksik istihdam dengesinin nedeni efektif talep yetersizlik olarak görülmüş ve sonucunda ekonomik dengeyi tam istihdam seviyesine getirebilmek, ekonomik istikrarı ve daha yüksek refah seviyesini sağlayabilmek için devlet müdahalesini destekleyerek, devlet müdahalesinin efektif talebi artıracığı düşünülmektedir. Devlet müdahalesinde maliye politikası desteklenmiştir. Çünkü maliye politikasının üretim ve istihdam seviyesini artırma üzerinde daha fazla etkili olduğu düşünülmektedir. Devlet, kamu harcamalarını, transfer ödemelerini artırarak ve vergi oranlarını düşürerek uygulayacağı genişletici maliye politikası ile efektif talebi artırabilir bu şekilde ekonomiyi eksik istihdam seviyesinden tam istihdam seviyesine ulaştırabilir (Bocutoğlu, 2013: 68).

Keynesyen düşünce talep yönlü iktisadi düşüncedir. Ekonomik büyüme için kaynak kullanımında optimizasyonun sağlanması, adil gelir dağılımı ve ekonomik istikrarının sağlanması için devlet müdahalesi ile talebi artıracak kararlar alınması gerekmektedir (Aktan, 2004: 11). Kamu harcamalarının artırılması toplam talebi de pozitif yönde etkileyerek ekonomik büyümeye katkıda bulunacaktır.

Bazı iktisatçılara göre Keynes'in yaptığı makro teori tüketim teorisi ile oluşan çarpan analizidir. Çarpan etkisi, Otonom harcama kaleminin birinde meydana gelen bir değişikliğin, milli gelirden yarattığı toplam değişikliktir (Paya, 2013: 237).

1.1.2.5. Post Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar Büyüme Modeli)

Keynes kısa zaman dilimi analizinde, büyüme hususunu analiz dışı bırakmıştır. Uzun zamanda üretim mevcudunu artıracak yatırımların, ekonomi üzerinde var olan dengelere nasıl tepki vereceğini incelemiştir. Kısa dönemli analizlerde, yatırımlar sadece toplam talebin bir parçası olarak incelenmektedir. Şöyle ki; kısa dönemli analizlerde yatırımlar, ekonomi içerisinde bulunan sermaye stokunu artırmasından dolayı analiz dışı bırakılmıştır. Ayrıca, eklenen yatırımlar, ekonomi içindeki arz potansiyelini fazlaştıracaktır. Ekonomide (z) döneminde kabul edilen arz ve talep dengesi (z1) döneminde geçerliliğini kaybedecektir. Bu noktada Harrod-Domar modeli, yatırımların takip eden dönemlerinin denge koşullarını gözden geçirmektedir. Ekonomiye eklenen yatırımlar, ekonominin potansiyel büyümesini artırır. Potansiyel büyümenin kabul edilebilir düzeyde olması için yatırımlar muayyen oranda artmalı ve girişimcilerin yaptığı üretimler talebe göre ne eksik ne fazla olmalıdır. İstenilen büyüme hızı (y) ve denge halindeki bir ekonomi, planlanan yatırım (I), planlanan tasarrufa (S) eşittir (1). Bu vaziyette sermayenin tam istihdamı söz konusudur (Paya, 2013: 495-496).

$$S = I = y \quad (1)$$

Harrod-Domar' a göre ekonomik büyümenin ana kaynağı yatırımlardır. Eğer yatırımlarda olması gereken düzeyden sapmalar oluşursa, ekonomik büyümedeki dengeyi bozacağını savunur. Yatırımların aynı zamanda üretim ve gelir artırıcı etkileri bulunmaktadır. Harrod- Domar büyüme modeline göre büyümenin ana gösterim kaynağı milli gelirdir (Y). Gelirdeki artış ΔY olarak gösterilirse büyüme hızı şekil 2 deki gibi gösterilir.

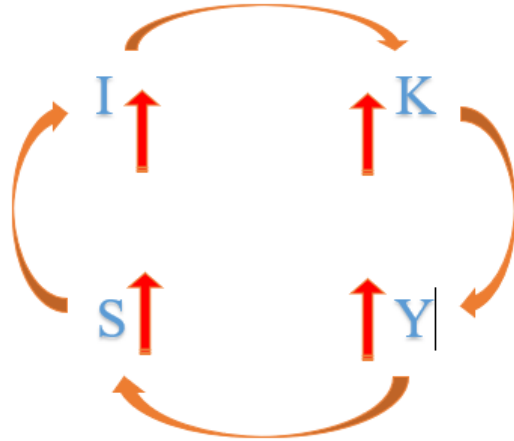
$$y = \Delta Y / Y \quad (2)$$

Harrod-Domar büyüme modelinde herkesçe bilinen tanı $S = sY$ 'dir. Gelirin içinde bulunan tasarrufun belli bir kısmını ifade etmektedir ve denklemdeki s , marjinal tasarrufu ifade etmektedir. Yapılan yatırımlar sermaye stokundaki oluşacak eklentileri ve değişmeyi göstermektedir. Bu durum $I = \Delta K$ dır. Sermaye hasıla, k sabit terim ile gösterilmektedir ve $(k = K / Y)$ gösterimi ise;

$$k = \Delta K / \Delta Y \quad (3)$$

$S = I$ ve $S = sY$ eşitliğinden yola çıkarak $I = \Delta K = k \times \Delta Y$ den $\Delta Y / Y = s / k$ oluşmaktadır. Milli gelirdeki değişme $\Delta Y / Y$ olarak gösterilmektedir.

Horrod – Domar' a göre büyüme, tasarruf (s) ve sermaye hasıla katsayısı (k) ile belirlenmektedir. Tasarruf oranı ile pozitif, sermaye hasıla katsayısı ile negatif ilişki içerisindedir. Ekonomik büyümenin pozitif yönde şekillenebilmesi için kesin olarak tasarruf yapılmalı ve milli gelirin belirli bir oranı yatırıma yönlendirilmelidir (Karabulut ve Emsen, 1997: 30-31).

Şekil 1.3. Harrod-Domar Modelin İşleyişi

Harrod-Domar modelin bu döngüyle işleyişi ülke ekonomilerinin kısa dönemde yapacakları tüketimlerini düşürüp yatırımlarını yükselterek, ekonomik büyümeyi uzun dönemde sağlayacaklarını savunmaktadır.

Bulduğumuz ülkede üretim kapasitesinin artmasını sağlayabilmemizin yolu mutlak talebi öncelikli olarak artırmaktır. Keynes çarpan etkisi modelinde yapılan yatırımlar, talepte ve gelirdede oluşturduğu etkiyi ortaya koymaktadır (Taban, 2008: 60-61). Harrod ve Domarın büyüme modelleri birbiri ile çelişkiye düşmez. Domar herhangi bir ülkede

yapılacak yatırımın, ülkede oluşacak üretim ve gelir kapasitesini ne oranda etkileyeceğini ve bu kapasitenin kullanılabilir ölçüsünü incelemektedir. Harrod, üretim ve gelirden oluşacak artışın, yatırımı ne ölçüde artıracığını incelemiştir (Berber, 2004: 99).

Harrod-Domar büyüme modelinin etkisinin kaybetmesinin nedenleri arasında sektörler arası farklılıklar dikkate alınmamaktadır. Üretim faktörlerinde sermayeye önem verilerek, teknoloji ve emek önemsenmemiştir. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısında milli gelirdeki düşüşten dolayı tasarruf yapamamasını ve dışa açık ekonomilerin ithal mallara yönelip tasarruf edemeyeceklerini göz ardı etmiştir. Bu sebeple Harrod-Domar modelindeki işleyişte tasarrufların artmamasından dolayı döngü gerçekleşmemektedir (Mere, 2006: 11).

1.1.2.6. Neo-Klasik Büyüme (Dışsal Büyüme Modeli)

Neo-Klasik büyüme teorisi, Amerika'da doğan ve Amerikalı iktisatçı Solow tarafından 1956 yılında ortaya atılmıştır. Ekonomik büyümenin nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin, yatırım, tasarruf ve ekonomik büyüme üzerinde etkisini irdelemektedir.

Solow'un modelinde sermaye, tasarruf ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler incelenerek sermaye ve tasarruftaki artışların nüfus artışı ve teknolojik gelişmeye nasıl tepki verdiği ele alınmıştır (Berber, 2004: 113). Solow'a göre Harrod-Domar modelinin en önemli özelliği; modelin uzun dönemli ekonomik problemleri kısa dönem ile çalışarak, uzun dönemdeki farklı fikirlerin yerine sermaye ve tasarrufa önem vermesidir. Harrod-Domar büyüme modelinde ekonomik denge bıçak sırtında dengededir. Yani beklenen büyüme oranı arzu edilen büyüme oranına eşittir. Bunu sağlayan etkenler; tasarruf oranı, emek gücünün artış oranı ve sermaye-çıkıtı oranıdır. Eğer bu noktada ufakta olsa bir bozulma meydana gelirse ekonomik dengenin bozulacağı öngörülmektedir (Solow, 1956: 65-66).

Solow'un büyüme modelinde üretimdeki teknoloji ve nüfus sabit kabul edilir. Üretimin sermaye ve emek faktörlerine bağlı olarak değiştiği kabul edilir. (K) sermaye, (L) emek faktörüdür. Neoklasik büyüme modelinin varsayımları şu şekildedir;

- Sermayenin marjinal verimliliği azalan meyildedir. Bağımsız bir yatırım söz konusudur. Devletin ekonomiye müdahalesi sınırlıdır. Faktörler arası değişim vardır (Kibritçioğlu, 1998: 209-214).
- Uzun dönemde bütün ülke ekonomileri birbirini yakalayabilirler. Buna *yakınsama hipotezi* denir (Türker, 2000: 70).
- Kamunun ve nüfusun üretimde etkinliği yoktur (Tüylüoğlu, 1995: 38).
- Modelde, ekonomide tam istihdam ve tam rekabet varsayımları vardır. Aynı zamanda azalan verimler kanunu kabul edilir (Paya, 2013: 499).
- Teknoloji dışsaldır, herkes teknolojik gelişmelerden aynı oranda hizmet eden kamu malıdır (Artan, 2000: 12).
- Ölçeğe göre sabit getiri vardır. Girdi olan emek ve sermaye aynı orana artarak aynı oranda hasıla getirmektedir (Sivrikaya, 2003: 18).
- Üretim faktörleri marjinal maliyetlerle fiyatlandırılır. Üretim faktörlerinde ikame vardır (Paya, 2013: 499).
- Dışa kapalı bir ekonomi vardır. Sadece bir mal üretilir ve tüketilir.
- Solow modelinde sadece sermaye stoklanabilir (Arslan, 2007: 27).
- Emek, üretim için dışsal bir faktördür. Nüfus arttıkça emekte artmaktadır.

Neo-Klasik teoride devletin ekonomik müdahalelerine gerek yoktur. Devletin uygulayacağı yatırımları artırmak ve işsizliği azaltmak gibi ekonomik politikalar enflasyonist etkiye neden olup konjonktürel hareketleri artırmaktadır (Tüylüoğlu, 1995: 35).

Solow üzerinde inceleme yaptığı ekonominin tek bir maldan meydana geldiğini ifade etmiştir. Harrod-Domardan farkı ise tasarruf ve yatırımları birbirinden ayırmadan tasarrufları yatırımcının içinde bulunduğu davranışına göre içselleştirmiştir. Solow bu şekilde iki faktör arasında doğacak dengesizliği önlemeye çalışmıştır (Tezel, 2003: 214).

Harrod-Domar, piyasa ekonomisinde istikrarsızlık, Solow modeli ise ekonomide istikrar üzerinde durmuştur. Solow uzun dönemde büyümenin kaynağının teknolojik gelişmeler olduğunu göstermeye çalışmıştır (Yeldan, 2011: 111).

Harrod-Domar ve Solow Modeli arasındaki farkı şöyle açıklayabiliriz. Neo-Klasik modellerde *Cobb-Douglas* üretim fonksiyonu üretim ilişkilerini tanımlamada

kullanılır. Bu fonksiyon; (Y= Milli gelir, A= Sabit değer, K= Sermaye stoku, N= Emek miktarı)

$$(\alpha + \beta = 1, \beta = 1 - \alpha)$$

$$Y = A K^\alpha N^\beta \quad (4)$$

$$Y = AK^\alpha N^{1-\alpha}$$

Harrod-Domar Modelinde, üretim girdileri mevcut hasıla-sermaye ve sermaye stoku ile birlikte hasılayı belirlediğinden dolayı istihdam göz önüne alınmaz. Yani sermaye ve istihdam arasında ikame durumu olmadığından dolayı $\alpha = 1$ dir ve Harrod-Domar modeli için bu özel durumdur. Neo-Klasik üretim fonksiyonu $\alpha = 1$ ifade edilip, (A) yerine (λ) yazarsak Harrod-Domar modeli Solow modelin özel haline dönüşür.

$$Y = \lambda K$$

Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getirisi olup azalan verimler kanununa tabidir. Bu durumda üretim girdilerinde oluşan belli orandaki bir artış üretimi de aynı oranda artıracaktır. Böylelikle milli gelirden oluşan büyümenin gösterim şekli şu şekildedir;

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \alpha \frac{\Delta K}{K} + (1 - \alpha) \frac{\Delta N}{N} \quad (5)$$

Gerçekte, teorilerdeki ekonomik büyümelerin sadece üretimdeki emek ve sermaye stokunun artırılması ile gerçekleşmeyeceği nettir. Gözlenmesi güç olan unsurlarında ekonomik büyümeyi etkilediği açıktır. Bu unsurlardan biri teknolojik gelişmedir. Teknolojide meydana gelen gelişme, belirli miktarda bulunan emek ve sermaye ile daha fazla üretim yapılmasını kolaylaştırır. Mevcut üretim fonksiyonuna teknolojik gelişmeyi de eklersek yeni fonksiyonda milli gelirden oluşan büyümeyi şu şekilde ifade edebiliriz;

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \alpha \frac{\Delta K}{K} + (1 - \alpha) \frac{\Delta N}{N} + \frac{\Delta A}{A} \quad (6)$$

$\Delta A / A$, Solow Bakiyesi olarak adlandırılır ve teknolojik gelişmedir. Yani doğrudan gözlenemeyen faktörlerin büyümeye etkisidir.

Solow modelinin bir diğer denklemi ise sermaye birikiminin büyümeye olan etkisini açıklayan denklemdir. Bu denklem için varsayımlar, tasarruflar (s) milli gelirin sabit bir oranı olarak kabul edilir. O halde toplam tasarruflar, $S = Sy$ dir. Özel durum

haricinde tasarruflar daima yatırımlara eşit olacaktır. Yatırımın hepsini sermaye stoku (K) olarak ele almayız bu yüzden sermaye stokundaki net ilaveleri bulmak amacıyla yatırımlardaki yıpranmada ele alınmalıdır (amortisman (d)). Denklem şu şekildedir;

$$\Delta K = sY - dK \quad (7)$$

Bu denkleme göre sermaye stokunda gerçekleşecek değişimler (K), (I = S) eşitliğinden hareketle, tasarruf miktarıyla (sY) sermaye stokunda meydana gelebilecek aşınma ve yıpranma miktarının (dK) çıkarılmasıyla bulunur. Kararlı bir dengenin oluşması için sermaye stokundaki artış oranı ($\Delta K/K$), istihdamdaki artışa ($\Delta N / N = n$) eşit olmalıdır. Kararlı dengenin oluşması için;

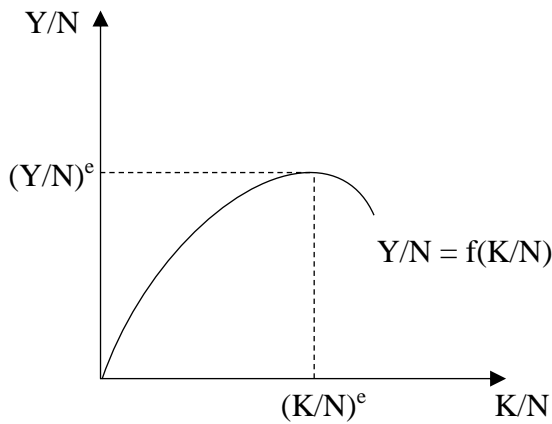
$$n = \frac{\Delta K}{K} \quad \Delta K = Kn \quad (8)$$

$\Delta K = sY - dK$, (ΔK) yerine, (Kn) yazılarak (sY)' ye göre yazıldığında;

$$sY = Kn + dK \quad (9)$$

$sY = (n + d) K$ elde edilir.

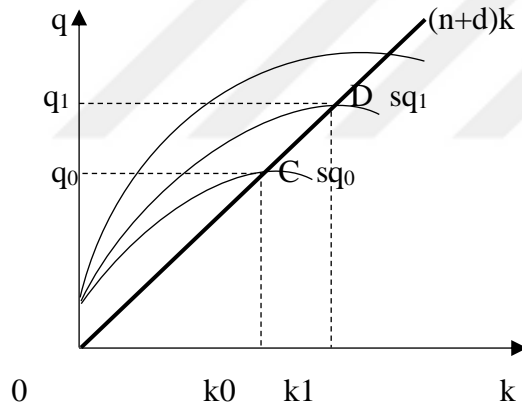
Kararlı denge halinde, sermaye stokundaki yıpranma oranını (dK) telafi edecek ve yeni istihdam edenler (n), (nK) kadar sermaye düzeyinde olacaktır. Eğer tasarrufların bu düzeyin üzerinde olması durumunda, kişi başı sermaye ve gelir oranı da artacaktır. Tam tersi durum söz konusu olduğunda yani tasarruflar kararlı denge düzeyinin altında olması durumunda kişi başı sermayenin azalmasından dolayı gelir düzeyi de düşecektir. Solow, ekonominin uzun dönemde kararlı büyüyeceğini, kişi başı sermaye stokunun uzun dönemde ulaşacağı denge olarak ifade edilmektedir. Bu durumu grafik yardımı ile göstermek gerekirse;

Şekil 1.4. Karar Dengesi
Kaynak: Paya, (2013: 501).

Kişi başına sermaye arttığı için, kişi başı hasıla oranı da artacaktır. Fakat azalan verimler yasaının geçerli olmasından dolayı, kişi başı hasıla artışı azalan bir oranda olacaktır. Bu sebeple bir noktadan sonra sermaye artışı ile hasılayı artırmak mümkün olmayacaktır. Kişi başı maksimum üretim noktası kararlı büyümenin denge noktasıdır. Bu nokta $(Y/N)^e$ dir (Paya, 2013: 499-502).

Solow modeli durağan denklemleri, işçi başına düşen gelirin sermayeye bağlı olduğu durumda ve emek başına sermayenin sabit kaldığında değişmeyen geliri olarak ifade edilir. Sermaye amortismanı, nüfus artış oranı ile aynı hızda artarsa emek başına düşen sermaye oranı sabit kalır (Kazgan, 1993: 110). Solow modelinde teknolojiye herhangi bir gelişme emek başına düşen gelirden ve büyüme hızından artışı neden olacaktır. Bu durumda teknolojinin emek başına gelir artışının uzun dönemde sürdürülebilir olmasına ve büyüme hızını da olumlu şekilde etkisi vardır. Ayrıca üretim fonksiyon eğrisinde de yukarıya doğru bir kaymayı gerçekleştirecektir (Taban, 2008: 75).

Şekil 1.5. Durağan Durum ve Tasarruf Kayması

Kaynak: Paya, (2013: 505) ve Taban, (2008: 75).

Grafiğe göre sq ve $(d+n)k$ eğrisinin kesiştiği nokta c noktası ekonominin durağan dengesidir. Bu noktada tasarruflar sermayenin işgücüne oranı olan k_0 da sabit olacağı kadardır. Bir ülkede durağan durumda hükümetin vergileri artırması ile tasarrufları yükselttiğini düşünürsek, tasarrufların artması (sq_0) eğrisini (sq_1) 'e kaydırır. Bu durumda tasarruflar yatırımlar için gerekli görülen oranı aşar ve sermaye-emek başına hasıla oranı $(n+d)k$ artmaya başlar. Tasarrufların artması ile üretim (q_0) 'dan (q_1) 'e yükselir. Bu süreçte büyüme, nüfus artışı oranının üzerinde olacaktır. Fakat uzun dönemde kararlı dengenin kurulması ile (q) 'daki artış ile nüfus artışı çakışacaktır. Böylelikle mekanizma durağan duruma geri gelecektir. K 'nın k_0 sağında k_1

noktasındaki durumda tasarruflar yatırımlar için olması gerekeni karşılamayacağından dolayı emek başına sermaye ve hasıla oranı düşer ve mekanizma yine durağan duruma tekrar geri gelir (Taban 2008: 74, Paya, 2013: 505).

Solow büyümenin emek-sermaye artışı dışında açıklanamayan kısmı için teknolojiye ilerleme ve gelişmelerden kaynaklandığını savunmuştur. Büyümede tanımlanamayan, nedeni açıklanamayan ve Solow' un teknolojik gelişme ve ilerleme olarak tanımladığı bu kısım literatürde 'Solow Artığı' olarak adlandırılmaktadır (Taban, 2008: 83).

Solow yakınsama hipotezinde, teknoloji ekonomi içerisinde bulunmayan etkenlerden dolayı oluşmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin benzer teknoloji düzeyine erişmeleri söz konusudur. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyüme oranlarının bu sayede birbirine yaklaşacağını savunmaktadır. İki ülke oran olarak aynı tasarruf artışı, üretim fonksiyonu ve nüfus oranına sahipse iki ülke ekonomisi de aynı sermaye düzeyine ulaşmaktadır. Mutlak ve koşullu yakınsama olarak iki hipotezi açıklamamız gerekirse;

- **Mutlak Yakınsama Hipotezi;** Teknoloji sabit ve dışsal olan bir ekonomide, sermaye emek gücünden daha fazla arttığında, milli gelir düzeyi düşük olan ülkeler milli gelir düzeyi yüksek olan ülkeleri bir zaman sonra yakalayacaktır (Mere, 2006: 13).
- **Koşullu Yakınsama Hipotezi;** Fakir ülkeler gerekli teknoloji düzeyi, ekonomik ve sosyal yapıya sahip oldukları zaman büyüme hızlarını artırarak zengin ülkeleri yakalayabileceklerdir (Artan, 2000: 12-13).

Solow modeline yöneltilen eleştiriler bulunmaktadır. Bunların bazılarını şu şekilde ifade edebiliriz;

- Teknolojik ilerlemeler dışsal olarak kabul edilip net bir şekilde açıklanamamıştır. Yakınsama hipotezinin doğruluğu kabul edilememiştir. Çünkü az gelişmiş ülkeler uzun dönemde hiçbir zaman zengin ülkelerin kişi başı milli gelir oranlarını yakalayamamıştır. Neo-Klasik modelinde, ülkelerin yaşam koşullarının neden birbirinden farklılık gösterdiğini açıklayamamıştır (Mere, 2006: 18).
- Bazı ülkelerin diğer ülkelere göre tasarruf ve nüfus oranlarının neden farklı olduğu açıklanamamıştır (Türker, 2000: 70).

- Neo-Klasik büyüme modelinde, büyüme teşvik edici hiçbir müdahalede bulunulmamalıdır. Fakat devlet müdahalede bulunmadığı zamanlarda toplumsal etkinliğin nasıl olacağı açıklanamamaktadır (Artan, 2000: 16-17).
- Teknolojinin geliştirip nasıl destekleneceği ve ülkeler arasında oluşan teknoloji farkının neden kaynaklandığı açıklanamamıştır (Sivrikaya, 2003: 32).

1.1.2.7. İçsel Büyüme Modeli

Neo-Klasik büyüme modeli ekonomiyi bıçak sırtından ve devletin ekonomiyi müdahalesinden kurtarmıştır fakat teknoloji, beşeri sermaye gibi faktörlerin dışsal kabul edilmesi ekonomide yeni sorunları ortaya çıkarmıştır ve büyüme sürekli olarak sağlanamamıştır. Bu yüzden büyümenin sürekli olarak sağlanabildiği ve büyümenin koşullarının ekonominin kendisinin sunabileceği çözüm arayışları içsel büyüme modelinin oluşmasını sağlamıştır (Ercan, 2000: 129; Demir, 2002: 1; Mankiw, 1995: 236).

Neo-Klasik büyüme modeli uzun dönemde çok fazla fayda sağlamadığı düşünülerek azalan verimin esas alınmadığı artan verimin esas alındığı bir büyüme modeli geliştirilmiştir. İçsel büyüme modelinin temellerini 1986 yılında Paul Romer'in yayınladığı 'Artan Getiri ve Uzun Vadeli Büyüme' isimli makalesindeki çalışması ile ilk kez atıldığı kabul edilmektedir. Sonrasında modeli, Robert E. Lucas ve Barro tarafından geliştirilmiştir (Türlüoğlu, 2019: 48).

Neo-klasik modelin yakınsama tezi, içsel büyüme modelinde reddedilmiştir. Neo-klasiklerin, ülkelerin başlangıçta sermaye ve emek oranları farklı olsa da uzun dönemde fakir ülkeler hızlı bir büyüme sağlayarak zengin ülkelere yetişeceği görüşün İçsel büyüme modelinde geçerliliği olamaz. Fakir ülkelerin, gelişmiş ülke ekonomik büyümelerini uzun vadede yakalaması imkansızdır (Şen, 2007). İçsel büyüme modelinin ortaya çıkmasını etkileyen faktörler şu şekilde belirtilmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 215-216).

- Tüketiciler arasında bilgi kullanım bakımından dışlama ve rekabet yoktur.
- Ekonomik unsurların her birinin teknolojik ilerlemeler sayesinde meydana çıkan bilgilerden faydalanma dereceleri kayda değerdir.
- Teknolojik gelişmeler, neticesinde dışsallık ile özel kesimin bilgi üretimine ilgi duymamasına neden olur.

- Teknolojik ilerleme ile fiziki ve beşeri sermaye arasında nedensellik bağı söz konusudur.
- Teknolojik alt yapı, deneyim ile öğrenme ve Ar-Ge beşeri sermayenin işlevidir.

Model ekonomik büyümenin, ülkelerin kendi iç faktörleriyle sağlanacağı gerekçesini savunmasından dolayı içsel kavramı ile tanımlanmaktadır (Ehrlich, 1990). Neo-klasik teoride dışsal olarak kabul edilen teknolojik gelişmeler, yatırımların içsel büyüme modeli ile önemi vurgulanarak beşeri sermaye ile içsel büyüme teorisine göre içselleştirilerek üretimdeki verimliliği artıracığı ve büyümeyi sağlayacağı düşüncesi savunulmuştur. Neo-klasiklerin azalan getiriye kabul etmeleri büyümeyi dışsallaştırmıştır. Bu yüzden içsel büyüme modelinde artan getiri ve sabit getiri söz konusudur (Romer, 1986: 337; Atamtürk, 2007: 91). Artan getirinin olması, ülke geneline yayılarak içsel değişkenlerin dışsallığa bürünmesi ile marjinal verimliliğin azalmasının önüne geçilerek ülke ekonomisinde büyümeyi sağlamaktadır (Türlüoğlu, 2019: 49).

İçsel büyüme modellerinde devletin ekonomi üzerindeki rolüne önem vermişler ve gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde, devletin rolünün durgun duruma düşmeden sürdürülebilir büyüme mekanizması olacağını düşünmüşlerdir. Bu yüzden devlete önemli sorumluluklar düşmektedir ve devletin ekonomiye müdahalesi gerekmektedir. Kamu politikalarının büyüme üzerinde etkisi önemlidir. Devlet, kaliteli sağlık ve eğitim hizmeti vererek, Ar-Ge ve teknoloji transferlerini teşvik etmekte, mülkiyet haklarını koruyup iletişim ağlarını güçlendirmekte, dışa açık ekonomik sistemi oluşturmaktadır. Devlet ekonomik rekabet engellerini kaldırarak ekonomide aktif rol üstlenmektedir. Yani içsel büyüme modeli, iktisadi büyümeyi sistem içerisinde aramaktadır (Demir, 2002: 1).

Konu ile alakalı olarak çalışmalar yapan ilk iktisatçılar, Romer, (1986) ve Lucas (1988) beşeri sermaye ve bilgi birikimine yer vermiştir. Daha sonrada da bu konular ile ilgili çalışmalar devam etmiştir. Lucas'ın çalışmalarında devletin rolü ile ilgili ulaşılan bilgilerde; (Demir, 2002: 349).

- Eğer ülkeler kapalı ekonomik politikalarına devam ederlerse geri kalırlar.
- Beşeri sermaye yatırımının artırılması ve oluşacak beyin göçlerinin engellenmesi ile diğer ülkelerin beşeri sermayelerinden faydalanılmaya yönelik uygulanan politikalar büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir.

- Beşeri sermaye belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra yurtdışından yurtiçine beyin göçü artar ve beşeri sermaye kalitesi kendiliğinden artmaya başlayarak devletin bu yönde uygulayacağı politikalar azalır.

Romer'in devletin ekonomi üzerindeki rolü ile ilgili düşüncelerinde ise;

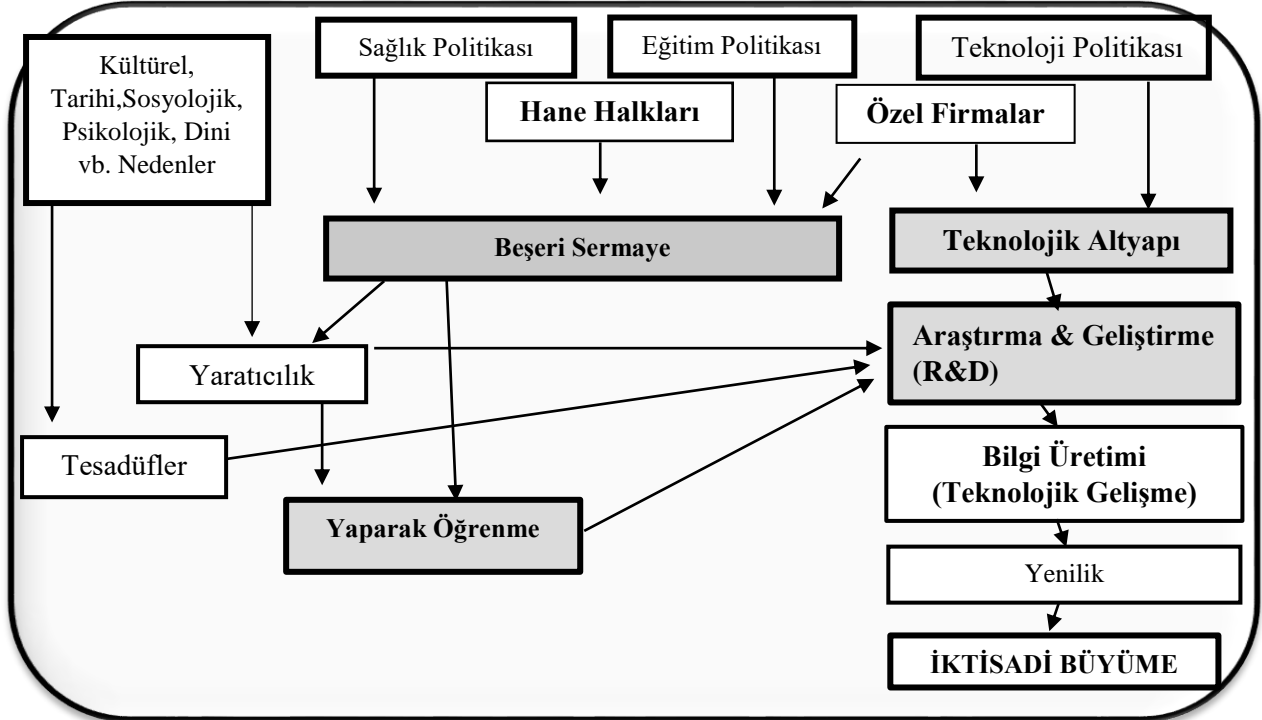
- Devletin, bilgi stokunu artırmak için Ar-Ge'yi teşvik etmeye ve bu yöndeki ülkelerle entegrasyon yapmaya yönelik politikalar uygulaması büyümeye olumlu katkı sağlar.
- Gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin ekonomik düzeylerini yakalayabilmeleri için beşeri sermaye, bilgi birikimi, Ar-Ge, pozitif dışsallıklar, teknolojik gelişmeler ve ölçek ekonomileri gibi hususlarda sergileyecekleri başarılar ön plandadır.
- Gelişmekte olan ülkelere, ekonomik büyümenin daha sağlıklı olması için; yabancı dil öğrenimi, yabancı sermaye teşviki, yurt içi ve yurt dışı eğitim olanaklarının artırılması, iletişim ağlarının geliştirilmesi ve girişimcilerin gerekli duydukları bilgilere daha kolay erişebilmesi, patent ve mülkiyet haklarının korunması gibi konularda devlet daha etkin rol oynayarak büyümenin sağlanması için uygun koşulları temin etmelidir.

İçsel büyüme modelinde, teknolojik gelişmeler içseldir ve sosyal alt yapının büyüme üzerinde önemli etkisi vardır. Ekonomide bulunan artan getiri sayesinde ekonomik büyüme artırılabilir. Yatırımlar çok önemlidir ve devletin desteği ile artırılan fiziksel sermaye, insan ve bilgi yatırımları ekonomik büyümeyi artıracaktır. Yatırımların artması ile ülkenin sermaye kaynakları zenginleşecek ve birçok noktada ekonomide etkinliği artıracak bilgi akışı da sağlanacaktır (Mankiw, 1995: 300-301). İçsel büyümenin temel varsayımları;

- Ekonomik büyüme, sistemin içerisinde ve dışarıdan etkileyen bir faktör yoktur (Romer, 1994: 3).
- Neo-klasiklerde bulunan azalan verimler yasası yerine artan verime dayalı üretim fonksiyonu vardır.
- Teknolojik gelişme büyüme için önemli ve etkilidir. Aynı zamanda içsel kabul edilmektedir.

- Eğitim, sağlık, yatırım gibi faktörler uzun dönemde ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır (Mere, 2006: 20).
- Optimal büyüme oranının sağlanabilmesi için devletin ekonomik müdahalesi gereklidir (Berber, 2004: 138).
- Mevcut bilgiler kamusal mal niteliğindedir ve hiç kimse ona ulaşmada ve kullanmada dışlanamaz.
- Az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkeler ile arasındaki gelir farkının artmaması için gerekli önlemleri alması şarttır.
- Teknolojik gelişmeler sayesinde ortaya çıkan bilgilerden, ekonomik birimlerin ne kadar yararlandıkları önemlidir (Kibritçiöğlü, 1998:10).
- Sermaye faktörlerin birikimi içsel olarak büyümektedir. Marjinal verimliliği artmaktadır (Sivrikaya, 2003: 42-47).
- İçsel büyüme modelinde devlet müdahalesi, ekonomik büyüme için beşeri ve sermaye yatırımlarının desteklenmesi çok önemlidir.

Tablo 1.1 İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Kaynak: Kibritçiöğlü, (1998: 11).

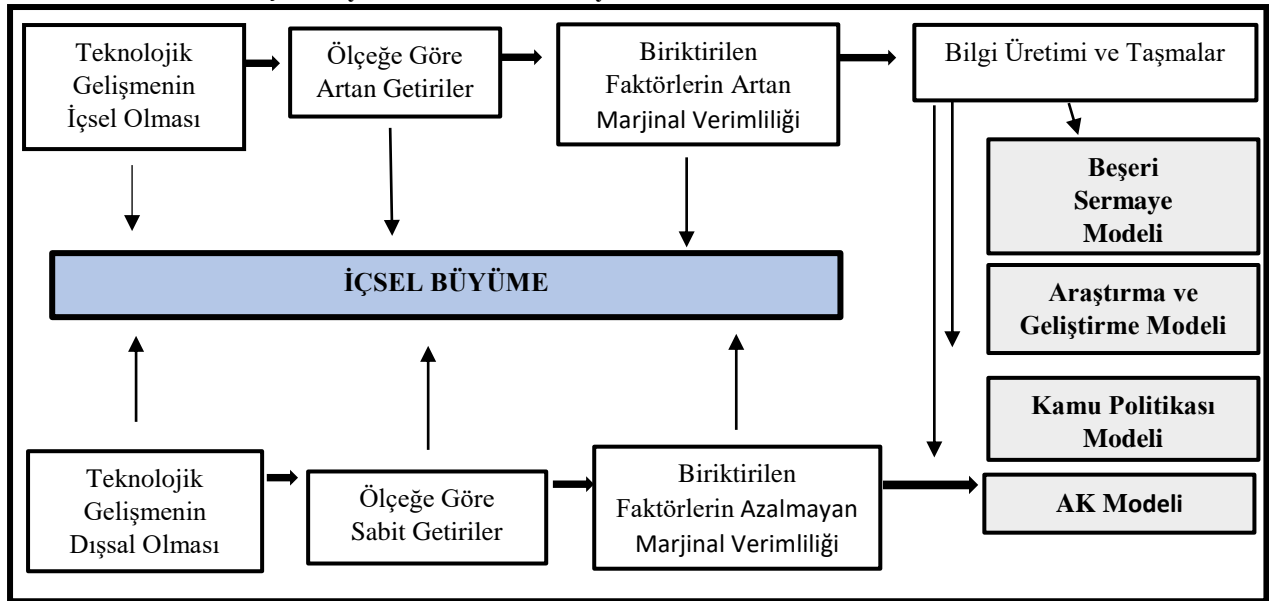
Tablo 1.1 incelediğimizde sağlık ve eğitim üzerinde yapılan yatırımlar beşeri sermayeyi olumlu yönde etkileyerek artmasına neden olmaktadır. Beşeri sermayede

oluşan artışlar, yaratıcılığın ve yaparak öğrenmenin ilerlemesine ve gelişmesine neden olur. Uygulanan teknolojik politikadaki yatırımlar sayesinde teknolojik altyapı gelişmektedir. Teknolojik alt yapıdaki bu gelişmeler sayesinde ve daha önce yapılan yatırımlar ile birlikte gelişen yaparak öğrenme, Ar-Ge'yi olumlu yönde etkileyerek gelişmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda ülkelerin içinde buldukları kültürel, sosyal, dini ve tarihi unsurların oluşturduğu yaratıcılık ve tesadüflerde Ar-Ge nin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ar-Ge nin gelişmesi ve ilerlemesi sayesinde teknoloji geliştirmekte ve yenilikler oluşturularak etkin üretim yöntemleri gelişmektedir. Bu gelişim ve ilerlemeler sonucunda ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

İçsel büyüme modellerinde iktisatçılar, kendi içlerinde farklı çalışmalar yapmışlardır. Ortak buldukları nokta ise ekonomik büyümenin uzun dönemde içsel olarak belirlenmesidir (Mere, 2006: 21). İçsel büyüme modelleri şu şekildedir;

- Bilgi Üretimi ve Taşmalar (Romer'in Yaklaşımı)
- Beşeri Sermaye Modeli (Lucas'ın Yaklaşımı)
- Ar-Ge Modeli (Araştırma-Geliştirme)
- Kamu Politikası Modeli (Barro Yaklaşımı)
- Rebelo'nun AK Modeli

Tablo 1.2. İçsel Büyüme Model ve Varsayımları

Kaynak: Artan, (2000: 22).

1.1.2.7.1. Temel AK Modeli

İçsel büyüme modelinde $Y = AK$ tipi üretim fonksiyonu kullanılmaktadır. Bu fonksiyonun özelliği, Neo-klasiklerin dışsal olarak kabul ettikleri teknolojinin modelin içinde açıklanmaya çalışılmasıdır. (A) değişkeni teknolojiyi etkileyen etmenlerdir. (K) değişkeni ise fiziki, bilgi ve insan sermayesinden oluşmaktadır. Bu modelde işgücü ve benzeri gibi yeniden üretilmeyen girdileri üretim fonksiyonuna dahil etmemişlerdir. Kişi başı terimlerle $Y = A \cdot k$ olabilir. Bu şekilde azalan getirinin nasıl önemini yitirdiğini göstermektedir. Bu modelde sermaye getirisi sermaye artışının azalmasına neden olmamaktadır. Bu yüzden yüksek sermaye ile yatırıma devam eden ülkelerde büyüme sürekli halde devam etmektedir. Nedeni ise azalan getiriyi yok sayan dışsallıklara yer verilmesidir. Tüm yatırımlar sermayenin marjinal getirisinde artışa sebep olmaktadır. AK modelin temeli ekonomik büyüme oranı, yatırım oranının artan fonksiyonudur. Bu sebeple bir ülke yatırımın sürekli artmasını sağlayacak hükümet politikaları ürettikçe ekonomik büyümeyi de devamlı artıracaktır (Mankiw, 1995: 296-300).

$$A = \Delta Y / \Delta K \quad (10)$$

Bu fonksiyon bize 1 birim sermaye ile üretilen çıktı miktarını göstermektedir. K ise hem fiziksel sermayeyi hem de emek girdisinin elinde bulunan beşeri sermayeyi göstermektedir.

$$y = Ak \quad (11)$$

Bu fonksiyonda sermayenin ortalama ve son birim ürünü A sabittir. $f(k)/k = A$ bulunmaktadır. Bu ifadeyi denklemde daha önceki ⁹1 denklemde yerine koyarsak;

$$\Delta k = s^* Ak - (n + d)k \quad (12)$$

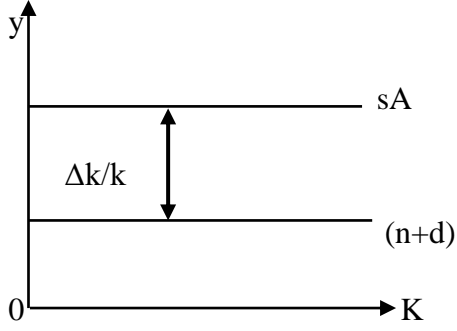
12 nolu denklem elde edilir. Denklem iki tarafını da k'ya bölersek

$$\Delta k / k = s^* A - (n+d) \quad (13)$$

13 nolu denklem elde edilir.

Şekil 1.6' da teknolojik gelişme dışsal olmadığında büyümenin nasıl olacağı gösterilecektir.

¹ $\Delta K = sY - (n+d)k$ idi.

Şekil 1.6. Temel AK Modeli

Kaynak: Barro and Martin, (1995: 39).

$\Delta k/k$ 'nin değeri, sA ve $(n+d)$ doğruları arasında yatay uzaklıktır. $sA > (n+d)$ dir. Bu durumda teknolojik ilerleme olmadan büyüme sağlanmaktadır. sA doğrusunun $(n+d)$ doğrusunun üzerinde olması, emek başına sermaye oranının her tasarruf oranının artmasıyla sürekli artacağını ve alternatif tasarrufların artmasıyla teknolojik ilerleme olmaksızın ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini göstermektedir. $sA < (n+d)$ olduğu durumda büyüme negatif durumda olup ekonomik büyüme azalmaktadır. Pozitif büyümenin olabilmesi için $[sA > (n+d)]$ şeklinde olup nüfus artış oranı azaltılarak tasarrufları artırarak ülkedeki ekonomik büyüme pozitif duruma getirilir (Barro and Martin, 1995: 39-40).

1.1.2.7.2. Bilgi Üretimi ve Taşmalar

İçsel büyüme modelinin öncüsü olarak kabul edilen Romer (1986), Arrow'un (1962) önerdiği 'yaparak öğrenme' fikrini temel almıştır. Arrow'un çalışmasında, bilgi ve ücretlerin artmasının, bazı sektörlerde zaman ilerledikçe maliyetlerin düşmesi, üretim, kalite ve yatırımın artmasından kaynakladığını öngörmüştür. İşçilerin tecrübelerinin giderek artması bu süreci olumlu yönde etkilemiştir. Arrow'a göre bir şirket üretim yaptığı alanda uzmanlaşıp ürünlerini geliştirmekte ve maliyetlerini düşürerek yeni ürünler üretmektedir (Tüylüoğlu, 1995: 63).

Firmalar, üretim yaptıkça firmada çalışan işçilerin deneyimlerinin artarak, ürün kalitesi ve üretim hızının artmasıyla ülke ekonomisini de etkileyerek ülkenin genel yapısında üretim artışı yaratıp, artan üretim ile birlikte ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir. Fakat işçilerin ürün üzerinde deneyim kazanması ve hızlı üretim gerçekleştirip ülke genele yayılması zaman gerektireceği için bu model uzun dönemde etkili olacaktır (Türlüoğlu, 2019: 53).

Romer (1986), Arrow'un çalışmalarından hareketle, var olan sermaye ile bilgi birikiminin oluşturduğu etki ile birlikte, azalan verimler yasasının etkisini kaybedeceğini savunarak, birey ve firmaların yeni fikir arayışları ile teknolojik ilerlemeyi içselleştirmiştir. Teknolojik gelişme, yeni yaratıcı fikirlerin ortaya çıkararak kar elde etmeye çalışan bireylerin, yeni bilgiler arama çabalarının sonucudur. Bu modele göre zamanla tecrübe kazarak üretimi kaliteli hale getiren işçiler ürün olarak teknik bilgi üretmektedir. Üretilen bu teknik bilgiler yeni üretimde bedava girdi olarak kullanılacak ve üretimler düşük maliyetle ve daha kaliteli olacaktır. İşçiler tarafından üretilen bu bilgilerin sadece tek firmada kalmayıp çeşitli yollarla yayılarak taşacağını ve ekonominin ortak bilgisi haline geleceğini varsaymaktadır. Üretim fonksiyonu ölçeğe göre artan getiriyi yansıtarak üretimi ikiye katlandığında, üretim iki kattan fazla artmaktadır. Romer'e göre, bilgi saklanmayacağından, firmalar tarafından üretilen yeni bilgiler diğer firmalar üzerinde pozitif dışsallığa neden olmaktadır (Romer, 1986: 1002-1037). Romer'e göre teknolojik gelişme büyümenin ana etkinliğidir. Teknolojik gelişme sermaye birikimini teşvik ederek işgücü başına üretimin artmasını sağlar. Teknolojik gelişme ekonomik karar birimleri ile gerçekleşmektedir. Teknolojinin içselliği karar birimlerinin girişimlerinden kaynaklanmaktadır (Üçler, 2011: 85).

Bilgi doğası gereği rekabete tabi olmayan kavramdır ve kamu malı niteliğindedir. Bilginin herkes tarafından yayılmasıyla toplumdaki herkes bu bilgiden yarar sağlayacak ve ekonomik büyüme ve refah artışı sağlanacaktır (Atamtürk, 2007).

Üretim fonksiyonunda firmanın sermaye stoku K , belirli zamandaki bilgi düzeyi A ile gösterilirse firmanın üretim fonksiyon gösterim hali şu şekildedir;

$$Y = F(K, A, L)$$

İşçiler deneyim kazandığında deneyim firmaların önceden yaptığı tüm yatırımların fonksiyonudur.

$$Y = F(K, L, \lambda) = K^\alpha L^{(1-\alpha)} \lambda^\theta \quad (14)$$

Firma düzeylerinde üretim fonksiyonu K , L ve λ girdiler için ölçeğe göre artan getiri ve artan getiriler firmalar için dışsallık oluşturur. Firmalar, birbirlerinin tecrübelerinin yarattığı bilgilerden yararlanır. Bilginin yayılma süreci, dışsallığın şirketler için maliyetsiz bir girdi olarak kullanılmasına ve rekabetçi dengenin sağlanmasına neden olur. Bu sayede bilgiyi kullanarak firmalar yeterli üretim düzeyine ulaşırlar. Bir

ekonomide bilgi birikimi, yapılan sermaye toplamıdır. Bir ülkede yapılan yatırımlar ile sermaye birikimi sağlanarak daha çok bilgiye ulaşır (Sala-i-martin, 1990).

Romer'e göre bilgi ve teknoloji önemini şu şekilde özetleyebiliriz;

- Bilgi konusunda kimse dışlanamaz.
- Farklı firmalarda oluşan bilgi pozitif dışsallık oluşturmaktadır.
- Tecrübelerden yeni bilgi kazanımları oluşmaktadır.
- Yeni bilgiler maliyetsiz bir şekilde kullanılmaktadır.
- Tecrübeler sayesinde üretim kalitesi artar, maliyet azalır ve üretim hızı artar.
- Ne kadar çok sermaye birikimi yapılırsa o kadar çok yeni bilgi ve teknolojik ilerleme demektir.

Bilgi taşması sonucunda oluşan modeller; beşeri sermaye modeli, araştırma ve geliştirme modeli ve kamu politikası modelidir.

1.1.2.7.3. Beşeri Sermaye Modeli

Beşeri sermaye, emeğin içinde bulunduğu özelliklerinden bilgi, deneyim, beceri, çalışma isteği ve yetenekler gibi üretime dahil olan diğer etkenlerin verimli kullanılmasını sağlayarak, işgücünü eğiterek ve beceri kazandırarak üretimi olumlu etkileyen unsurlar olarak tanımlanabilir (Manga, Bal, Algan & Kandır, 2015). Birçok ekonomik büyüme modeli; Lucas (1988), Rebelo (1992), Barro ve Lee (1992) beşeri sermayeyi eğitim ile bağdaştırmışlardır. Fakat beşeri sermayenin niteliğindeki olumlu artış sadece eğitimle değil, sağlıkta yapılan yatırımlar ile de ilişkilidir. Beşeri sermayenin eğitim ile bağdaştırılmasının nedeni diğer yatırım türlerinden daha fazla ülke ekonomisine katkısı olmasından kaynaklıdır (Han ve Kaya, 2004: 300). Beşeri sermaye yatırımları genelde eğitim yatırımları olarak düşünülse de yaparak öğrenme yolu ile kendiliğinden oluşabilir (Yülek, 1997: 9).

Beşeri sermayenin iktisatta ekonomik büyüme modelleri arasında Lucas'ın Modeli ön plana çıkmıştır. Lucas modelinde Neo-klasik büyüme modeline daha yakındır ve büyüme içsel büyüme için dışsallığa gereksinim duymamaktadır. Beşeri sermaye bir dışsal büyüme gösterdiğinden, Neo-klasik modelden ayrılmamaktadır (Parasız, 2008: 195). Lucas'ın modeline göre sermaye sadece fiziki sermayeden oluşmaz bunun yanında insana yapılan yatırımın da büyüme için önemli ölçüde etkilediğini düşünülür. Eğitim sayesinde işgücünün mesleki ve teknik bilgisi artarak, işgücü verimliliği

artacaktır (Fikir, 2010: 50). Bu verimlilik sayesinde Lucas uzun dönemde sürdürülebilir büyümenin beşeri sermaye birikiminin artması ile gerçekleştirileceğini düşünür. Lucas'ın beşeri sermayedeki büyüme modeli Romer ve Barro modellerindeki gibi dışsallıklar ile değil sermaye birikimi ve sermaye birikiminde oluşan verimlilik ile oluşur. Yani Lucas modelinde beşeri sermayeyi içselleştirmiştir. Sermaye birikiminin üretime katkısı için verimliliği artırıcı yatırımların eğitim ve uzmanlaşmaya katkısının destekleyici şekilde olması gerekmektedir. Lucas beşeri sermayeyi destekleyecek olan eğitim ve teknoloji yatırımlarını devletin desteklemesi gerektiğini savunmuştur.

Lucas'ın beşeri sermaye üretim fonksiyonu gösterimi şu şekildedir;

$$Y = AK (vhL)^{1-\alpha} \quad (15)$$

'Y' çıktı düzeyini, 'A' teknoloji düzeyini ve 'K' fiziki sermaye düzeyini, 'h' işçilerin yetenek düzeyini, 'v' hanedekilerin çalışmaya ayırdıkları zaman ve 'L' emek miktarını göstermektedir. Yani vhL beşeri sermayenin üretime katkısıdır. Denklem göre işçilerin yetenekleri ve çalışma zamanları arttıkça üretiminden elde edilen çıktı düzeyi de artmaktadır (Türlüoğlu, 2019: 55-56).

Lucas modelinde, teknoloji ve iyi eğitilmiş, bilgi birikimiyle uzmanlaşmış beşeri sermayenin birlikte üretime dahil edilmesi, üretkenlik ve verimlilik artışını sağlayacaktır. Bu sayede artan kalite ile uzun dönemde büyümeyi tetikleyecektir. Lucas yaparak öğrenme ve yüksek teknolojinin kullanılmasına önem vermiştir. Çünkü yüksek teknolojinin ve yaparak öğrenmenin kullanıldığı sektörlerde sermaye birikiminin daha hızlı oluşacağı görüşünü savunmuştur. Bu durumda ileri teknoloji seviyesinde olan ülkelerin bilgi ve sermaye birikimi diğer ülkelere göre daha fazla olacaktır. Dolayısıyla teknolojisi ileri seviyede olmayan az gelişmiş ülkelere teknolojik olarak ileri seviyede olan ülkelere göçler olacaktır. Bu durum bize Neo-klasiklerin yakınsama hipotezini çürütmemizi sağlayacaktır. Bu durum gelişmiş ülkelerin durgun duruma gelmeyeceği anlamını taşımaktadır. Fakat ülkeler arasında yakın teknoloji kullanımı söz konusu ise beşeri sermaye göçü yaşanmayacaktır (Lucas, 1988). Yani bu durum bize açıkça gösterir ki beşeri sermaye, uluslararası hareketliliğe göre verimlilik ile birlikte büyüme oranlarında ülkeler arasında farklılıklara yol açacaktır. Büyüme zengin ülkelerde daha yüksek olacaktır. Beşeri sermaye fakir

ülkelerden zengin ülkelere doğru yönelecektir. Ülkeler arası sermaye farklılıkları artacaktır.

1.1.2.7.4. Araştırma ve Geliştirme Modeli (Ar-Ge) Modeli

Teknolojik gelişme büyümenin ana temelidir. Piyasa teşviklerini yakından takip eden ekonomik karar birimlerinin girişimi ile oluşur. Ar-Ge ile firmalar yeni bilgilere ve ürünlere ulaşır. Dünya ekonomisi ile bütünleşmek büyüme oranını artırır (Ateş, 1998: 26-27).

Ar-Ge modellerinde literatürdeki en göze çarpan çalışmaların başında Romer (1990) modeli, Grossman ve Helpman (1991) modeli ve Aghion ve Howitt (1992) modelidir. Bu modellerin tamamında istihdamdaki beşeri sermaye ile Ar-Ge faaliyetleri, birlikte yeni üretilen ürünlere dayalı ekonomik büyüme modelidir (Ateş, 1998: 911).

Ar-Ge yaklaşımı ekonomik büyümede bilgilerin ve malların farklılaşması üzerinde durmaktadır. Bu modeller yenilikleri ve araştırma ve geliştirme harcamalarını özel olarak ayrı bir faaliyet niteliğinde görmektedir. Bunun sonucunda tüketim mallarının çeşidinde artış olmaktadır. Ar-Ge modelinde bilgi tesadüfi değil bilinçli bir süreçtir (Parasız, 2008: 196; Berber, 2006: 181).

İçsel büyüme teorilerinde teknolojik gelişme ekonomik büyümenin açıklanmasında önemli role sahiptir. Teknolojinin arkasında bilgi ve bilgi birikimi vardır. Bilgi uygulamaya yönlendirilebildiği sürece teknolojik gelişme olarak sayılabilir. İşletmelerin büyümesini ve varlığını sürdürmesi için Ar-Ge çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Ar-Ge çalışmalarında belirsizlik vardır. Yeniliğin maliyetini ve başarının geri dönüşünü tahmin etmek zordur. Ar-Ge yatırımları riskli, zaman alıcı ve maliyetlidir, ancak uzun vadeli getirileri yüksektir. (Tüylüoğlu, 1995: 101-106).

Ar-Ge modeli konusunda öncü çalışmalar 1990 yılında Romer tarafından ortaya konmuştur. Romer, modelinde Ar-Ge çalışmalarında insan sermayesi ve bilgi birikimine dayanmaktadır. Ar-Ge'ye yapılan yatırımlar neticesinde araştırmacılar, bilim adamları ve teknik bilgiye sahip personel, uzun vadeli ve sürekli ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. İnsan sermayesinin bir ülkede girdi olarak kullanıldıktan sonra yarattığı bilgi, yenilik ve teknolojik gelişme ne kadar fazlaysa, o ülkede ekonomik büyüme ve kaliteli mal üretimi o kadar yüksek olacaktır. Bu durumda kâr maksimizasyonu için ekonomik büyümeyi hedefleyen firmaların teknoloji ve Ar-Ge'ye yönelik yatırım kararlarını almaları ekonomik büyüme açısından önemlidir.

Romer, ekonomi dengede iken Ar-Ge sektörüne ayrılan beşeri sermayenin çok düşük olduğunu, dünya pazarlarıyla entegrasyonun büyüme oranlarını artıracığını ve geniş bir nüfusa sahip olmanın büyümeyi sağlamaya yeterli olmayacağını savunmuştur (Romer, 1990: 71).

Romer'e göre ekonomideki geliştirme çalışmaları ve Ar-Ge faaliyetleri sonucunda verimli bilgi birikimi sağlanacaktır. Bu bilgiler herkes tarafından kullanılabilir, böylelikle bilimsel bulgular gizli kalmadan, tüm üretici ve araştırmacılar hiçbir ücret ödmeden bu bilgilerden yararlanabilecektir. Başka bir deyişle, bilgi bir kamu malıdır ve hiçbir dışlama olmayacaktır. Yeni bilgiler ortaya çıktıktan sonra başka firmalar da bu bilgilerden hiçbir ücret ödmeden yararlanabilecekler ve böylece olumlu dışsallık ortaya çıkacaktır. Bu, büyümenin dahili olarak gerçekleşmesine neden olacaktır. (Romer, 1986: 1002-1037).

Romer, Arrow'un (1962) çalışmasından yararlanmış, modelinde bütüncül üretim fonksiyonu ve yaratıcı fikir stokunu (A) kullanarak, sermaye stoku (K) ile işgücünün (L_Y) bir araya getirilmesi ile çıktının (Y) nasıl üretildiğini açıklamaya çalışmıştır. Romer'e göre üretim fonksiyonu şu şekildedir;

$$Y = K^\alpha (AL_Y)^{1-\alpha} \quad (16)$$

Eşitlikte α , 0 ile 1 arasında değer alan parametredir. Teknolojinin (A) veri olarak kabul edilmesi durumunda, bu üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiri özelliği taşır. Artan getirinin söz konusu olması için yaratıcı fikrin (A) üretim girdisi olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Romer, ölçeğe göre artan getirinin, bilginin rekabetçi özellikte olmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Sermaye, insanların s_K oranında tüketimden vazgeçip tasarruf ettikçe birikecek ve dışsal olan d oranında aşınacaktır;

$$\dot{K} = s_K Y - dK \quad (17)$$

Emek ise, n gibi dışsal ve sabit oranda büyüyecektir;

$$\frac{\dot{L}}{L} = n$$

Romer modelinde $A_{(t)}$, t dönemine kadar tarihsel süreçte keşfedilen bilgi stokudur. Bu durumda \dot{A} , belli bir zamandaki üretken yeni yaratıcı sayısıdır. Yeni yaratıcı fikirler üretmek için uğraşan kişi sayısının (L_A), yeni yaratıcı fikir üretme oranı (δ^*) çarpımına eşittir;

$$\dot{A} = \delta L_A \quad (18)$$

Geçmişte keşfedilen yaratıcı fikirler araştırmacıların üretkenliğini artıracaktır. Bu durumda δ^* , A'nın artan fonksiyonu olacaktır. Kolay yaratıcı fikirlerin önce keşfedilmesi sonucu bunları izleyen yaratıcı fikirlerin bulunması gittikçe zorlaşır. Bu durumda δ^* , A'nın azalan fonksiyonu olacaktır. Yeni yaratıcı fikrin üretildiği oran (δ^*) is şu şekildedir;

$$\delta^* = \delta A^\phi \quad (19)$$

Bu eşitlikte ϕ değeri, sabit bir sayıdır. $\phi > 0$ olması, keşfediliş yaratıcı fikir stoku arttıkça araştırmaların üretkenliğinin artacağını belirtmektedir. $\phi < 0$ durumda ise, yeni fikirlerin olması sonucunda üretkenliğin azalacağı anlamına gelmektedir. $\phi = 0$ ise, en kolay yaratıcı fikirlerin önce keşfedilmiş olmasının yol açtığı dezavantaj ile eski yaratıcı fikirlerin icatları kolaylaştırma avantajının birbirine dengelendiği durumdur (Yılmaz ve Akıncı, 78-80).

Romer'in görüşlerini kısaca sıralamak istersek;

- Teknolojik gelişme büyüme için önemlidir. Büyümenin kaynağı olan bilgi ve teknoloji rekabete konu olamaz.
- Ar-Ge faaliyetleri ile üretilen ya da ticaret yoluyla elde edilen yeni bilgilerin, diğer dönemlerde de kullanılmasının maliyeti düşüktür. Bundan dolayı bilginin verimliliği uzun dönemli olmaktadır.
- Teknolojik gelişme ve yeni bilgiler ile üretimlerin daha verimli olması için, karar birimlerinin ve devletin destekleyici yatırımlarda bulunması gerekmektedir.
- Aksak rekabet koşullarının varlığı, yeni bilgi ve teknolojinin rekabet dışı kalması ve teknolojinin artan getiri elde etmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.
- Bilgi ve teknoloji ekonominin dışında bırakılamaz ve her ikisi de rekabete tabi olmayan bir kamu malıdır.

Bir başka Ar-Ge modeli olan Grossman ve Helpman'(1991) a göre, teknolojik gelişme içsel bir fenomen olarak kabul edilmektedir. Üretimde verimliliği artıracığını ve bu verimliliğin ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını savunur. Ar-Ge sektörüne yeterli kaynağı olmayan sektörler, dış ticaret politikaları ile diğer ülkelerden gerekli teknolojiyi sağlayacaktır. Bu sayede üretim hacmi genişleyerek teknolojinin sağladığı

verimlilik kalıcı hale getirilecektir. Bu nedenle dış ticaret özgürlüğü çok önemli hale gelecektir. Gelişmiş ülkeler Ar-Ge ve yeni ekipman kullanacak, az gelişmiş ülkeler ise serbest ticaret politikaları ve teknolojik transferlerle büyümede ilerleme sağlayacaktır (Grossman ve Helpman, 1994).

Aghion ve Howitt Ar-Ge Modelinde, yaratıcı yıkım sürecine dayalı Schumpeter'in iç büyüme modelini geliştirdiler. Schumpeter'e göre girişimciler tarafından ortaya konulan yeni üretimde bir önceki kaldırılarak ekonomiye sunulmaktadır. Ekonomik büyüme Ar-Ge miktarına bağlıdır. Mevcut Ar-Ge dönemi ile gelecek dönem için beklenen Ar-Ge çalışmaları olumsuz yönde ilişkilidir. Bunun nedeni, iki sektörlü Ar-Ge ve imalat ekonomisine yönelik Ar-Ge yatırımlarının önümüzdeki dönemde yüksek olacağı beklentisinin yaratıcı yıkım olacağı, işgücü talebi ve ücretlerinin artacağı ve kiralara azalacağıdır. Sonuç olarak önümüzdeki dönemde yapılması beklenen Ar-Ge yatırımları azalacaktır (Ateş, 1998: 46).

İki ardışık dönemdeki araştırma arasındaki bu işlevsel ilişki, istikrarlı bir dengeyi tanımlayan ve dengeli büyümeyi gösteren tek bir sabit nokta ile ifade edilebilir. Bununla birlikte, sabit durumda, ortalama büyüme oranı, sosyal olarak optimalin altında veya üstünde olabilir. Bu tür bozukluklar dışsallıklardan kaynaklanır. Yetersiz büyümeye yol açan dışsallıklar, Romer'in (1990) modelinde olduğu gibi, satın alınabilirlik ve zaman arası yayılma etkileridir. Bu modelde, optimumun üzerinde büyümeye neden olan bir etki vardır. Bir işi çalmak olarak ifade edilen bu etki, daha fazla araştırmaya yol açar ve büyüme oranını optimumun üzerine çıkarır. Optimal büyüme ile istikrarlı büyüme arasındaki ilişki, bu etkilerin hacmini belirler. İnovasyonun boyutu ve tekel gücünün derecesi ile birlikte değerlendirildiğinde, etkilerin büyümeye katkısı analiz edilebilir (Aghion, 1992: 324).

İçsel büyüme teorisi kamu politikalarına büyüme alanında önemli görevler yüklemektedir. Bu gereklilik, üretim ve yatırımların taşıdığı pozitif dışsallıktan, beşeri sermayenin üretimdeki öneminden, alt yapı ve istikrar gibi kamu politikalarının doğrudan sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, Ar-Ge, eğitim, finansal kalkınma, dış ticaretin liberalizme edilmesi, verimli kamu harcama politikalarına önem vererek ekonomik büyümelerini hızlandırabilirler (Kar ve Taban, 2003: 145-169). İçsel büyüme teorilerinde, Neo-klasik büyüme modelinin dışladığı devlet, araştırma ve geliştirme faaliyeti yapmalı, eğitim hizmeti sunmalı, yabancı

yatırımı teşvik etmeli, patent ve mülkiyet haklarını koruyarak tekrar önem kazanmalıdır. İçsel büyüme teorilerinin geliştirilmesinden sonra eğitim, beşeri sermaye, bilgi birikimi ve Ar-Ge faaliyetlerini dikkate almadan bir büyüme modeli oluşturma olanağı kalmamıştır (Demir, 2002: 1-16).

1.1.2.7.5. Kamu Politikası Modeli

İçsel büyüme teorilerinde ekonomik büyüme için kamu politikalarına önemli görevler düşmektedir. Kamusal politikalar ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için devletin sorumluluklarıdır.

Önceki dönemlerden şimdiki bulunduğumuz zamana kadar geçen dönemlerde Devletin ekonomik müdahalesini eğitim, sağlık, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ve altyapı gibi konularda savunuların yanında, devletin ekonomiye müdahalesinin gereksiz olduğunu ve ekonomik yaşama zarar vereceğini düşünenlerde olmuştur. Son dönemlerde daha dengeli tutumlar sergilenerek bazı alanlarda devletin müdahalesin büyümenin sürdürülebilirliği açısından desteklenirken, bazı alanların ise özel sektörün müdahalesine bırakılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir. İçsel büyüme teorileri bu alanların neler olacağı hakkında bize bilgi vermektedir (Pio, 1993: 117-118).

Kamu politikası modeline göre devletin temel görevleri; Eğitim alanlarında yatırım yapmak, kamu mal ve hizmetlerini üretmek, Ar-Ge teşvikleri yaparak yeni bilgiler üretmek ve yaygınlaştırmaktır (Artan, 2000: 28). Bu teori, teknolojideki değişimin büyüme üzerindeki etkisini, bu alandaki yatırımları analiz ederek açıklamaya yöneliktir (Han ve Kaya, 2004: 304).

Kamu politikası modeli Robert J. Barro tarafından 1990 yılında ekonomik büyümenin kaynağı olarak kamu politikalarını temel aldığı çalışmasında yayımlanmıştır. Barro çalışmasında içsel büyüme modellerine devlet harcamalarını ve vergileri de dahil etmiştir. Kamu politikalarının üretim ve büyümede etkili olduğunu söyleyerek üretim fonksiyonunu da dahil etmiştir (Barro, 1990).

Barro (1990) modelinde, kamu mal ve hizmetler üretim faktörü olarak kabul edilmiş ve kolaylık sağlamak adına emek düşürülerek üretim fonksiyonunun sermaye ve söz konusu kamu malına bağlı olduğu kabul edilmiştir. Basitleştirmek açısından, hükümetin tek gelirin gelir vergisi, tek giderinin kamu malının arzı olduğunu ve bütçenin daima denk olduğu kabul edilmiştir (Yülek, 1997: 10).

Modelde hükümetler, ekonomik büyüme için hem yatırım yapacak hem de vergi ve sübvansiyon gibi teşviklerle özek sektör yatırımının artırılması için destek sağlayacaktır. Özel sektör yatırımları sermaye stokunu artırırken, dolaylı olarak artan vergi gelirleri kamu malı arzını artıracaktır. Böylece özel sektör yatırımları iki yönlü ekonomiye katkı sağlayacaktır (Berber, 2006: 182-183).

Cobb-Douglas tipi Barro'nun üretim fonksiyonu;

$$Y = f(k, g) = AK^{1-\alpha} g^\alpha \quad (20)$$

Fonksiyonda 'g' kamusal harcamalar ve üretimdeki kamusal mallardır. 'k' kişi başı düşen sermaye miktarı beşeri, fiziki sermaye, teknoloji ve bilgi stoku içermektedir. Barro 'k' için azalan verimlerin söz konusu olduğu ve 'α' ise kamu sektöründeki verimliliğin özel sektöre kıyaslanmış halidir. Fonksiyonda ölçeğe göre sabit getirinin olduğu ve ekonomideki büyümenin kamu kesiminde sabit getirisi incelenmiştir (Barro, 1990).

Barro ekonomi için gerekli olan kamu harcamalarının vergilerle karşılanmasını şu şekilde göstermiştir;

$$g = T = \tau \cdot y = \tau \cdot AK^{1-\alpha} g^\alpha \quad (21)$$

'g' kamu harcamalarını, 'τ' vergi oranlarını ve 'T' vergi gelirlerini gösterir. Barro'ya göre, ekonomik büyümenin sağlanması için devletin müdahalesine devlet karar vermelidir. Gerekli gördüğü alanlarda yatırım ve teşvik yapmalıdır. Ar-Ge ve eğitime yatırım yapılarak üretimin yayılmasını sağlamalıdır. Devlet istikrarlı büyüme oranını maksimize eden vergi oranını tespit etmelidir.

Devletin ekonomide uygulayacağı politikalar ekonomik büyümeyi ve ekonomik refahı artıracak şekilde olmalıdır. Politikaları uygularken, hükümet kâr peşinde koşmamalıdır. Hükümet kâr için hareket ederse, büyümeyi ve refahı olumsuz etkiler. Bu nedenle devletin kararları ve eylemleri ekonomi üzerinde çok önemlidir (Ercan, 2002).

Barro eğitim harcamalarına çok fazla önem yüklemiştir. Çünkü eğitimde yapılacak yatırım ve kamu teşvikleri işgücünün kalitesini artıracak bu sayede yeni bilgiler ve yeni üretimler gerçekleşecektir. Eğitimin desteklenmesi, Ar-Ge faaliyetlerine katkı sağlayarak teknolojinin de ilerlemesine katkıda bulunacaktır. Bu sayede eğitim

harcamaları ile büyüme ve ekonomik refah arasındaki pozitif yönde ilişki sağlanacaktır. Bu nedenden dolayı Barro için kamu politikalarında eğitim alanı çok önemlidir.

İçsel büyümenin bazı eleştirilen yönleri bulunmaktadır. Bunların bazıları şu şekildedir;

- Neo-klasikler, içsel büyüme modelleri büyüme için teknolojik gelişmenin hızı konusunda katı varsayımlarından dolayı eleştirilmektedir (Ercan, 2000: 136).
- Hahn, başarı şansı yüksek olan Ar-Ge programlarının, işletmelerdeki iç çekişmeler ve kredi sınırlaması gibi nedenlerden dolayı gerçekleşmeyeceğine dikkat çekmektedir (Türker, 2000: 87).
- Teknoloji üreten firma, patent yoluyla üretmiş olduğu teknik bilgiyi kullanma hakkına sahiptir. Patent sistemi sayesinde teknik bilginin kullanımı sınırlandırılmakta ve teknolojinin yayılması engellenmiş olmaktadır. Ülkelere uygulanan patent sisteminin farklı olması ülkelerin farklı teknoloji düzeylerinde olmasına neden olmaktadır (Sivrikaya, 2003: 83).
- Gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyüme, yetersiz altyapı, yetersiz kurumsal yapı ve eksik sermaye birikimi gibi olumsuz etkenler nedeniyle çoğu zaman istenen düzeye ulaşamamaktadır. Diğer bir deyişle, az gelişmiş ülkelere ekonomik büyüme için gerekli altyapı, eğitim ve sağlık harcamaları yetersizdir ve kurumsal yapı eksikliği vardır. Bütün bunlar ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. İçsel büyüme teorileri bu çok önemli faktörleri dikkate almadığından, ekonomik kalkınma çalışmalarına uygulanabilirliği gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere göre sınırlı olabilmektedir (Karabulut ve Emsen, 1997: 47; Türker, 2000: 86).

1.2. KAMU HARCAMALARI

Bu bölümde kamu harcamalarını dar ve geniş anlamda tanımlayarak genel bir değerlendirme yapılacaktır. Ardından kamu harcama türlerinin neler olduğunu, kamu harcamalarının nasıl sınıflandırıldığı ve harcamaların artı nedenlerinin üzerinde durularak, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin nasıl olduğuna dair birbirinden farklı görüşlere değinilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Kamu Harcamalarının Kavramsal Çerçevesi

Toplum içerisinde birlikte yaşayan bireylerin bir arada yaşamaları ve zamanla toplumun gelişmesi ve ihtiyaçların artması harcama yapılmasını doğurmuştur (Edizdoğan, 2004: 38). Genel olarak devletin varlığını sürdürebilmesi ve görevlerini yerine getirebilmesi için harcamalar yapması kaçınılmazdır. Devletin en temel görevi toplumsal ihtiyaçların karşılanmasıdır. Bunu sağlayabilmek için devlet harcama yapmak zorundadır. Bu ihtiyaçların karşılanması için devletin personele, kendi ürettiği ya da özel kesimden satın aldığı mal ve hizmetlere yaptığı ödemeler, bu zorunlu harcamaların sonucudur (Büyükerşen, 1996: 31).

Kamu harcamaları başka bir deyişle toplumu tatmin edici ve toplumun tümüne yarar sağlayan kamu ihtiyaçları için yapılan harcamalardır. Devlet sisteminin ne olduğu fark etmeksizin toplumun kamu harcamalarını yapmakla mükelleftir. Kamu harcamalarını en basit tanımla; kamu tüzel kişilerin toplum yararı için yaptığı harcamalar olarak ifade edebiliriz.

Kamu harcamaları ile ilgili en fazla savunulan görüş ise kamu harcamalarının kamu hizmetlerinin sağlanması için yapılan harcamalardır (Uluatam, 1999: 147). Kamu sektörünün ortaya çıkış nedeni kamusal ihtiyaçların karşılanmasıdır. Kamu ihtiyaçlarının karşılanması belirli hizmetlerin devlet eliyle yapılması anlamına gelir. Bu da devletin kamu harcaması yapma zorunluluğunu doğurur (Bulutoglu, 2004: 29). Kamu harcamaları dar ve geniş olmak üzere iki anlamda tanımlanabilir.

1.2.1.1. Dar Anlamda Kamu Harcamaları

Dar anlamda kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin bedeli olarak devlet ve mahalli idarelerin yaptıkları ödemelerdir. Giderlerin kamu gideri sayılabilmesi harcamayı yapan kişinin hukuki kişiliğine bağlıdır. Yani harcamayı yapan kamu tüzel kişi ise kamu gideri, gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından yapılırsa özel gider adını alır (Künü, 2013: 47).

Merkezi yönetim kuruluşlarının meydana getirdiği yapıyı içine alan sektöre dar anlamda kamu sektörü denir. Dar anlamda kamu harcamaları merkezi idarenin yapmış olduğu harcamalardır. Toplumun ihtiyaçlarını gidermek için belirli sınırlar içinde yapılan harcamalara dar anlamda kamu harcaması denilmektedir (Özmen, 2010: 10).

Dar anlamda kamu harcamalarının özelliği içerisinde genel ve katma bütçelerle mahalli idareler bütçelerinin bulunmasıdır. Bu harcamalar hizmet karşılığında ücretler,

savunma, eğitim ve sağlık giderleri ile sosyal yardımlar vb. ile ödenir (Edizdoğan, 2008: 40). Devletin mal varlığını azaltan her türlü harcama kamu gideri olarak kabul edilir.

Dar anlamda kamu harcamaları, devletin para halinde yaptığı harcamalar toplamıdır. Bu tanımdan bütçe ile ilgili hesaplarda harcama olarak yer almayan giderler, kamu harcaması olarak kabul edilmez. Vergi muafiyet ve istisnalar, yardımlar ve bunlara benzer harcamalar kamu harcaması olarak kabul edilmez (Bulutoğlu, 1981: 218).

1.2.1.2. Geniş Anlamda Kamu Harcamaları

Geniş anlamda kamu harcaması, devlet bütçesine ilave olarak, devlet bütçe sistemi dışında yer alan diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı harcamalarda vergilerde muaflik ve istisna uygulamaları ile devletin almaktan vazgeçtiği vergi gelirlerinin toplamından oluşur (Pehlivan, 2009: 64).

Buna göre, kamu harcamaları sadece devletin değil, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı harcamaları da içine almaktadır. Geniş anlamda, kamu kuruluşlarının kamusal hizmetleri yapabilmeleri için kullandığı bütün kaynakları içine almakta ve gerçek maliyetlerini göstermektedir (Yaşa, 1959: 2).

Kamu giderleri, başta devletin ve kamu tüzel kişilerinin emretmesi ile yapılan harcamalar olarak tanımlanır. Bu tanım geniş anlamda eksiklikler içerir. Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) yapmış oldukları harcamalar kamu gideri olarak değerlendirilmemektedir (Aytaç, 2004: 18-20).

Geniş anlamda kamu giderleri; merkezi idare harcamaları, yerel yönetim harcamaları, devletin ve yerel yönetim kuruluşlarının iktisadi girişimleri ve sosyal güvenlik gibi harcamalardır (Mere, 2006: 29).

Geniş anlamda kamu harcaması kapsamına giren harcamalar (Aksoy, 1998: 91);

- Devlet ve mahalli idare harcamaları,
- İktisadi devlet teşekkülleri harcamaları,
- Sosyal sigorta harcamaları,
- Topluma fayda sağlayan harcamalar (elektrik, su işletmeleri, tünel, otobüs, tramvay vb. harcamalar),
- Vergi muaflikları ve vergi indirimleri,
- Devlet aktifinde meydana gelen azalmalar,

- Hususi şahısların yaptıkları bağış ve yardımlar

Devlet topluma karşı üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirirken kamu harcamalarını bir araç olarak kullanır. Devlet sosyal ve ekonomik fonksiyonlarını gerçekleştirirken yaptığı kamu harcamaların miktarı ve sınırı ile ilgili uygun ayarlamalar yaparak toplum refahına ve ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamalıdır.

Sonuç olarak kamu harcamalarını geniş anlamda, devletin sosyal ihtiyaçları karşılarken piyasaya müdahale mekanizmasını kullanabileceği belirli sınırlar ile para harcamalarının toplamı olarak ifade edebiliriz (Özmen, 2010: 8).

1.2.1.3. Kamu Harcamalarının Özellikleri

Kamu harcamalarının bazı belli başlı özellikleri vardır. Bu özellikleri şu alt başlıklar halinde açıklanmaktadır (Eker, 2004: 56-57).

1.2.1.3.1. Kamu Harcamaları Karşılığında Para Ödenir

Trampa ekonomisinin olduğu eski dönemlerde kamusal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik harcamaların ayrı özellikleri bulunmaktadır. Para ekonomisinin yaygın olduğu günümüzde devlet hizmet karşılığında para ile ödeme yapar. Devlet kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için hizmet satın alır ve emeklerin karşılığını para ile öder (memur maaşları, işçi ücretleri gibi). Büyük onarım ve inşaat işlerini ya bizzat kendisi yapar ya da müteahhitlere ve emanet usulü ile çalıştırdığı memur ve işçilere yaptırır. Müteahhitlere ve kendi çalıştırdığı personele ödediği paralar kamu harcaması niteliğindedir.

1.2.1.3.2. Kamu Harcamaları Belirli Bir Kamusal İhtiyacı Karşılar

Kamu harcamaları, belirli bir kamu ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Kamusal ihtiyaçlar zorunlu olarak bir toplumda yaşamaktan kaynaklanır. Harcama kişisel bir ihtiyacı karşılıyorsa, kamu harcamalarından bahsedilemez. Bir ülkede esasen geçerli olan kanunlar ve yönetmelikler vb. harcama formalitelerini o kadar sıkılaştırdı ki, kamunun ihtiyaçlarını karşılayan bir hizmet olmadan devletten para almanın bir yolu yoktur.

1.2.1.3.3. Kamu Harcamaları Yetkili Şahıslarca Yapılır

Kamu harcamaları, devlet adına para harcamaya yetkili kişiler tarafından yapılır. Ancak kendilerine kanun ile yetki verilen kişiler kamu harcaması yapabilir. Başta

bakanlar ve onların yetki vereceği yöneticiler devlet adına harcama yapma yetkisine sahiptir.

1.2.1.3.4. Kamu Harcamaları Artma Eğilimi Gösterir

Kamu harcamaları devletlerin gelişmişlik düzeyine göre sürekli artma yönünde bir eğilim gösterir. Neredeyse bütün ülke ekonomilerinde kamu harcamalarında artış söz konusudur. Kamu harcamalarının artışı birçok nedene dayanmaktadır. Sonraki kısımlarda bu artışların nedeni geniş bir çerçevede açıklanacaktır.

1.2.2. Kamu Harcamalarının Türleri

1.2.2.1. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının hangi kapsama girdiği önemlidir. Yapılan harcamaların aynı özellikte olanların aynı başlık altında yer alması için sınıflandırmaya başvurulur. Sınıflandırma sayesinde harcamalar daha planlı ve hedeflenen görevler ve kurumlar dikkate alınarak yapılır. Devlet harcamaları daha verimli ve daha etkili olarak yerine getirir. Hükümet bazı alanlarda yapacağı harcamaları artırması gerekirken bazı alanlardaki harcamalarını azaltması gerekir. Bu ayırım sayesinde tüm bu işlemleri daha kolay bir şekilde yerine getirir.

Kamu harcamalarının belirli sınırlar çerçevesinde sınıflandırılması aşağıda sıraladığımız faydaları sağlamaktadır (Edizdoğan, 2011: 78-79).

- İhtiyaçları ortaya koymada kolaylık sağlar.
- Bütçe yapım aşamasında devlet otoritesine yardımcı olur.
- Bütçe-plan ilişkisinde mümkün olan en faydalı koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olur.
- Devletin işlevlerinin özelliklerini ve bu işlevlerin her birinin içindeki harcama sürecine ilişkin yöntemlerin incelenmesine yardımcı olur.
- Devlet muhasebesinin temelini oluşturur.
- Çeşitli kamu denetleme kuruluşlarının; Sayıştay'ın, TBMM'nin, Maliye Bakanlığının denetiminde kolaylık sağlar.
- Harcamanın gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçları ve bu sonuçların sosyal hâsılaya katkısı, topluma yüklediği yükün incelenmesine yardımcı olur.
- Kamu ekonomik dengesini gösteren devlet giderleri ile gelirleri arasındaki ilişkilerin analizi yönünden kolaylık sağlar.

Kamu harcamalarının sınıflandırılması literatürde birçok farklı şekilde yapılırken bu çalışmada; ekonomik ayrıma göre, idari ayrıma göre ve fonksiyonel sınıflandırma çeşitlerine yer verilecektir.

1.2.2.2. Ekonomik Ayrıma Göre Kamu Harcamaları

Ekonomik sınıflandırma, iktisadi açıdan kamu harcamalarının ekonomik etkilerine göre ayırım yapılmasıdır. Ekonomik ayrıma göre harcamalar farklı ekonomik sınıflandırmaları olmakla beraber çalışmamızda, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere üç başlıkta incelenerek harcamaların ekonomi üzerindeki etkilerine değinilecektir.

1.2.2.2.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar, nitelikleri itibariyle her yıl tekrarlanma görünümündedirler. Genellikle, bir bütçe dönemi içinde tüketilmesi söz konusu faydanın elde edilmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu sayede istihdamdaki faydanın sürdürülebilmesi için bu harcamalarının devam ettirilmesi gerekmektedir. Bu harcamalar ülkeden ülkeye değişmekte ve toplam kamu giderlerinin önemli kısmını oluşturmaktadır. Cari giderlerin faydası birden fazla yıla yayılabilir. Eğer cari giderler yapılmaz ve yatırım harcamaları ile olan hizmetler gerçekleşmez ise bu harcamalar üretim üzerinde etkili olduğu için üretim kapasitesi de olumsuz etkilenir (Akdoğan, 2009: 88-89).

Cari harcamalar, ilgili dönemde gayri safi milli hasılaya (GSMH) katkıda bulunan ve aynı dönemde tüketilen harcamalardır. Bu harcamalar, üretim kapasitesine kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik yapılır (Ulutürk, 1998: 114).

Cari harcamaları şu şekilde maddeleyebiliriz;

- Personel giderleri,
- Memur maaşları
- Yolluklar
- Sosyal güvenlik primleri
- Mal bedelleri,
- Aydınlatma ve su giderleri,
- Kırtasiye giderleri
- Kira giderleri
- Tedavi giderleri

- Bakım ve küçük onarım giderleri
- Isınma giderleri

Sağlık ve eğitim harcamaları cari harcama olarak kabul edilmekle birlikte, faydaları gelecek yılları etkileyerek ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Bu nedenle katkılarından dolayı imar (yatırım) cariyeleri olarak adlandırılırlar (Aydın ve Çaşkurlu, 2013: 190).

Ekonomik kalkınma dönemlerinde eldeki sınırlı kaynaklarla yapılan kamu yatırımlarından en fazla şekilde verim elde etmek amacıyla yeterli miktarda cari harcamama yapılması gerekmektedir. Bu harcama türlerinin yeteri kadar olmaması üretimde meydana gelen kalite kaybına ve uzun dönemde ekonominin gelişmesini engelleyen faktörlerin oluşmasına neden olabilmektedir (Ulutürk, 1998: 114-115). T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından derlenen verilerle hazırlanan çizelgede 1980-2017 yılları itibariyle cari harcamalara ilişkin rakamlar yer almaktadır. (bkz. Tablo 2.2).

Personel giderleri ve diğer cari giderlerden oluşan cari harcamaların 1980-2017 yılları itibariyle cari harcamaların toplam harcamalar içinde almış olduğu pay grafikte yer almaktadır. (bkz. Şekil 2.5).

Türkiye’de cari harcamaların 1980-2017 yılları arasındaki toplam harcamalar içerisinde dalgalı bir seyir izlediğini görebiliriz. 1980 yılında cari harcamaların toplam harcamalar içerisindeki payı % 45 seviyelerinde iken, 1990 yılında % 52 seviyelerine çıkmış, 2000 yılında ise % 28 seviyesine düşerek son 37 yılın en düşük cari harcamalarının gerçekleştiği yıl olmuştur. 2000 yılından sonra toplam harcamalar içerisinde cari harcamalar dalgalanmalar göstermeyerek sürekli bir artış seyrine geçmiştir. 2015 yılında % 39 seviyesinde gerçekleşmiştir. (bkz. Şekil 2.5).

1.2.2.2.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları, devletin sermaye oluşturmaya yönelik yaptığı harcamalardır. Ülke içerisinde üretimi artıran, üretkenliği artıracak şekilde olumlu yönde etkileyen, kaynakların daha iyi bir şekilde kullanılmasına yardımcı olan, üretim faktörlerindeki verimliliği artıran, genel olarak dayanıklı mal niteliğinde olan ve faydası birden fazla yıllara yayılan mallara yönelik yapılan kamu harcamalarıdır (Gürsoy, 1978: 132). Baraj, yol, okul, hastane yapımı, kamulaştırma giderleri, makine tesisleri örnek oluşturmaktadır. Yatırım harcamaları var olan üretim kapasitesini artırmak için

yapılan harcamalar olduğundan, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için önemli etkilere sahiptir. Üretim kapasitesini genişletici olduğu için milli geliri artırıcı etkiye de sahipken eş zamanlı olarak istihdam oranını da genişletir. Bu sebeple yatırım harcamalarının faydası uzun süreli ve devamlıdır (Öner, 1986).

Yatırım harcamaları, ülke ekonomisinin ilgili dönemde GSMH 'sına katkıda bulunmanın yanı sıra, kamu sektörünün sermaye kapasitesinin de artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yatırım harcamaları, ekonomik gelişim ve kalkınmada ülke ekonomisi için çok önemli etkilere sahiptir. Yatırım harcamalarının etkisi uzun dönemde ortaya çıkacağından dolayı hükümetlerin bazı dönemlerde bu tür harcamalardan kısıntı yapması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir durum oluştuğunda ülke ekonomisinde üretim gücünün daraltıcı etkisi ile büyüme gücü sınırlandırılmış olur (Ulutürk, 1998: 115-116).

Yatırım harcamalarının etkisi, kısa dönemde talep artışlarına neden olurken; uzun dönemde ise kapasite artışı şeklinde kendini gösterir. Kısa dönemde enflasyonist etki yaratır, uzun dönemde toplam arzı artırarak bu enflasyonist etkinin yavaşlamasını sağlamaktadır (Özbaran, 2004: 115-138).

Klasik görüşün savunduğu devletin ekonomiye müdahalesinin istenmediği dönemlerde yatırım harcamalarının ayrılan oran çok azdı. 1929 ekonomik krizin ardından Keynes'in düşünceleriyle birlikte devletin yatırım harcamalarının ekonomi içindeki ağırlığı artmıştır. Bu dönemden itibaren devletler, eksik istihdamı ortadan kaldırmak, ekonomik istikrarın sağlanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve ekonomik büyümeye destek verilmesinde diğer harcamalar ile birlikte yatırım harcamalarını sıklıkla kullanmışlardır (Akdoğan, 2006: 87).

Türkiye'de gerçekleştirilen yatırım harcamalarının 1980-2017 yıllarına ait değerleri aşağıda bulunan tabloda yer almakta olup, 1982 yılına ait rakamlar 10 aylıktır. Veriler T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından derlenmiştir. (bkz. Tablo 2.4).

Yatırım harcamalarının 1980-2017 yılları itibariyle yatırım harcamalarının toplam harcamalar içinde almış olduğu pay grafikte yer almaktadır. (bkz. Şekil 2.11).

Yatırım harcamalarının toplam harcama kalemleri içindeki dağılımına bakıldığında ise, 1980-1990 yılları arasında 1995-2010 dönemine göre daha yüksek oranlarda

dalgalı bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. 1980 yılında yatırım harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı % 17,2 iken bu oran 2005 yılında % 5,9'a doğru bir gerileme göstermiştir. 2005 yılından sonra ise yatırım harcamaları artış göstererek 2015 yılında % 10,8 seviyelerine yükselmiştir. (bkz. Şekil 2.11).

1.2.2.2.3. Transfer Harcamaları

Pigou (1947) tarafından tanımlanarak iktisat literatürüne giren ve kamu güvenliğinin yeniden sağlanması olarak tanımlanan harcama türüne transfer harcamaları denir. Transfer harcamalarının en ayırt edici özelliği, karşılığında devlete mal veya hizmet veya üretim faktörü verme zorunluluğu bulunmamasıdır. Transfer harcamaları, devletin satın alma gücünün ekonomik, sosyal ve mali nedenlerle belirli kişi ve gruplara aktarılmasıdır. Bireylere ve şirketlere transfer ödemeleri yapılır. Transfer giderlerini şu şekilde sıralayabiliriz; herhangi bir üretim faktörü satın almadan devlet borç faizi, sübvansiyonlar, sosyal güvenlik yatırımları, sosyal güvenlik harcamaları, refah harcamaları, işsizlik yardımları, emekli aylıkları ve kamu borç faiz ödemeleri. Transfer harcamaları, satın alma güçlerini destekleyerek yoksulların gelir düzeylerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Bunlara örnek olarak yaşlılık aylığı, öğrenci bursları, sosyal güvenlik harcamaları, yetimler ve yoksullar için yiyecek ve giyecek yardımları verilebilir. Firmalara yapılan ödemeler vergi ödemeleri ve sübvansiyonlardır (Orhaner, 2007; 93).

Reel harcamalardan farklı olarak, devletin herhangi bir üretim faktörü almadan yaptığı harcamalar olduğundan üretim kapasitesine doğrudan etkisi yoktur. Devlet bu harcamalarla malı satın almıyor veya üretmiyor. Vergiler yoluyla toplumun bir kesiminden toplanan gelir, toplumun diğer kesimlerine aktarılır. Transfer harcamaları ülkedeki gelir dağılımını etkilediği için ekonomideki kaynak dağılımını da etkilemektedir. Ancak bu etki, gerçek harcamaların etkisinden daha azdır. Bunun nedeni masrafların bir kısmının kurtarılabilmesidir. Böylece transfer harcamalarından yararlananların marjinal tüketim eğilimlerine göre bu etki artmakta ve azalmaktadır. Yoksullar yapılan harcamalardan yararlanırsa toplam talep artacak ve marjinal tüketime bağlı olarak gelir dağılımındaki adaletsizlik azalacaktır. Tersine marjinal tasarruf oranına bağlı olarak toplam talep daha düşük olacak ve gelir dağılımındaki adaletsizlik artacaktır (Özbaran, 2004: 119; Ulutürk, 1998: 117).

1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte transfer harcamalarının kamu harcamaları içindeki önemi giderek artmıştır. Bu harcamalar toplumu sosyal açıdan güçlü tutmayı amaçlamaktadır (Brownlee ve Allen, 1960: 29).

Transfer harcamalarında devletin amacı, ekonomide yeterli gelir elde edemeyen kişi veya grupların refah düzeylerini artırarak gelir adaletsizliğini önlemek ve sosyal dengeyi sağlamaktır (Due, 1975: 146).

Devletler mali amaçla transfer harcamasında bulunduğu bazı sorunlar oluşmaktadır. Bu sorunlardan biri mali amaçla yapılan transfer harcamalarının neden olduğu ve ekonomiyi olumsuz etkileyen 'dışlama etkisi' dir. Dışlama etkisi ile süreç kamu kurumlarının gelir-gider dengesinin bozulmasıyla başlamaktadır. Kamu kurumlarının yaptıkları harcamalar sonucunda oluşan finansman açıkları nedeniyle ortaya çıkan borç faiz ödemeleri bütçe açıklarında olağanüstü artışlara sebep olmakta ve artan bütçe açıkları tekrar borçlanmayı beraberinde getirmektedir. Dış borçlanmanın yapılamadığı durumlarda, iç borçlanmaya başvurulduğu zaman iç piyasadaki faiz oranlarında artış meydana gelmektedir. İç piyasa faiz oranlarının artması ile kaynakların yatırıma aktarılması gerekirken kamu sektöründe kullanılması yatırımları azaltmaktadır (Diler, 2011: 17).

Gelişmiş ülkelerde yapılan transfer harcamalarının kamu harcamalarının içindeki payı yüksektir. Bu durumun sebebi ise, transfer harcaması kapsamında gösterilen sosyal güvenlik harcamalarının gelişmiş ülkelerde daha önemli olması nedeniyle daha fazla pay ayrılmasıdır. Ekonominin gelişmeye başladığı ilk safhalarda enerji ve ulaşım gibi alanlara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Bu safhada cari ve yatırım harcamaları, kamu harcamaları içinde önemli paya sahiptir. Transfer harcamaları ise ekonominin gelişmeye başladığı bu dönemde kamu harcamaları içindeki payı düşük iken, ekonomik gelişimin son döneminde transfer harcamalarına ayrılan pay artmaktadır (Ulutürk, 1997: 141).

Transfer harcamalarını kendi içine aşağıdaki sınıflamaya tabi tutabiliriz,

- Gelir Transferleri
- Sermaye Transferleri
- Dolaylı Transferler
- Dolaysız Transferler

- Karşılıksız Transferler
- Verimli Transferler
- Verimsiz Transferler
- Sermaye Teşkili İçin Yapılan Transferler
- Sosyal Amaçlı Transferler
- Mali Amaçlı Transferler
- İktisadi Amaçlı Transferler

Tablo 1.3. Transferlerde Esas Alınan Unsurlar

Sınıflandırma	Transferde Esas Alınan Unsur
Aynı - Nakdi	Mal ve hizmetle yapılması – Para ile yapılması
Gelir – Sermaye	Doğrudan ve dolaylı gelir artışı sağlayan – Üretici teşvik eden
Verimli - Verimsiz	Üretim amaçlı – Tüketim amaçlı
Sosyal	Düşük gelirliilere yönelen / SGK vb. hazine yardımı yapılması
Mali	Kuruluşlara yönelen / Özel bütçe ile Düz. Den. Kur. Hazine yardımı yap.
Ekonomik	Firmalara yönelen / KİT'lere yapılan hazine yardımı

Kaynak: Öğretir, (2019: 128).

1.2.2.2.3.1. Dolaylı – Dolaysız Transferler

Dolaylı transfer harcamaları tüketicilerin veya üreticilerin gelirlerini artırmayı hedefleyen harcamalardır. Kişilerin gelirlerine dolaylı bir şekilde etkide bulunur. Tüketiciler açısından bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarının ucuzlatılması amacıyla verilen sübvansiyonlar tüketicilerin gelirlerini reel olarak artırır. Üreticiler bakımından topluma yararı olan malların daha düşük maliyetle daha fazla üretilmesini teşvik etmek de, üreticilerin gelirlerini artırmayı hedef alan dolaylı transferlerdir (Mutluer, Öner ve Kesik, 2007: 138).

Doğrudan transfer harcamaları, doğrudan hak sahiplerinin gelirini artıran harcamalar olarak tanımlanabilir. Doğrudan transfer harcamalarına örnek olarak devletin borçlanma faizleri, gazi ve şehit yakınlarına ödenen paralar, sosyal güvenlik yardımları, emekli aylıkları sayılabilir (Türk, 2011: 60).

1.2.2.2.3.2. İktisadi – Mali – Sosyal Transferler

İktisadi transfer harcamalarını, devletin kamu teşekküllerine sermaye oluşturması amacıyla yaptığı harcamalardır. Kamu kurum ve kuruluşlarının fon ihtiyacının giderilmesi amacıyla yapılan harcamalara mali transfer harcamaları, düşük gelirli vatandaşların yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla yapılan harcamalar ise sosyal transfer harcamalar olarak tanımlanabilir (Aydın ve Çaşkurulu, 2013: 189).

Düşük gelirlilere devlet tarafından yapılan transfer harcamaları toplumsal bütünlük açısından önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerin çoğunda sosyal transfer harcamalar önemli paya sahiptir. Bunlar genellikle, işsizlik yardımı, eğitim yardımı, yaşlılık yardımı gibi harcamalar olup toplumsal hayat standardının yükseltilmesine katkıda bulunur.

1.2.2.2.3.3. Verimli – Verimsiz Transfer Harcamaları

Ekonominin üretim kapasitesini artıran veya kamu gelirlerinde artış sağlayan giderler verimli, diğerleri ise; verimsiz harcama olarak kabul edilmektedir (Sayar, 1975: 33).

Bir harcamanın verimli ya da verimsiz olduğunun belirlenmesi farklı açılardan değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, devletin yaptığı harcamalar ve hizmetlerin milli hasıla üzerinde bir değişim oluşturup oluşturmadığı, yani milli hasılda harcamalar sonucunda bir artış olup olmadığının araştırılmasıdır. Milli hasılda artışın olması durumunda kamu harcamaları verimli, tam tersi durumda verimsiz olarak kabul edilecektir. Başka bir görüş ise, yapılan kamu harcamaları özel sektörün üretim kapasitesini artıracak ve milli hasılayı kısa ve uzun dönemde artıracak nitelikte ise verimli sayılacağıdır (Erginay, 1987: 161).

Kısa vadede verimsiz gibi görünen bazı kamu harcamaları uzun vadede verimli harcamalara dönüşebilir. Verimsiz olarak kabul edilen bazı kamu harcamaları da, bazı üretim alanlarının daha etkili çalışmasına katkıda bulunabilir. Bu duruma en güzel örnek uzay araştırmaları verilebilir (Akdoğan, 2009: 85 – 86).

Türkiye'ye yönelik transfer harcamalarının 1980-2017 yıllarına ilişkin değerleri tabloda verilmiş olup, 1982 yılı rakamları 10 aylıktır. (bkz. Tablo 2.3).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının verileri 1980'den başlayarak 2017 yılı da dahil Türkiye'de yapılan transfer ödemeleri devam eden bir artış göstermiştir. Bu artış bazı yıllarda çok yüksek seyrederken, bazı yıllarda çok düşük seviyelerde seyretmiştir. Örneğin 2000'den 2001'e geçişte sayı 30.613.215'ten

55.977.018'e yükseldiğinde, benzer şekilde 2016'dan 2017'ye sayı ve oran olarak büyük bir artış yaşanmıştır. Ancak bu oran 2004'ten 2005'e çok düşük bir seviyede kalmıştır. (bkz. Tablo 2.3).

Transfer harcamalarının 1980-2017 yılları arasında toplam harcamalar içindeki dağılımını gösteren grafikte yer almaktadır. (bkz. şekil 2.8).

Transfer harcamaları, cari ve yatırım harcamalarına göre toplam harcama kalemleri içinde daha yüksek oranlarda bir dağılım göstermiştir. 1980-2017 yılları arasında transfer harcamaların çok fazla olmasa da toplam harcamalar içindeki payı dalgalı bir seyir izlemiştir. 1980 yılında transfer harcamalarının dağılım payı % 36,9 iken 1990 yılından sonra hızlı ve sürekli bir yükseliş göstererek 2000 yılında % 65,2 ye kadar yükselmiştir. 2000 yılından sonra transfer harcamalarının oranı toplam harcamalar içindeki payı sürekli bir azalış seyri izleyerek 2015 de % 50,2 'ye kadar gerilemiştir. (bkz. Şekil 2.8).

Türkiye'de kamu borç yükünün sürekli artması sonucu transfer harcamalarının düşüş göstermesi iç ve dış borç faiz ödemelerinin artmasından kaynaklanmaktadır.

1.2.2.3. İdari Ayrıma Göre Kamu Harcamaları

İdari sınıflandırma, kamu kuruluşlarının harcamalarının idari yapıya uygun olarak gruplandırılmasıdır. Devletin harcama yapan organları arasında bir sınıflama olduğu için organik sınıflandırma da denilmektedir. Harcamanın miktarı ve yerleri konusunda bilgilendirme amaçlı yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma idari yapının düzenlenmesine, koordinasyon ve iş bölümünün sağlanmasına büyük katkı sağlar (Eker, 2009: 95). Sayıştay, Yargıtay, Cumhurbaşkanlığı, müsteşarlık gibi kurumların yaptığı harcamaların kurumlara göre tasnif edilmesi, idari sınıflandırmaya bir örnektir (Kalenderoğlu, 2005: 41).

Devlet örgütlenmesinde, harcama yapacak birimlerin isim ve yapısına göre şekillenen bu tür sınıflamalar her ülkenin devlet bütçesinde görülür. Değişik ülkelerde kamu kesimi sınıflandırmaları farklılık gösterdiği için idari sınıflandırmalar, ülkeler arası karşılaştırmalar için uygun olmaz (Uluatam, 2001: 2010-2011).

“Kamu harcamalarının idari sınıflandırması yeni bir gelişmeyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu gelişme, idari sınıflandırmanın yerini fonksiyonel sınıflandırmaya bırakması şeklinde ortaya çıkmaktadır” (Türk, 1996: 46-47). İdari içerisinde sürekli

oluşan yenilik ve değişiklikler, idari sınıflandırmada değişkenliğin oluşmasına neden olur. Bu yüzden yapılan kurumsal sınıflama işlevselliğini kaybeder ve bu nedenle hizmet esaslı fonksiyonel sınıflandırmaya geçilmiştir. İdari sınıflandırmada harcama yapan kuruluşun nereye ve ne miktarda harcama yaptığı görülmektedir. Fonksiyonel sınıflandırmada ise, devletin hangi amaçlar için para harcadığı görülmektedir (Sunal, 2015: 13; Mere, 2006: 55).

2016 itibariyle Türkiye'deki genel bütçe harcayan kurumlar; Cumhurbaşkanlığı, Parlamento, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Basın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Hazine Müsteşarlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Adalet Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Asayiş ve Güvenlik Müsteşarlığı, Aile ve Sosyal Politika Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumları, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumları, Devlet Personeli Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Çevre ve Şehir Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü'dür.

1.2.2.4. Fonksiyonel Ayrıma Göre Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarının hangi amaç ve hangi devlet fonksiyonu için yapıldığını dikkate alarak, gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin maliyetinin hesaplanmasını sağlamaktadır. Fonksiyonel sınıflandırma idari sınıflandırmaya göre daha açık, daha şeffaf ve daha işlevsel bir sınıflandırmadır (Türk, 2011: 54; Bıçak, 1996: 36-37). İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin yerel yönetimlerinde 1909-1913 yıllarında kullanılmaya başlanmıştır (Özbaran, 2004: 125).

Bu sınıflandırmada harcamalar sağlık, eğitim, ulaşım, savunma ve altyapı gibi ayrımlar şeklinde yapılmaktadır. İşlevsel sınıflandırma yöntemi, tekrar ve hizmet

eksikliği değil, kaynakların verimli kullanılması açısından çok faydalı ve önemlidir (Akdoğan, 2014: 86).

Fonksiyonel sınıflandırmada gruplandırma, kamu hizmetlerinin türlerine dayanmaktadır. İşlevsel ayrışmanın faydası, kamu hizmetlerinin tek bir kaynaktan düzenli ve verimli bir şekilde sürdürülmesi, kamu kaynaklarının verimli kullanılması ve kamu hizmetlerinin sorunsuz ve eksiksiz yerine getirilmesi açısından oldukça önemlidir (Deyneli, 2010: 15).

Fonksiyonel harcamalarda, bir amaca yönelik yapılan kamu hizmetleri ile kamu hizmetlerinin devamlılığı için yapılan kamu harcamaları arasında bir bağlantı vardır. Genel olarak kamu harcamaları; Genel hizmetler, ekonomik ve sosyal hizmetler olarak ikiye ayrılır (Edizdoğan, 2008: 77-79).

Bunlardan birincisi genel yönetim ve düzen hizmetleridir. Bunlar olmadan bir devlet düzeni ve piyasa ekonomisi kurulamaz. İkinci grup hizmetler ise vatandaşlara topluca veya ayrı ayrı refah sağlayan hizmetlerdir. Bu gruptaki hizmetler bireylerin doğrudan ihtiyaçları için faydalanabileceği hizmetlerdir. Üçüncü grupta ise üretimi destekleyen ekonomik nitelikteki hizmetler yer almaktadır. Bu grup tüketiciye doğrudan fayda sağlayacak hizmetler değildir, firmaların kendi maliyetlerini düşürerek tüketicilerin ihtiyaçlarının daha ucuz maliyetle karşılamasını sağlar. Diğer taraftan devletin firmaların maliyetlerini düşürmek için yaptığı hizmetleri firmalar fiyatlarına yansıtmasa kendi karlarını arttırmış olurlar. Bu durum ise ekonomide tam rekabetin olmadığı şartlarda gerçekleşir (Bulutoğlu, 2003: 219).

Fonksiyonel sınıflama maliyet-fayda açısından çok fazla yarar sağlamaktadır. Bu sayede devlet harcama gruplarını daha kolay tespit ederek maliyet hesaplaması yapar ve birimlere ayrı ayrı gerekli ödenekleri ayırarak yapılması gereken hizmetleri daha kolay ve faydalı bir şekilde yerine getirebilmektedir.

Türkiye bütçelerindeki kamu harcamalarının sınıflandırılması ise; Genel Kamu Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri, Ulaşım Hizmetleri, Savunma, Adalet ve Güvenlik, Sağlık Hizmetleri, Su Hizmetleri, Bayındırlık Hizmetleri, Turizm Hizmetleri, Kültürel Hizmetler, Karayolları Hizmetleri. Madencilik Hizmetleri, Köy Hizmetleri şeklindedir (Türk, 2011: 54-55).

1.2.2.4.1. Genel Hizmet Harcamaları

Kuvvetler ayrılığı ilkesi dikkate alınarak, devletin yasama ve yürütme görevlerini yerine getirirken yapmış olduğu harcamalara genel hizmet harcamaları denilmektedir. Bu kurum ve kuruluşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Cumhurbaşkanlığı, Sayıştay, Danıştay, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), İçişleri, Dışişleri ve Maliye Bakanlıdır (Eker, 2007: 15-16; Ulutürk, 1998: 202). Genel hizmet harcamaları üretimi artıracak yönde bir harcama olmadığı için toplam harcama içerisinde payı yüksek olduğunda ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

1.2.2.4.2. Adalet ve Yargı Harcamaları

Ülkelerin adalet ve yargı hizmetlerini yerine getirmek için yaptıkları harcamaya adalet ve yargı harcamaları denir (Eker, 2007: 16). Adalet ve yargı harcamaları; Adalet Bakanlığı, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi Başkanlığı harcamalarından oluşmaktadır.

Toplumlarda üretim ve ticaretin gelişmesi için kişilerin birbirine karşı haklarını tanımaları gerekir. Aynı zamanda kurallara uymayanları cezalandırılıp bazı yaptırımları uygulayacak gücün olması gerekmektedir. Yargılama işlevi, adaletin tesisini sağlamaktadır (Bulutoğlu, 2003: 222-232).

1.2.2.4.3. Savunma Harcamaları

Savunma harcamaları, geçmişten günümüze kamu harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ülkelerin güvenliği için milli gelirlerinden ayırdıkları pay olup, egemenlik ve ulusal varlığın devamını sağlayan harcamalardır. Devletin ekonomiye müdahale etmemesini savunan Klasik iktisatçılara göre savunma harcamaları; adalet, iç güvenlik gibi temel kamu harcamalarıdır. Savunma harcamalarından bir bireyin faydalanması diğer bireyin faydalanmasına engel oluşturmadığı için savunma harcamaları bütün toplumun ortak yararlandığı kimsenin dışlanmadığı, bölünmez kamusal harcamalardır (Arsan, 1973: 30).

Savunma harcamalarına talep, ülkenin sahip olduğu teknoloji, potansiyel düşman, jeopolitik konum, ülkeler arası dış ilişkiler ve var olan bütçe olanakları gibi etkenler savunma harcamasına gerekliliğinin saptanmasında etkili olur. Milli Savunma Bakanlığı bütçesi bu harcamaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Savunma harcamalarının önemli kaynaklarından biri de 1985 yılında kurulan sanayi destekleme fonudur. Bu fon ile savunma sanayi alanında yapılacak olan yerli ve yabancı yatırımlar

desteklenmektedir. Bu kamu harcamasına duyulan ihtiyaç, çağın gerektirdiği tarzda modern silahlara sahip olma ihtiyacıdır. (Güner, 2002: 86-89; Ulutürk, 1998: 182-189).

Güvenli bir ortam ekonomik kalkınma için çok önemlidir. Yatırımcıların sermaye yatırımı yapması için güvenli bir ortamın olması ve kendini güvende hissetmesi gerekmektedir. Bu güvenli ortam savunma harcamaları ile sağlanmaktadır. Optimum miktarda yapılacak olan savunma harcaması gerekli miktardır. Fakat bu optimum oranın altında yapılan savunma harcaması ekonomiyi olumsuz etkilerken, optimumun üzerinde yapılan savunma harcaması ekonomik ve sosyal bakımdan olumsuz sonuçlar doğurur (Özbaran, 2004: 128).

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) savunma harcamalarını dört gruba ayırdığı harcama çeşitlerinin etkileri, personel harcamaları, ekipman harcamaları, altyapı harcamaları ve diğer operasyonel harcamalardır. Askeri amaç için yapılan altyapı hizmetleri aynı zamanda sivil amaçla da kullanılacağı için gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında önemli rol oynar. Ekipman harcamaları ve diğer operasyonel harcamalarına ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Sezgin, 2013: 1).

1.2.2.4.4. Ekonomik Yönlü Hizmet (Altyapı) Harcamaları

Devlet ekonominin düzenli işleyebilmesi için altyapı harcamaları yapmalıdır. Altyapı yatırımlarını devletin yapmasının temel sebebi sosyal faydaların özel faydalardan yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Altyapı harcamaları üretimi doğrudan etkilemez fakat üretimde kullanılacak faktörlerin verimliliğini ve sosyal faydalarını etkilemektedir. Bu harcamalar yapılacak yatırımlara yön vermekte ve yatırımın verimliliğini artırmaktadır (Kazaz, 1990: 1-8).

Altyapı hizmetleri; karayolu, denizyolu, demiryolu, havayolu, telekomünikasyon, okul, hastane gibi hizmetleri içerir. Altyapı harcamaları ekonomiye dolaylı ve doğrudan etkilerde bulunarak ekonomik büyümeye ve verimlilik artışına bağlı olarak üretim ve tüketim üzerinde pozitif dışsallık sağlamaktadır. Altyapı harcamaları, Tarım Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tabii ve Enerji Kaynakları Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı harcamalarından oluşmaktadır. Devlet altyapı hizmetlerini sunarak ülkede ulaşım maliyetlerini düşürür, ticaretin ve pazarlamanın gelişmesini sağlar. Devletin farklı bölgelere hizmet sunabilmesi için gerekli ulaşım ağının yapılması gerekmektedir. Ucuz ulaşım imkanları, üretim yerinde

üreticiye ödenen fiyatı yükseltirken diğer yandan tüketim yerinde satış fiyatını düşürür (Bulutoğlu, 2002: 306-314).

1.2.2.4.5. Eğitim Harcamaları

Eğitim, ilgi ve yetenekleri esas almak kaydıyla bilimsel düşünme gücüne ve mesleki niteliğe sahip insan gücü yetiştiren bir sistem olarak tanımlanır (Tuzcu, 2006: 20). Günümüzde eğitimin ekonomik, toplumsal ve sosyo-kültürel kalkınmaya etkisi çok önemlidir. Ekonomide verimlilik nitelikli işgücü ile sağlanmaktadır. Bu durumda işgücünü nitelikli hale getirmek eğitim sayesinde olmaktadır. Eğitim ile bilgi ve beceriler kazandırılan bireyler kalkınma için ihtiyaç duyulan niteliklere sahip olarak ülke kalkınmasına katkıda bulunur ve refahlarını yükseltme imkanına sahip olurlar (Öztürk, 2005: 28).

Ekonomide bilgi kıt kaynaktır. Bilgi edinmenin hem zaman hem de para maliyeti vardır. Sosyal hayatta insanların bilgiyi kullanması gerekmektedir. Öğrenilen bilgi sayesinde insanlar daha üretken olurlar. Bilgiye ulaşmanın yolu eğitimden geçmektedir. Ömür boyu gelir artışına neden olacak eğitimi insanlara ya devlet sunmaktadır ya da insanlar kendi gelirleriyle eğitim görmektedir. Ancak eğitim tamamen özel sektöre bırakılırsa geliri olmayan insanların eğitim alma fırsatı olmayabilir. Devlet, eğitime harcadığı kaynaklardan en fazla verimi alabilmesi için öğrenme yeteneği en yüksek olan gençleri bulmalı ve onlara ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu uzmanlık eğitimlerini kazandırmalıdır. Eğitim ile elde edilen bilgi sonucunda sadece eğitimi alan bireyin geliri artmaz aynı zamanda teknolojik ilerlemenin hızlanmasına da olumlu katkılar sağlanır ve bu sayede toplumun verimliliği de artmaktadır (Bulutoğlu, 2002: 249-254).

Kamu harcamaları sınıflamasında eğitim ve sağlık harcamaları cari harcamalar sınıfında yer alsa da, işgücü kalitesini artırarak üretim kapasitesini olumlu etkilediği için farklı ele alınmaktadır (Pınar, 2006: 194). Bu sebeple eğitim ve sağlık harcamaları yatırım carileri olarak nitelendirilir. Eğitime yapılan yatırımla oluşturulan nitelikli beşeri sermaye sayesinde üretimde artan kalite ve verimlilik, ülke ekonomisinin büyüme ve kalkınmasını, yaşam standartlarının yükselmesini ve birçok konuyu etkiler. Devletler bu yüzden eğitim konusunda ülke çıkarlarına uygun politikalar uygulamalıdır (Altundemir, 2008: 51-70). Eğitim düzeyi yükseldikçe gelir düzeyi de paralel olarak artmaktadır. (Egeli, Hayrullahoğlu, 2014: 94).

Eğitim, ekonomik ve sosyal yaşamın tümünü kapsamaktadır. Eğitime yapılan harcamanın getirisi uzun dönemde elde edilmektedir. Bu yüzden uzun dönemli getirisi olan harcamaların planlanması uzun vadeli olmalıdır. Eğitime yapılacak yatırımlar bireysel faydadan ziyade toplumsal fayda sağladığı için kamusal niteliklidir (Güner, 2002: 83-84).

Beşeri sermayeye yatırım yapmak, şirketlerin rekabet gücünü artırır ve şirketlerin ekonomik krizleri daha kolay atlattıklarını sağlar. Bu nedenle ülkeler nitelikli iş gücünü kaybetmeme arayışı içindedir. Eğitimin öneminin artması, kamu hizmeti olarak sunulan eğitim anlayışında yeni arayışları zorunlu kılmaktadır (Bedir, 2002: 58-62).

Eğitimin sağladığı tüm faydalara rağmen maliyet içermesi, paraya çevrilemeyen dışsal fayda sağlaması, geri ödemede gecikme gibi nedenlerden dolayı eğitim hizmetleri üretimi optimalin altında kalabilmektedir. Bu sorunlar devletin doğrudan eğitim hizmeti sunması, özel eğitim hizmetini teşviki, yoksul öğrencilere teşvik yapılması gibi yollarla aşılabilmektedir. Eğitimin fayda sağlayabilmesi için, kişiye zgven kazandırması, pratiğe dönüşmeyen teorilere dayanmaması ve kısıtlı alanlarda çok sayıda uzman yetiştirmeye dönük olmalıdır (Demir ve diğerleri, 2006: 29).

1.2.2.4.6. Sağlık Harcamaları

Beşeri sermayenin bir bileşeni olarak sağlık, ekonomik büyümenin belirleyicileri arasındadır. Beşeri sermaye teorisine göre, kişi bilgi ve becerilerini artırdığında ekonomik faaliyetlerdeki üretkenliği artar. Ancak kişinin eğitim alabilmesi ve üretken olabilmesi için sağlıklı olması gerekir (Karagl, 2002: 70).

Toplumun ekonomik gelişmişliği ile sağlık düzeyi arasında paralel yönde bir ilişi vardır. Ekonomik gelişmişliğini belli bir düzeye getiren ülkelerde sağlık için yapılan yatırım kaynaklarının arttığı görülmektedir. Sağlık düzeyinde meydana gelen gelişim verimlilik düzeyini de artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Mazgit, 2002: 405). şimdilerde belirli bir refah düzeyine gelmiş ülkeler, insan gücüne yatırım yapma amacıyla her yıl sağlık hizmetlerinin kalitesini geliştirmek için daha fazla yatırım ve kaynak ayırmaktadır. Ekonomik kalkınma için sağlık hizmetleri temel unsurdur. Bu yüzden gelişmiş lkeler GSYH içinde sağlık harcamalarına daha fazla pay ayırmaktadır (Tokgöz, 1981: 498).

Yapılacak sağlık harcamaları bireyler için istihdam alanları oluşturmakta ve çalışanların verimliliğini artırmaktadır. Böylelikle üretimin artmasına ve sosyal ve kültürel alanlarda yapısal değişimin gerçekleşmesine katkı sağlar. Sağlık harcamaları işte zaman kaybını önler ve çalışma koşullarını iyileştirir (Gümüş, 2005: 31-32).

Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşamasını sağlar; İnsan ve maddi güçte tasarruf ve verimliliği artırarak iş birliğini gerçekleştirmek için sağlık kuruluşlarının tek elden planlama ve hizmet vermesini sağlar. Sağlık hizmetlerinin etkin, verimli ve adaletli bir şekilde organize edilmesini ve finans sağlayıp hizmetin sunulmasını devlet sağlamaktadır (Sunal, 2015: 20).

Yaşam süresi ve beklentisi yapılan sağlık harcamaları ile uzayacaktır. Uzun yaşam beklentisi özel sermayedeki karar birimlerinin yatırımlarını pozitif etkileyerek büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir (Kar ve Taban, 2003: 153-154).

1.2.3. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri

Ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerden dolayı hükümetlerin üzerine düşen sorumluluklar artmaktadır. Gelişen hayat standartları ile devlet topluma fayda sağlayıp ülkede refah içerisinde yaşanabilmesi ve ekonomik büyüme için yapacağı hizmetleri de geliştirmek zorundadır. Bu yeniliklere ayak uydurabilmek için kamu harcamalarını artırması gerekmektedir. Geçmişten günümüze kadar gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde, gerekli görülen her alanda ülkelerin neredeyse hepsi az veya çok bir şekilde kamu harcamalarını artırma politikalarını benimsemekte ve kamu hizmetlerinin 1929 Ekonomik Buhranındaki duraklama gibi bazı dönemler haricinde sürekli arttığı görülmektedir. Kamu harcamalarının uzun sürede arttığı düşüncesi günümüzde de genel kabul görmüş bir düşüncedir. Genel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yapısı fark etmeksizin her ülkede bazı dönemler haricinde uzun vadede arttığı görülmektedir (Ulusoy, 1989: 30).

Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamalarının artışını etkileyen gerçekte ve görünüşte artış nedenleri ele alınacaktır.

Tablo 1.4. Kamu Harcamalarının Gerçekte ve Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedenleri	Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri
İktisadi Nedenler	Aynı Ekonomiden Nakdi Ekonomiye Geçiş (Para Ekonomisinin Yaygınlaşması)
Sosyal Nedenler	Bütçe Usullerinin Değişmesi
Siyasi Nedenler	Paranın Değerinin Düşmesi
Askeri Nedenler	Ülke Sınırlarının ve Nüfusun Artması
Teknolojik Nedenler	Devletleştirme ve Kamulaştırma Giderleri

1.2.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedenleri

Bütçe rakamlarının büyümesinde, gerçek artış nedenlerinin etkisinin olduğu bir gerçektir. Topluma götürülmesi gereken mal ve hizmetlerde oluşan değişimler sonucu devletten beklentilerin giderek artmasıyla, devletin sorumluluğundaki niteliklerde değişiklikler ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2009: 79).

Kamu harcamalarında meydana gelen artışın milli gelirden almış olduğu payın artması ve bireylere düşen miktarlarının da artmış olması ile kamu harcamaları gerçek bir şekilde artacaktır (Edizdoğan, 2007: 65). Kamu harcamalarının gerçekte artış nedenleri; ekonomik, sosyal, siyasi, askeri ve teknolojik nedenler olarak ayrılmaktadır.

1.2.3.1.1. Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Artışlar

Savaş ve savunma harcamalarının, birçok ülkede gelişen teknoloji ile savunma malzemelerinin sürekli gelişim içinde olması ve maliyetlerinin yükselmesi sonucu kamu harcamaları içinde ayrılan payı ve önemi sürekli artmaktadır.

Savaş öncesi ve savaş dönemlerinde, kamu harcamaları rakamlarında önemli sıçramalar olmaktadır. Savaşlar kamu harcamaları üzerinde üç şekilde etkili olmaktadır. Bunların ilki savaş uygulamasının yarattığı maliyetler, savunmanın yarattığı maliyet ve son olarak savaş sonrası dönem için karşılanması gereken maliyetlerdir (Kendrick, 1951: 60-62).

Savaş dönemlerinde savaş ve savunma harcamalarının kamu harcamalarının içerisinde %80 inine yaklaştığı görülürken savaş sonrasında da eski düzeyine geri dönememektedir. Bunda etkili olan faktörler savaş sonrası harcamaların, her an tekrar savaş başlaması olasılığı, savaş tahribatının giderilmesi nedeniyle büyüklüğü ve savaş

tazminatı gibi harcamalar neden olarak gösterilebilir (Edizdoğan, 2008: 72; Sharp ve Slinger, 1964: 32; Brownlee ve Allen, 1960: 26).

Peacock – Wiseman'nın sıçrama tezinde savaş dönemlerinde kamu harcamaları basamak şeklinde bir sıçrama meydana getirir (Akdoğan, 2009: 71).

1.2.3.1.2. Siyasi Nedenler

Demokrasinin gelişmesine bağlı olarak, toplumun artan ihtiyaçlarıyla daha yakından ilgilenilmiş, devletin sosyo-ekonomik durumuna göre de devlet kamu harcamalarını yükseltmiştir (Kendrick, 1951: 58-59).

Siyasi yapı kamu harcamaları üzerinde etkili olmaktadır. Toplum, bireylerinin oy vermesi ile seçtikleri kişiler ve partiler üzerinde etkili olabilmektedir. Seçmenlerin isteklerini yerine getirebilmek ve partilerin sözlerini yerine getirme çabası devletin bazı görevler üstlenmesine neden olur. Bunun sonucunda da bütçe gider rakamları artmaktadır (Akdoğan, 2009: 82).

1.2.3.1.3. Teknolojik Nedenler

Kamu harcamalarının artışına neden olan sebeplerden biride teknolojik alanda meydana gelen gelişme ve ilerlemelerdir. Teknolojik gelişme, hizmetlerin verimliliğini artırarak üretimlerin artırılmasını sağlar. Teknoloji ile hizmetlerin daha kolay ve daha faydalı bir şekilde yerine getirilme olanağı artar. Fakat gelişen teknoloji ile sağlanan kolaylıkla birlikte bilgi verilerimizde tehlike altına girmektedir. Bu durum devletin bu alanda önlem olarak harcamalar yapmasına sebep olmaktadır.

Teknolojinin ilerlemesi ile yeni teknoloji kullanmak ve ülkelerine getirmek isteyenler devlete baskı kurarlar. Fakat yeni teknolojinin gelmesi ile kamu hizmetlerinin eski durumundan daha nitelikli şekilde sunulması, kamu hizmetlerinin fiyatlarının artmasına neden olmaktadır (Güner, 2002: 30).

Yeni teknik buluşlar yeni ihtiyaçların doğmasına neden olmaktadır. Ulaşım, sağlık, enerji, telekomünikasyon, eğitim ve kültür gibi alanlarda kullanılan teknolojilerin gelişmesi, izlenmesi, geliştirilmesi ve ülkeye getirilmesi bütçe kaleminde önemli artışlara neden olmuştur (Akdoğan, 2009: 80).

Teknolojik gelişim ve nitelikli işgücü birbirini tamamlayıcı olarak görülmektedir. İkisi arasındaki bu etkileşim, ekonomik büyümenin, üretkenliğin ve kazançların ülkeler arasındaki dağılımının bir göstergesidir (Söylemez, 2004: 63).

1.2.3.1.4. Sosyal Nedenler

Ekonomik koşullardaki değişimle birlikte toplumun yapısında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Toplumun belirli bir eğitim düzeyine ulaştırılması gayesiyle, eğitimin ücretsiz sunulması, kimsesiz ve yaşlılara yönelik sosyal tesisler, sağlık tesisleri, dinlenme tesisleri yanında, toplumun refah içerisinde yaşamını sürdürmesi bakımından gerçekleştirilen uygulamalar, bütçe gider rakamlarının artmasına neden olmuştur (Akdoğan, 2009: 80).

Kamu giderlerindeki nüfus artışı ile ortaya çıkan yeni hizmet çeşitleri, yapılan harcamaların artmasında etkili olmuştur. Nüfus artışı, devletin yerine getirdiği hizmetlerin çeşit ve nitelikleri bakımından etkili olmuş ve harcamaların gerçekte artışına neden olmuştur. Nüfusun şehirlerde yoğunlaşması, sanayileşmenin artması, ulaşım ihtiyacının karşılanması gibi uygulamalar toplum sağlığı ile ilgili problemlerin oluşmasına neden olmuştur. Yiyecek, barınma ve insanların bir arada yaşamasından kaynaklı ortaya çıkan (su, temizlik, güvenlik gibi) ihtiyaçların yerine getirilmesi, harcama giderlerinin artmasına neden olmuştur (Kendrick, 1951: 52-53).

1.2.3.1.5. Ekonomik Nedenler

İhtiyaçların sınırsız olması ve karşılandıkça yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, birey ve toplum düzeyinde etkili olan bir kuraldır. Kamusal ihtiyaçlar, nicelik ve nitelikte olduğu kadar bireysel ihtiyaçlarda da artış eğilimindedir (Pelin, 1945: 44).

Ekonomiye müdahale, yeni görevler üstlenme veya piyasalardaki dengesizliklerin giderilmesine yönelik devlet faaliyetleri kamu harcamalarını artırmaktadır. Devletin özel sektörün bazı alanlarda eksikliklerini gidermek için yatırım yapması ve durgunluk dönemlerinde genişleme politikaları uygulayarak kamu harcamalarını artırması, nitelik ve nicelik açısından harcamaları artırmaktadır (Aydın ve Çaşkurlu, 2013: 183) .

İktisadi gelişme ile hizmet miktarının artması kamu harcamalarını gerçekte anlamda artırır. Gerçek artış olmasının nedeni, hizmetlerin yerine getirilmesi için kişi başına düşen malların miktarının artmasıdır (Edizdoğan, 2008: 65).

Yukarıda sayılan bütün gerçekte artış nedenleri birbirlerini de etkilemektedir. Bu nedenlerin tek başlarına ya da birlikte yaptıkları etkiler zaman zaman değişik boyutlarda olsa bile bu nedenle kamu harcamalarının gerçekte artış göstermesine neden olmaktadır (Orhaner, 2007: 112).

1.2.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu giderlerinin görünüşte artışı; ihtiyaçlarda ve hizmetlerde değişiklik olmamasına rağmen gider rakamlarının yükselmesidir. Görünüşte artışın gerçekleşmesinde etkili olan faktörler; para ekonomisinin yaygınlaşması, bütçe usulünün değişmesi, para değerinin düşmesi, ülke sınırlarının artması ve devletleştirme ve kamulaştırma giderleri olarak gösterilir (Akdoğan, 2009: 77). Söz konusu faktörleri inceleyelim.

1.2.3.2.1. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması

Ödemelerin aynı şekilde nakdi şekilde yapılmasına geçilmesi kamu giderleri ile ilgili rakamların artmasına sebep olur. Daha önceleri kamu hizmetlerinin aynı şekilde ödenmesinden sonra ekonominin gelişmesine bağlı olarak para ile ödenmesi yani nakdi olarak yerine getirilmesi ile topluma götürülen hizmetlerin kendisinde bir değişiklik olmasa da bütçede parasal olarak ifadesinin artmasına sebep olmuştur (Akdoğan, 2009: 77). Mal ve hizmetlerin para ile ödenmesi o mal ve hizmetlerin miktar ve şeklinde bir değişiklik oluşturmaz. Önceki zamanlarda mal alım ve hizmet karşılıkları mal mukabili şeklinde gerçekleştirilmiştir. Zamanla paranın kullanılarak hizmetlerin karşılığı para ile ifade edilmeye başlayınca bütçeye gider olarak kaydedilmeye başlanmıştır. Bu durum bütçede görünüşte artışa sebep olmuştur (Pehlivan, 2005: 77).

1.2.3.2.2. Bütçe Usullerinin Değişmesi

20 yy. 'ın başlarına kadar, devlet bütçesi gayrisafi usul ile değil, safi bütçe usulüne göre hazırlanırdı. Kamu gelirlerinin tahsili için harcanan masraflar, elde edilen gelir üzerinden düşülüyor ve kalan tutar bütçeye yazılıyordu. Yapılan giderlerin ve elde edilen gelirlerin toplamı ayrı ayrı ve açık bir şekilde görülemiyordu. Bu durum israf ve suiistimallere yol açabiliyordu (Pelin, 1945: 40). Bu sebeple devletlerin sahip olduğu kaynakların etkin verimli bir şekilde kullanımı, kamu giderlerinin ve gelirlerinin kontrol ve denetimi açısından önemli sorunlar oluşturmasından dolayı bu uygulama bırakılarak yerine gayrisafi usul kabul edilmiştir. Gelir ve giderlerin birbirinin mahsubu yapılmaksızın gösterilmesi, bütçe rakamlarının büyümesine neden olmuştur (Akdoğan, 2009: 77).

Gayrisafi usulde, bütçede bulunan tüm gelir ve giderler gayri safi olmasıdır. Bu yöntemde kuruluşlar yasama organı tarafından onaylanan miktarda harcama

yapabilmektedir. Kuruluşların herhangi bir gelir elde etmesi durumunda bunu devletin bütçesine gelir olarak yazmak zorundadır (Edizdoğan, 1995: 68).

1.2.3.2.3. Para Değerinin Düşmesi

Devletin yaptığı hizmetlerin miktar ve kalitesindeki değişimin etkilerine bakılmaksızın paranın değerinde meydana gelen azalma ile birlikte, paranın satın alabileceği miktarlar azalmaktadır ve bu azalışla beraber yapılan hizmetler ya da mal alışları karşılığında katlanılması gereken kamu harcamaları nominal anlamda artmaktadır. Mal ve hizmetler miktar olarak artmasa bile rakamsal olarak artmış gibi görünecektir. Bir süre önce belli bir meblağ ile alınabilen hizmet veya mallar bir süre sonra aynı tutarda ödeme ile gerçekleştirilemeyebilir. Paranın satın alma gücünde ortaya çıkan düşüşler, kamu hizmetlerinin sunulması için yapılacak harcamaların da nominal olarak görünüşte artmasına neden olmaktadır. (Akdoğan, 2009: 78; Çelik, 2010: 17).

Paranın değerinde meydana gelen azalışla kamu harcamaları üzerinde ortaya çıkarttığı etkilerin ortadan kaldırılması ve bu değişimleri kontrol etmek amacı ile her ülke kendi fiyat endeksi ile bu durumu kontrol etmeye çalışmaktadır (Edizdoğan, 2007: 61).

1.2.3.2.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusunun Büyümesi

Kamu harcamalarının görünüşte artışında etkili olan bir diğer etken ülke sınırlarının büyümesidir. Ülke sınırlarının genişlemesi ile birlikte yapılan hizmetlerin miktar ve kalitesinde herhangi bir değişiklik olmasa bile katlanılan giderlerin artmasına sebep olur (Brownlee-Allen, 1951: 25). Hizmet götürülecek alanların büyümesi sonucunda yapılacak toplam harcamalar giderlerinde de bir artışa sebep olacaktır (Akdoğan, 2009: 78).

Nüfus artışı hem gerçekte hem de görünüşte kamu harcamaları artışının sebeplerindedir. Savaş ya da birleşmeler neticesinde, bir ülkenin nüfusunda veya yüzölçümünde artış gerçekleşebilir. Ülke nüfusunun ya da ülke sınırlarının büyümesi doğal olarak kamu harcamalarının artışına neden olacaktır (Aydın ve Çaşkurulu, 2013: 182).

Nüfusun artması ile sağlık, eğitim, konut vb. konulardaki harcamalar kamu giderlerinin büyümesinde etkili olur. Yani nüfus artışı devletin yerine getirdiği hizmetlere olan taleplerin artmasına neden olur (Akdoğan, 2009: 79). Bir ülkede genç nüfus oranı yüksekse, devletin kültür ve eğitim harcamalarında artış olacaktır.

Ülkedeki nüfus artış hızı yüksek değilse yaşam süresinin uzaması nedeniyle yaşlılara yönelik kamu hizmetlerine (yaşlılık sigortası vb.) talep artacaktır (Güner, 2002: 28).

1.2.3.2.5. Kamulaştırma ve Devletleştirme

Modern devletlere ait olmayan taşınır veya taşınmaz mallar üzerinde çeşitli amaçlarla mülk veya bir iş veya hizmetin kamulaştırılması sonucu yapılan harcamalar, görünüşe göre kamu harcamalarını artırmaktadır (Göğer, 1969: 166).Yapılan tüm kamu hizmetlerinin nitelik ve miktarında değişiklik olmaksızın harcama miktarında görülen artışlar görünüşte artış olarak nitelendirilir.

1.2.4. Kamu Harcamalarının Artışını Açıklamaya Yönelik Görüş ve Yaklaşımlar

Geçmişten günümüze kadar gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde kamu harcamaları devamlı artma eğilimi göstermektedir. Kamu harcamalarındaki bu artışın sebeplerini tarihsel süreçten beri açıklamaya çalışan farklı görüşler, düşünürler tarafından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamalarının artışına yönelik görüşler açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.4.1. Wagner’ın Görüşü (Sürekli Artış Kanunu)

19. yüzyılda çeşitli ülkelerin yaptığı araştırma sonucunda kamu harcamalarının sürekli olarak arttığı düşüncesi üzerinde durulmuştur. İlk ciddi çalışma A.Wagner 1883 yılında, ‘Devlet faaliyetlerinde sürekli artış kanununu’ ileri sürmüştür (Akdoğan, 2009: 70). Wagner, devlet faaliyetlerinin artışı ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olduğunu söyleyen ilk kişi olmamasına rağmen, bu ilişkiyi deneysel olarak göstermeye çalışan ilk kişidir (Chang, 2002: 1157-1169).

Wagner, toplumun sosyal gelişmesinin önlenemeyeceğini, bu hususun devletin faaliyetlerinin artmasına sebep olarak kamu harcamalarının da sürekli artmasına neden olacağını belirtmiştir. Wagner’e göre kamu harcamaları belirli bir süre boyunca milli hasıladan daha hızlı yükselmiştir (Nadaroğlu, 1992: 144-145). Bu durum ‘kamu harcamalarının artış kanunu’ olarak nitelendirilmiştir. Bu kanuna göre, devletin ekonomiye müdahalesinin artacağını buna neden olarak ise kamusal politikanın bir diğer kamusal politika ile yapılması olarak gösterilir (Savaş, 2000: 506).

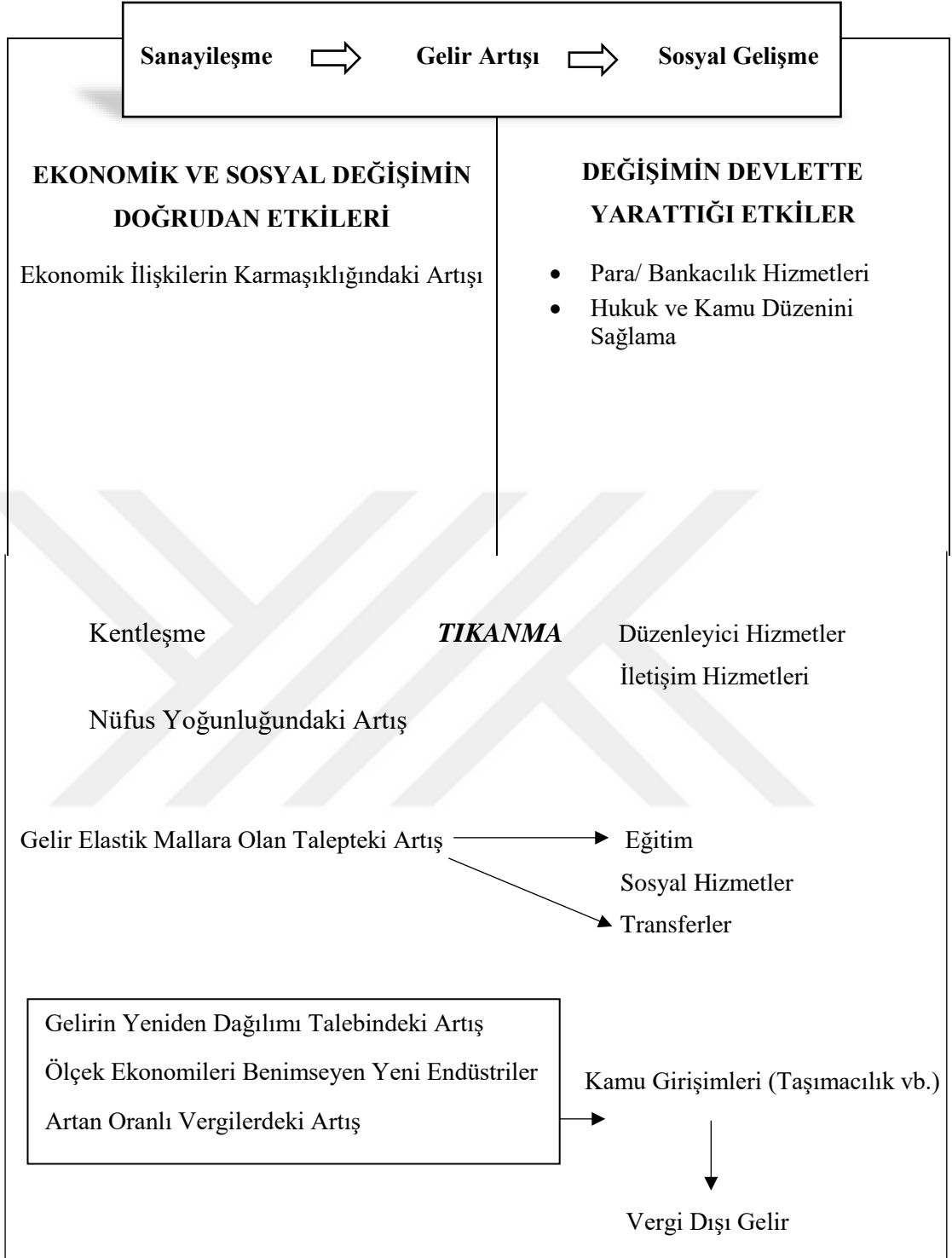
Wagner, devlet faaliyetlerini üç gruba ayırmış ve artışların gruplar içinde ayrı olarak meydana geldiğini ileri sürmüştür. İlk olarak devletin savunma ve adalet harcamalarını yapma görevini teknolojik gelişmelerin artması ile daha fazla maliyete katlanarak

gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. İkinci neden olarak, devletin piyasaya girip üretimde bulunmasını, böylece piyasa aksaklıklarını önlenmesini göstermiştir. Son neden olarak ise büyük sermaye yatırımları gerektiren sosyal hizmetlerin devlet tarafından yürütülmesi gösterilmiştir (Edizdoğan, 2008: 52).

Devlet, kalkınma ve büyüme oranlarını artırmak ve gelir dağılımındaki adalet sorununu çözmek için doğrudan mal ve hizmet alımları yapabilir, bazen özel sektöre karşılıksız ödeme yapabilmektedir (Uluatam, 1997: 212). Büyük yatırımların devlet bütçesi tarafından ödenmesi halinde bu durum devlet harcamalarında artışa sebep olacaktır. Özel kesimin yetişemediği ya da özel kesimin bütçesini aşan yatırımların olması yine devlet bütçesinden giderilmesine neden olacaktır.

Wagner kanunu içerisinde kamu sektöründeki harcamalarda artış üç ana nedene bağlıdır. Bunlar şu şekildedir (Gemmell; 1993: 104);

- Sanayileşmenin oluşması ile birlikte ortaya çıkan iş bölümü, uzmanlaşma ve bilgi alışverişine olan gereksinimin artması ile gelen modernleşme faaliyetlerinin kamu sektörü tarafından yerine getirilmesine neden olması;
- Ekonomik kalkınmanın ve teknolojik değişimlerin, ekonomideki etkinliklerini artırmak için hükümetin doğal tekelleri devralması anlayışının olması;
- Gelir esnekliği yüksek olan eğitim, sağlık gibi refah ve kültürel harcamalarına oluşan talebin, reel gelirin yükselmesiyle artırması şeklinde özetlenebilir.

Şekil 1.7. Wagner Kanununun Şematik Gösterimi

Kaynak: Norman Gemmill, (1993: 114). Normann Gemmill (1993); The Growth of the Public Sector, Theories and International Evidence, Edward Elgar Publishing Limited, England, s.114

Şeklin sol tarafında, sanayileşme ile ortaya çıkan ekonomik ve sosyal değişimin etkilerini gösterirken şeklin sol tarafında ise, değişimlerin devlet üzerinde oluşturduğu etkileri göstermektedir. Sanayileşme ve modernleşme ile birlikte ekonomik ilişkiler

gün geçtikçe daha karmaşık hal almaktadır. Artan karmaşıklıkla birlikte devletin faaliyetlerine olan ihtiyaç artacaktır. Devlet ilişkilerin daha verimli bir şekilde işleyebilmesi için en azından düzenleyici olarak müdahale edecektir. Wagner kanunu içerisinde kamu sektörünün artmasının nedenlerinden biride reel gelirdeki artıştır. Şekilde de görüleceğe üzere, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve transferler gibi gelir esnekliği yüksek olan bu gibi hizmetlere olan talepler artacaktır. Bununla birlikte devletinde faaliyetleri artacaktır. Devletin bu alanlarda gösterdiği faaliyetler mali harcamaya dönüşerek kamu harcamalarını artıracaktır (Demirbaş, 1998: 42-202).

Wagner kanunu ile birlikte ekonomik büyüme ve kamu harcamaları ilişkisi 1960'lı yılların sonlarından itibaren, farklı ülkeler için uygulamalı olarak test edilmiştir. Bu uygulamalarda farklı biçimlerde modellerin kullanıldığı görülmüştür. Literatürde en çok kullanılan beş farklı modelden söz edilebilir. Bu yöntemler;

Tablo 1.5. Wagner Kanununun Farklı Modelleri

DENKLEMLER	MODELLER	
1. Denklem	$RKH_t = f(RGSMH)$	Peacock-Wiesman (1961)
2. Denklem	$RKH_t = f(RGSMH / N)$	Goffman-Mahar (1968)
3. Denklem	$\frac{RKH_t}{N} = f\left(\frac{RGSMH}{N}\right)$	Gupta-Michas (1967)
4. Denklem	$\frac{RKH_t}{RGSMH} = f(RGSMH)$	Mann (1980)
5. Denklem	$\frac{RKH_t}{RGSMH} = f\left(\frac{RGSMH}{N}\right)$	Payne-Ewing (1996)

Kaynak: İbrahim Arisoy (2005), "Wagner Ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, s. 66.

Verilen denklemlerde;

RKH_t : Reel Kamu Harcamalarını,

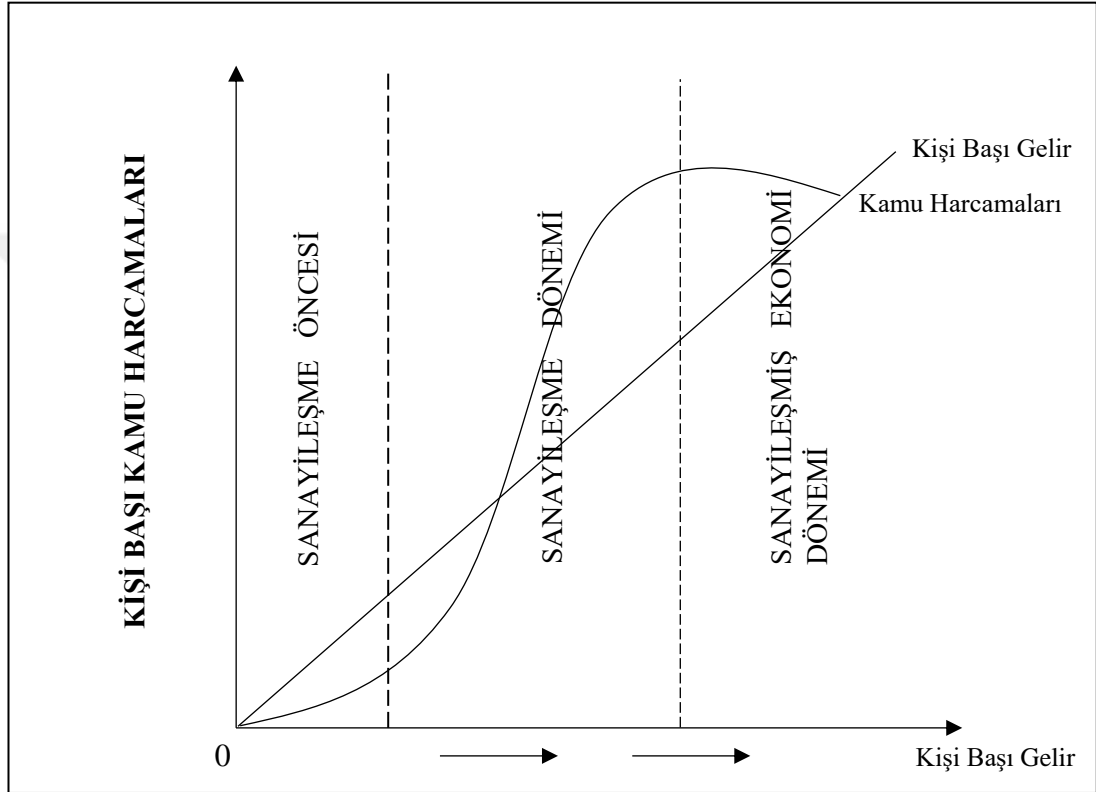
$RGSMH$: Reel Gayri Safi Milli Hasıla'yı,

$RGSMH_t / N$: Kişi Başına Düşen Reel Gayri Safi Milli Hasıla'yı,

$RKH_t / RGSMH$: Reel Kamu Harcamalarının Reel GSMH 'ya oranını göstermektedir.

Yukarıdaki modeller de Wagner Kanunu'na uygun olarak kamu harcamaları bağımlı, ekonomik büyüme de bağımsız değişken olacak şekilde oluşturulmuştur. Uygulamalı

araştırmalarda, gelişmiş ülkelerde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunurken, az gelişmiş ülkelerde ise istatistiksel olarak negatif bir ilişki olup anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır (Arısoy, 2005: 66). Wagner'in söz ettiği gelir odaklı kamu harcamaları ve büyüme ilişkisi aşağıdaki şekilde gösterilmektedir (Önder, 1974: 22);

Şekil 1.8. Ekonomik Gelişme – Kişi Başına Reel Kamu Harcamaları

Kaynak: İzzettin Önder (1974); "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967," İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 1925 İktisat Fakültesi, No: 330, s. 22.

Şekilde kişi başı gelir ve kişi başına düşen kamu harcamaları karşılaştırılmaktadır. Wagner kanununa göre, kamu harcamalarının en fazla arttığı dönem olarak sanayileşme dönemini görebiliriz. Sanayileşme döneminin sonrasında ise kamu harcamalarının artış hızının kesildiği öngörülmektedir.

Wagner Kanununa bazı eleştiriler yöneltilmiştir. Wagner, kanununu ortaya koyarken iki faktörün etkisi altında kalmıştır. Bunlardan biri sanayileşme bir diğeri ise Tarihçi Okulun etkisinde kalmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecinde uluslararası alanda karşılaştırmalı olarak kendilerinden üstün olan birçok ülkeye karşı sanayileşme sürecini tamamlamaya çalıştıkları dikkate alınmalıdır. Wagner'in

görüşlerinin bütün ülkelere genelleme yapılabilmesi için ülkelerin içerisinde buldukları ekonomik durumlarının dikkate alınması gerekmektedir. Bir diğer eleştiri ise, bir ülkede kişi başına düşen milli gelirdeki artış kadar kamu harcama oranının artacağı ve zaman içinde artan oranın belli bir andaki yüksek orandan farklı olacağı iddiasıdır. Birbirinden farklı iki ülkede bir ülkenin diğer ülkeye göre kişi başı milli gelirinin yüksek olması neticesinde diğer ülkeye oranla daha fazla kamu harcaması yapmış olduğu kanısına varmak yanıltıcı olabilir (Seçme, 2010: 30-31). Devamında devletin büyümesinin sonuçlarının neler olacağı, kamu ekonomisinin rolü ve etkilerinin neler olabileceği sorulara Wagner'in kanunu çerçevesinde cevap bulunamamaktadır (Hızarcı, 2007: 37).

1.2.4.2. Peacock-Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi

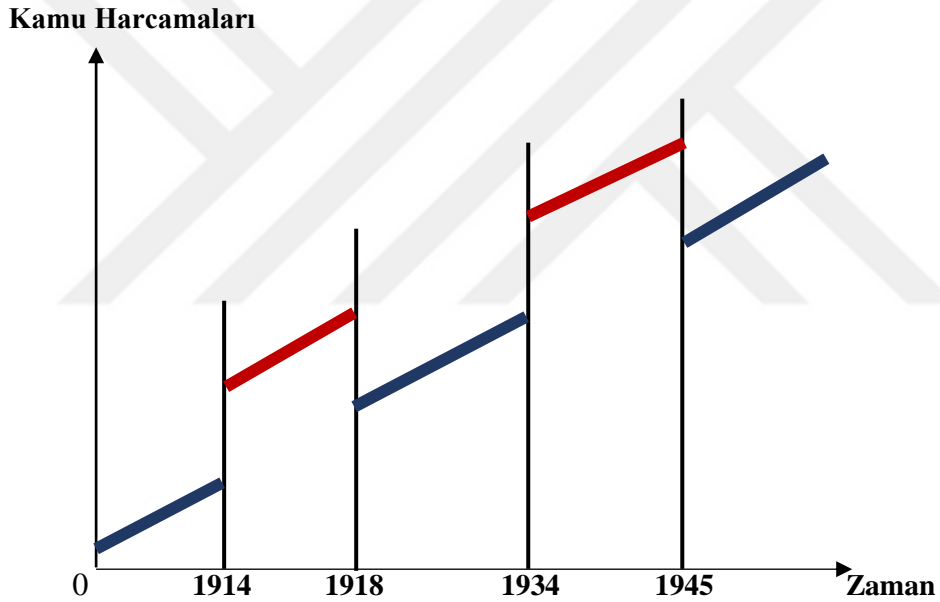
İngiliz iktisatçılar Peacock ve Wiseman 1890 dan 1950 yılına kadar yaptıkları incelemeler sonucunda, 1961 yılında yaptıkları kamu harcamaları ile ilgili çalışmalarında, devlet tarafından toplanan vergi gelirleri üzerinde durmuşlar ve kamu harcamalarındaki artış ile kamu gelirlerindeki artış arasında bir bağ olduğunu belirtmişlerdir. Ülke ekonomisinin gelişmesine paralel olarak sağlanan vergi hasılatı ve bunun sonucu olarak yerine getirilen kamu harcamalarında bir artış olacağını belirtmişlerdir. Savaş gibi olağanüstü durumlar olduğunda kamu harcamalarının sıçrama yaparak arttığını, sonrasındaki sakinleşme dönemlerinde ise harcamaların eski seviyesine inmediği tespit edilmiştir. Olağanüstü durumlardan sonra kamu harcamalarında bir azalış olsa bile bunun eski dönemdekine oranla daha yüksekte olduğu, gelir ve harcamalarının sürekli bir artış durumunda olduğu belirlenmiştir (Akdoğan, 2009: 71).

Devlet olağanüstü durumlarda yapılan harcamalarının finansmanını halktan vergi yolu ile karşılar ve bu vergi oranları halkın dayanabileceği sınırın üzerine çıkar ve vergi oranlarına karşı halkın anlayışlı davranmaları beklenir. Bu zamanlarda halkın vergi oranlarına karşı bilinci değişir ve katlanabileceği vergi yükü artar. Fakat sonrasında artan vergi yükü ve harcamalar eski seviyesine geri dönmez. Çünkü artan vergi gelirlerini devlet yeni amaçlar için kullanır (Mere, 2006: 42).

Peacock-Wiseman, kamu harcamalarının uzun dönemde artması ile beraber kısa dönemde de dalgalanmaları ile ilgili analizler yapmış ve bunu Sıçrama Tezi olarak adlandırmışlardır. Bu görüşe göre, kamu harcamalarında sürekli bir artış meydana

gelmemekte, belirli zamanlarda basamaklı olarak bir sıçrama göstermektedir. Kamu harcamalarında kısa dönemde artış meydana gelmesine karşın azalmalarda olabilmektedir. Yani kamu harcamaları sıçramalı bir yol izlemektedir. Bu sıçramaların nedeni genelde savaşlar, krizler veya doğal afetler gibi olağanüstü durumlardır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2015: 38).

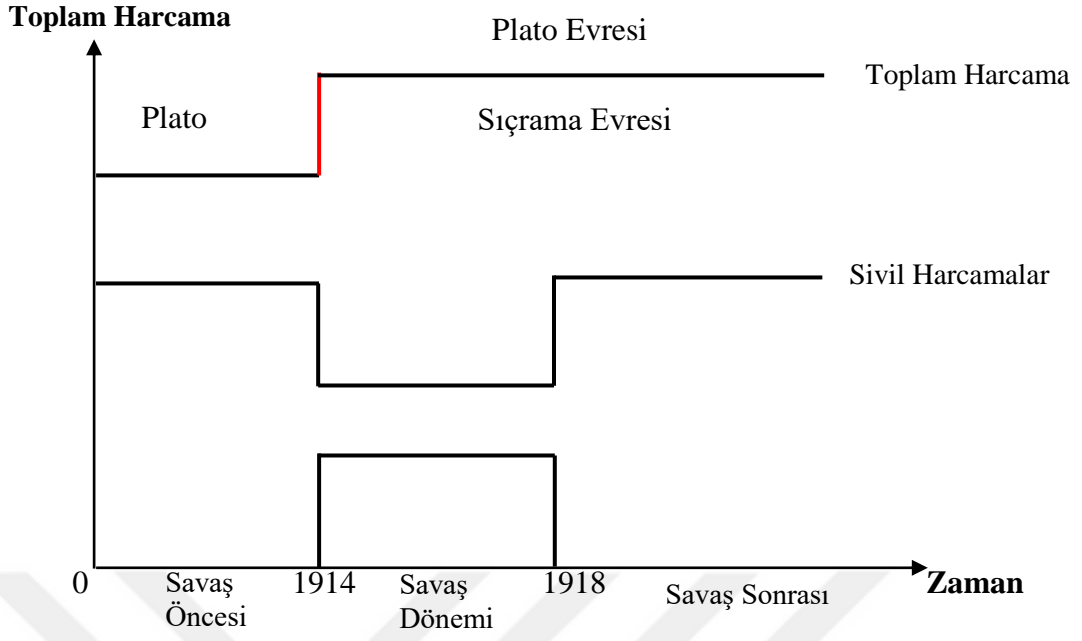
Peacock-Wiseman kamu harcamalarının analizini yaparken bazı varsayımlardan yola çıkmıştır. Bunlar içerisinde, devlet mevcut kaynakları kullanırken her zaman rasyonel ve toplumun isteklerine karşı duyarlı davranmaktadır ve vergi mükellefleri vergi oranlarını benimserken zorluk çekmektedir. Bu varsayımlardan yola çıkarak Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi olarak nitelendirilen kendi hipotezini ileri sürmüştür (Seçme, 2010: 31).

Şekil 1.9. Peacock-Wiseman’ın Kamu Harcamalarının Sıçrama Görüşü

Kaynak: Edizdoğan, (2008: 59).

Şekilde Peacock-Wiseman 1890-1950 yılları arasında İngiltere’de kamu harcamalarını incelemiştir. Savaş gibi buhranlı dönemlerde kamu harcamalarında yukarı doğru sıçramaların meydana geldiği görülmektedir. Savaşların ortadan kalkmasına rağmen kamu harcamalarının tekrar eskiye dönmediği görülmektedir (Edizdoğan, 2008: 56).

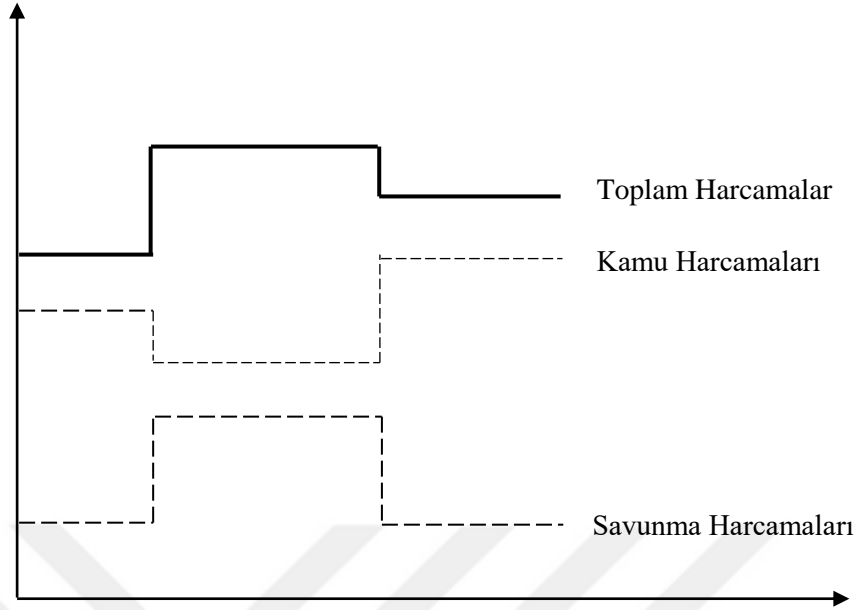

Şekil 1.10. Peacock-Wiseman Toplam Kamu Harcamalarının Sıçraması Görüşü

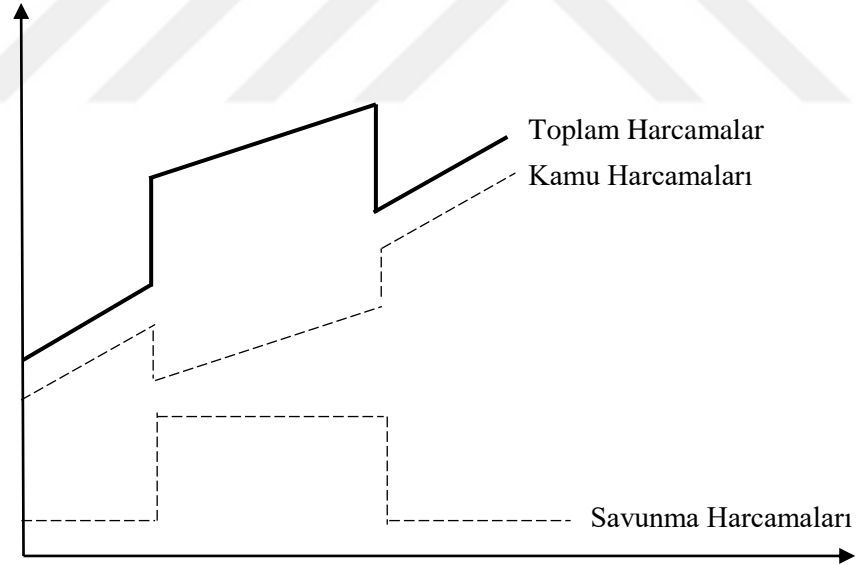
Kaynak: Kalenderoğlu, (2012: 66).

Şekile göre, savaş olmayan dönemlerde kamu harcamalarının artmadığı ve sabit kaldığı görülmüştür. Bu dönemler plato olarak adlandırılmıştır. Savaş dönemlerinde yapılan kamu harcamalarındaki sivil harcamalar oldukça azalmıştır. Fakat toplam harcamalar savaş sebebiyle artış göstermiştir. Savaşın bitmesi ile beraber askeri harcamalar azalmış ve sivil harcamalar artış göstermiştir ama toplam harcamalar eski seviyesine dönmeyerek seviyesi değişmemiştir. Savaş döneminde meydana gelen askeri harcamalar yerini sivil harcamalara bırakmıştır (Kalenderoğlu, 2012: 65).

Kamu Harcamaları/GSMH

Şekil 1.11. Peacock-Wiseman Hipotezi Yarı-Güçlü Grup

Şekil 1.12. Peacock-Wiseman Hipotezi Zayıf Grup

Kaynak: Henrekson, M. (1993). *The Peacock Wiseman Hypothesis, The Growth of The Public Sector Theories and International Evidence*, (Der.: Norman Gemmell), England: Edward Elgar.

Peacock-Wiseman hipotezine karşı bazı eleştiriler yöneltilmiştir. Bunlar; model sadece İngiltere'nin 1890-1955 yılları arasında yapılan istatistiki bulgulara dayanmaktadır. Sonuçlar yalnızca bu ülkeye aittir. Yapılan çalışmada miktar ölçüsü yapılmamış ve anlamlılık testi de yoktur (Mere, 2006: 43). Modelde harcamaların finansmanı olarak sadece vergiler görülmektedir. Fakat harcamalar sadece vergilerle

değil aynı zamanda borçlanma ve emisyon ile de karşılanmaktadır. Aynı zaman da kamu harcamalarındaki sıçramaları açıklayabilmek için kamu harcamalarının finansman yükünün geniş anlamda araştırılması gerekmektedir (Taş, 1993: 41). Model, kamu harcamalarındaki artışın toplumda oluşan sosyal patlamaya dayalı olup olmadığını araştırmamaktadır (Ulutürk, 1998: 44).

1.2.4.3. Henry Carter Adams'ın Görüşü

Henry Carter Adams, hemen hemen Adolph Wagner ile aynı çağda yaptığı çalışmalar ile Wagner'in tezini doğrulayan çalışmalar ortaya koymuştur. 1898 yılında yayınlandığı eserde kamu harcamaları üzerine ortaya konulan araştırmalar ve istatistiki verileri incelemesi sonucunda, kamu harcamalarının mutlak ve milli gelire kıyasla nispi bir şekilde artış gerçekleştirdiği sonucuna varmıştır. Birçok ülkede kamu harcamalarının % 360 oranında arttığını saptamıştır. Wagner'in görüşlerini destekler nitelikte görüşlerini ifade ederek kamu harcamalarının sürekli arttığını fakat bu artışın nedenlerinin her ülke için farklı olduğunu söylemiştir (Nadaroğlu, 1998: 144; Edizdoğan, 2007: 53). Ayrıca yaptığı çalışmalar sonucunda hizmetlerde yapılan kamu harcamalarının hepsinde aynı oranda artış gözlenmediğini ve ekonomik sosyal harcamalarda büyük artışların olduğunu söylemiştir (Eker, 2009: 63).

1.2.4.4. Goffman ve Mahar Modeli

Goffman ve Mahar ekonomik gelişmenin, kamu sektörü hizmetlerini artırdığını kabul etmektedir (Bennett; Johnson 1980).

Model Wagner hipotezini destekler niteliktedir. Bu modele göre ekonomik büyüme, fiyat ve nüfus değişiklikleri kamu harcamalarını artırmaktadır. Tam kamusal malların nüfus artışından etkilenmeyerek, sağlık ve eğitim gibi yarı kamusal mallarda nüfus artışına paralel olarak bir artış meydana gelmektedir. Goffman ve Mahar'ın kişi başına GSMH'yi kullanarak meydana getirildiği model şu şekildedir;

$$KH = f(GSMH / N) \quad \text{GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla}$$

KH: Kamu Harcamaları N: Nüfus

Modelde kamu harcamalarının gelir esnekliği 1'den büyük olması durumunda Wagner hipotezinin geçerli olduğunu kabul etmektedir (Taşseven, 2000: 91-83).

1.2.4.5. Gupta ve Michas Görüşü

Gupta, Peacock Wiseman hipotezini ilk defa test etmiştir. Aynı zamanda Peacock'un öğrencisidir. Sosyal gelişmenin sonrasında oluşan kamu harcamalarının değişimini

modeline ilave etmiştir (Henrekson, 1993: 407). Michas, Wagner verilerin doğru kullanılması sonucunda tek bir formül ile sorunların ortadan kalkabileceğini savunmuştur. Modellerin formülleşmiş hali şu şekildedir (Taşseven, 2000: 81);

$$\text{Log (KH / N)} = f (\text{GSMH / N})$$

KH: Kamu Harcamaları

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

N: Nüfus

Bu modelde kişi başına düşen kamu harcamalarının esnekliğinin, kişi başına düşen GSMH 'ya göre büyük olması durumu Wagner hipotezini destekler niteliktedir.

1.2.4.6. Richard A. Musgrave Görüşü

Musgrave, 1890-1948 yılları arasında Amerika Birleşik Devletinin (ABD) kamu harcamalarının artışını incelemeleri sonucunda kamu harcamalarının artışında bir süreklilik gözlemediğini belirtmiştir. Savaş gibi durumların kamu harcamalarına neden olduğuna ve toplam harcamalar içerisinde savaş ile ilgili harcamalar dışlandığında kamu harcamalarında çok önemli bir artışın gerçekleşmediğini ileri sürmüştür (Edizdoğan, 1995: 55).

Musgrave' e göre, kalkınmanın farklı aşamalarında farklı türde kamu harcamaları ön plana çıkar. Musgrave kişi başına düşen milli geliri kalkınmanın göstergesi olarak kabul etmiştir. Özel sektör ve kamu sektöründeki kaynak kullanımında verimliliğin temel alındığını söylemiştir. Bunun nedeni olarak kamu sektörü dışsal faydayı esas aldığında özel kesim içsel faydayı esas alacaktır (Gemmell, 1993: 107).

Musgrave'in görüşleri Nitti'nin görüşlerini destekler nitelik taşımaktadır. Musgrave, ülke ekonomisinin gelişmesi ile kamu harcamaları kalemlerinden olan eğitim, sağlık ve diğer sosyal harcamaların artmasına paralel olarak kamu harcamalarının artacağını düşünmüştür (Edizdoğan, 2008: 55).

1.2.4.7. Francesco Nitti Görüşü

Bir diğer kamu harcamalarının artışı ile ilgili görüş İtalyan iktisatçı Nitti'ye aittir. Nitti'nin kamu harcamalarındaki artışın nedeninin savaşlar ile ilgili yapılan harcamalar olduğunu ve harcamaların sürekli olmayacağını dolayısıyla bu harcamaları dışladığınızda kamu harcamalarında önemli bir artışın seyretmeyeceğini ileri sürmüştür. (Edizdoğan, 2007: 54).

1.2.4.8. Solomon Fabricant'ın Görüşü

Solomon Fabricant, Wagner'i incelerken ülke sayısının az olduğunu detaylı incelenmesi gerektiğini düşünmüştür. ABD'yi geniş verilerle incelemiş ve kamu harcamalarının arttığı sonucuna varmıştır. Fakat bu durumun diğer ülkelerde olup olmadığının araştırılması gerektiğini savunmuştur (Nadaroğlu, 1998: 145; Edizdoğan, 2007: 57).

1.2.4.9. Odle / Politik-Tarihsel Aşamalar Tezi

Odle, devletin değişen rolünün kamu harcamalarının gelişimini belirleyen en önemli etken olduğunu savunmuştur. I. ve II. Dünya savaşı sonrasında Karayip Adaları'nın analizinde bu anlayışı kullanmıştır. Odle, kamu harcamalarının büyümesinde üç temelden söz etmektedir. Bunlar geleneksel dönem, geçiş dönemi ve sömürgecilik sonrası dönemdir. Geleneksel dönem, 1960 öncesini kapsamaktadır. Bu dönemde vergi ve harcamalar yabancılara ait plantasyonların faaliyetlerini kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. Geçiş dönemi ise 1960'larda İngiltere'den tam bağımsızlıklarını elde etmelerinin hemen öncesidir. Bu dönemde özel teşebbüsü destekleyici altyapı harcamalarının yanı sıra kamusal mal ve hizmet kuruluşları gibi resmi kurumlar bu dönemde kurulmuştur. Bu da kamu harcamalarının artmasına sebep olmuştur. Sömürgecilik sonrası dönemde 1960'ların ikinci yarısından itibaren bağımsızlık dönemi başlamış buna paralel olarak kamu harcamalarında artış meydana gelmiştir. Bakanlıklar, savunma, eğitim ve sağlık gibi alanlarda harcamalar artmıştır. İthalat üzerinden alınan vergiler yerini gelir vergilerine bırakmıştır. Kamu iktisadi teşebbüsler ve kooperatifler kamu harcamalarını artırmıştır (Durmuş, 2006: 266).

1.2.4.10. Maksimizasyon Görüşü

Downs, Buchanan ve Tullock tarafından ileri sürülmüştür. Bu yaklaşım, kamu harcamalarında meydana gelen artışı siyasi karar alma mekanizması ile açıklar. Devleti yönetenler, kendi iktidarlarını maksimize etmeye çalışırlar. Yönetilenlerde kendi refahlarını maksimum seviyeye getirmek istemektedirler. Bürokratlar kendi menfaatleri için oy maksimizasyonu sağlamak adına halkın refahını yükseltmek için kamu harcamalarını araç olarak kullanırlar. Seçim dönemlerinde kamu harcamalarının artmasının önlenmesi için harcamalar anayasa ile sınırlandırılmalıdır. Yoksa bürokratların kamu harcamalarını kötüye kullanacağını dile getirmişlerdir (Kalenderoğlu, 2012: 68; Sandford, 1978: 33).

1.2.4.11. Sosyal Refahın Artışı Yaklaşımı (A. Pigou – H. Dalton)

Pigou ve Dalton 20. Yüzyılın başlarında vergilemeden sağlanan en son liranın harcanmasıyla sağlanan sosyal fayda ile bunun vergi mükellefine olan maliyetinin eşitlenmesi şartını dile getirerek, sosyal refahın kamu harcamaları yoluyla maksimize edilmesinin şart olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşım, kamu hizmetleri için yapılacak kamu harcamalarının benzeri yaklaşım içinde belirlenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ekonomik refahın etkin olması için süre, verimlilik, üretkenlik gibi etkenler önemlidir. Lüks ve sermaye mallarına yapılacak harcamadan ziyade; eğitim, sağlık gibi sosyal harcamaların daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Amaç sosyal faydanın maksimize edilmesidir. Sosyal refahı artırıcı etki yapan kamu harcamalarının artırılması anlayışı güdülmüştür (Akdoğan, 2009: 73-74).

1.2.4.12. Baumol Görüşü

Baumol, dengesiz verimlilikler yaklaşımı ile kamu harcamalarının özellikle cari harcamaların artışının nedenini açıklamaya çalışmıştır. Ekonomiye verimli ve verimsiz olarak ikiye ayırmıştır. Verimli ekonomide verimliliğin arttığını diğer ekonomilerde ise verimliliğin sabit kaldığını ileri sürmüştür. Kamu kesimi genelde emek yoğun üretim yapmaktadır. Bu da kamu sektöründe emeğin verimliliğini düşürecektir. Kamu sektöründe özel sektöre göre verimliliğin düşük olmasına rağmen iki sektörde de ücretlerin aynı olmasından dolayı kamu sektörü daha fazla işgücü kullanmaktadır. Bu sebeple kamu sektörünün işgücüne yaptığı ücret ödemeleri artmaktadır. Ücretler cari harcamalar içinde yüksek olduğu için kamu harcamalarını artıracaktır. Özel sektördeki verimlilik artışının olması ücretleri artıracak ve paralel olarak kamu sektöründe de ücret artışlarını beraberinde getirecektir. Bu da kamu harcamalarını artıracaktır (Durmuş, 2006: 237-274; Doğruyol, 2012: 101).

1.2.4.13. Colin Clark

Clark kamu harcamalarının artış nedenini açıklamaktan ziyade harcamaların milli gelire oranının ne olması gerektiğini üzerinde durmuştur. Vergilerle finanse edilen kamu harcamaları milli gelirin % 25'ini aşmamalıdır (Kalenderoğlu, 2005: 40).

1.2.4.14. Niskanen

Niskanen'e göre, kamu harcamalarındaki artışları bürokratların davranışları belirler. Bürokratlar sürekli devletin bürolarını genişletmek istemektedirler. Bürolar ne kadar fazla geniş olursa kendilerinin de o derece güçlü olacağına inanarak kamu

harcamalarını artıracaklardır. Ayrıca seçim rekabetiyle oy maksimizasyonu için kamu harcamalarını artıracaklardır (Pehlivan, 2015: 64-65).

1.2.4.15. Klasik Görüş ve Kamu Harcamaları

Klasik iktisatçıların görüşü Adam Smith'in Ulusların Zenginliği eserine dayanmaktadır. David Ricardo, David Hume ve John Stuart Mill bu görüşü savunmuşlardır. Klasikler liberal görüşün sistemleştirilmesini ve serbest girişimciliğin gelişmesini sağlamışlardır. Devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmışlardır (Eğilmez ve Kumcu, 2005: 31). Her arzın kendi talebini yaratacağını, ekonominin daima tam istihdam seviyesinde dengede olduğunu ve fiyat mekanizmasıyla ekonominin kendi kendine dengeye geleceğini, bu yüzden ekonomiye müdahalenin ekonomik dengeyi bozacağını savunmuşlardır. Klasikler devlete, kaynakları savurgan bir şekilde kullanan gözüyle bakmışlar kamu giderlerinden kaçınmışlardır (Erdem vd, 2003: 32-33). Klasiklere göre devlet az vergi almalı ve az harcama yapmalıdır. Devlet özel sektörün yapamayacağı harcamaları güvenlik, adalet gibi hizmetleri yapmalıdır. Ve bunları yaparken adaletsiz vergi almamalıdır. Devletin bütçesi denk ve küçük olmalıdır (Başar, 2009: 259). Devletin yaptığı kamu harcamalarının milli geliri azaltıcı ve onu yok edici nitelik taşıdığını savunmuşlardır (Edizdoğan, 1998: 37).

Klasiklere göre, faiz oranlarının yüksek olduğu bir dönemde para piyasalarından borçlanılması durumunda, devletin yerine getirdiği transfer harcamaları da artacaktır. Kamunun da transfer harcamalarını vergileri artırma yoluyla karşılaması kaçınılmazdır. Yüksek oranlı vergilerin olduğu ekonomide toplumun harcaması kısıtlanacak ve üretilen mallara talep olmayacaktır (Başar, 2009: 259).

Klasik düşünürlere göre eğer ekonomide durgunluk varsa kamu harcamaları artırılmamalı ve aynı zamanda kamu harcamalarına paralel olarak enflasyon olması durumunda kamu harcamalarının azaltılması gerektiğini savunmuşlardır (Işık vd, 2004: 77-78).

1.2.4.16. Keynesyen Görüş ve Kamu Harcamaları

Birinci Dünya Savaşından sonra, savaş nedeniyle savunma ve askeri harcamalarda artış olmuştur. Savaş sonrasında da devletin yaptığı transfer harcamaları ile kamu harcamaları büyük ölçüde artmıştır. Savaş sonrasında oluşan tahribat için yapılan harcamalar da artış göstermiştir (Pehlivan, 2005: 7). 1929 yılında Klasiklerin

savunduğu gibi ekonomi kendiliğinden dengeye gelememiştir. Ekonomik büyümede istikrardan uzaklaşmıştır. ABD’de oluşan ekonomik buhran bütün dünyayı etkisi altına almasıyla Keynes bunun sebebinin talep yetersizliği olduğunu ve genişletici maliye politikalarının uygulanması gerektiğini savunmuştur (Başar, 2009: 267).

Keynes’e göre ekonomik denge eksik istihdamda sağlanmaktadır. Ekonominin kendiliğinden dengeye gelmeyeceği ancak devletin müdahalesi ile sağlanacağını düşünmüştür. Keynes açık bütçeye karşı çıkmamıştır. Tam tersine ekonominin sıkıntılı olduğu dönemlerde bütçenin açık vermesi ile daha çok harcama ve daha az vergi olacağından ekonomide genişlemeye destek olacağını savunmuştur.

Keynes’e göre devlet ekonomiye dolaylı dolaysız müdahale ederek, sosyal adaleti, eşitliği ve kalkınmayı amaçlar (Sönmez, 1987: 5). Bunun sonucunda kamu harcamalarının, ekonomik büyüme için kullanılacak önemli maliye politikası aracı olmasına neden olmuştur (Tuncer, 1975: 2). Durgunluk içindeki ekonomiyi canlandırmak için harcama politikası, telafi edici harcama ve açığa dayalı harcamalar şeklinde gerçekleşmiştir. Bu harcamaların gelir artırıcı etkiye sahip olduğu düşünülmüştür. Bu yüzden kriz dönemlerinde harcamaların bilerek artırılması desteklenmiştir (Nadaroğlu, 1998: 140).

1.2.4.17. Monetarist Görüş ve Kamu Harcamaları

Monetarist ekolün başlıca temsilcileri; Milton Friedman, Anna Schwartz, Philip Cagan ve Richard Selden’dir. 1960’lı yıllarda Keynesyen görüşe karşı tepki olarak Monetarist görüş ortaya çıkmıştır. Klasik İktisat Okulu bu ekolün temelini oluşturmaktadır. 1929 yılında meydana gelen ekonomik buhranın sebebinin, yapılan yanlış para politikası olarak göstermişler ve eğer kriz başladığı zaman genişletici para politikası uygulansaydı fiyatlardaki düşüşün olmayacağını, buna bağlı olarak da üretim ve istihdamın azalmayacağını ileri sürmektedirler (Kapıcı, 2008: 30-31).

Monetarizm, kamu kesiminin küçülmesini, enflasyonla mücadele için harcamaların azaltılması ve sıkı para politikasının uygulanması gerektiğini savunmuştur. Bu uygulamalar neticesinde kamu harcamalarının azalması sonucu ortaya çıkmaktadır (Nadaroğlu, 1998: 140-141).

Monetaristler, siyasi otoritelerin yeniden seçilebilmek için kamu harcamalarını sürekli olarak arttırdığını ve kamu finansman sorunlarının ortaya çıktığını söylemektedir. Kamu finansman açığı vergileme, iç borçlanma, dış borçlanma, para basma, döviz

rezervlerini kullanma yolları ile finanse edilmektedir. Kamu harcamalarının vergilerin arttırılması ile finanse edilmesi sonucu seçmen tepkisiyle karşılaşmak istemeyen iktidar tarafından vergiler arttırılmaz. Bunun sonucunda vergiler kamu harcamalarını finanse etmede kullanılamayacağı için bütçe açıkları meydana gelir. Devletin iç borçlanmaya gitmesi ise kısa dönemde faiz oranlarını arttırılmasına neden olur. Bu da üretimin daralmasına ve yatırımın azalmasına sebep olur. Borçlanma ile finansman ise uzun dönemde, gelecek kuşakların vergi yükünün artması sonucunu oluşturur. Para basılması ülke ekonomisinde enflasyona sebep olur. İç borçlanmayı sakıncalı bir maliye politikası olarak görmüş, kısır döngüye gireceğini öngörerek ekonomiye müdahalede para politikasını desteklemişlerdir (Aktan, 2008: 160-162).

1.2.4.18. Arz Yönlü Yaklaşım ve Kamu Harcamaları

Arz yönlü iktisat politikasının öncüsü Milton Friedman'dır. Talep yönlü iktisada tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomide oluşacak bütün iktisadi sorunların arz yönlü olduğunu benimser. Bu yaklaşımı savunanlar üretimin talebe yetersiz kaldığını düşünmüşlerdir. 1970'li yıllarda Arthur Laffer enflasyonun nedenini kamu harcamalarındaki artışa, durgunluk sebebini ise üretimi ve yatırımları olumsuz etkileyen yüksek vergi oranlarına bağlamıştır. Bu sebeple enflasyonu önlemek ve üretimi arttırmak için kamu harcamalarının ve vergi oranlarının azaltılması gerektiğini düşünmüştür (Pehlivan, 2009: 55). Arz yönlü iktisatçıların politika önerileri;

- Devlet ekonomiye az müdahale etmelidir. Serbest piyasa mekanizmasının işlemesine katkıda bulunmalıdır.
- Para arzı bütçe açıklarını kapatmak için arttırılmamalıdır. Ekonomideki büyümeye göre para arzı artışı yapılmalıdır.
- Kamu harcamalarının, istihdam ve gelir amaçları için güvenilir politika olmadığını düşünmüşlerdir.
- Vergi indirimlerinin daha başarılı olacağını savunmuşlardır.
- Enflasyonun engellenmesinin, istihdam, tasarruf ve sermayeyi olumsuz etkileyen etkenleri ortadan kaldırdığını söylemişlerdir (Pekin, 2000: 228-233).

Bu bölümde ekonomideki reel üretime bağlı olarak ifade edilen büyüme kavramına teorik olarak açıklama getiren bazı modellere ve kamu harcamalarının tanım, sınıflandırılması ve kamu harcamalarının artışının sebeplerine ve bu artışlar ile ilgili

görüşlere yer verilmiştir. Bir sonraki bölümde büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişki ve bu ilişkileri inceleyen literatür taraması ile Türkiye üzerine yapılan ampirik çalışma bulgularına yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMASI VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Çalışmamızın bu bölümünde devletin yapmış olduğu harcamaların türlerine göre ekonomik büyüme üzerinde uzun ve kısa dönemli ilişkiler incelenecektir. Kamu harcamalarının yeterli ve yetersiz düzeyde yapılmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Kısa Dönem Etkisi (Çarpan Etkisi)

Devletin yapmış olduğu harcamalar artınca buna bağlı olarak mal piyasasında dengeyi sağlayan milli gelir artmaktadır. Hükümet harcamalarındaki değişme sonucu oluşan denge milli gelir düzeyinde meydana gelen değişme, harcama çarpanı olarak ifade edilmektedir. Gelir denkleminde kamu harcamalarını ilave edersek; (Bulut, 2002: 20).

$$Y = C + I + G \quad (22)$$

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta I + \Delta G \quad (23)$$

Bu fonksiyonda yatırımların değişmediği kabul edilirse, milli gelirdeki değişmeyi, tüketim (ΔC) ve harcamalardaki (ΔG) değişmeler etkilemektedir. Buna göre (23) Nolu eşitlik aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta G \quad (24)$$

24 Nolu fonksiyonda, tüketimdeki değişme milli gelirdeki değişmeye bağlı olduğundan

$$\Delta C = c\Delta Y + \Delta G \quad (25)$$

$$\Delta Y = c\Delta Y + \Delta G \quad (26)$$

olur. 26 Nolu denklemde gerekli işlemler yapıldıktan sonra kamu harcaması çarpanı elde edilir.

$$\Delta Y = \left(\frac{1}{1-c}\right) * \Delta G \quad (27)$$

27 Nolu denklemde $(1/1-c)$ kamu harcaması çarpanını göstermektedir. Bu demek oluyor ki kamu harcamaları, milli geliri $(1/1-c)$ katsayısı kadar pozitif yönde etkilemektedir. Kamu harcaması çarpanı vergi gelirleri ve transfer harcamaları göz önüne alınmadığı varsayımıyla, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak değiştiğini gösterir. Marjinal tüketim eğilimi ne kadar yüksek olursa, çarpanın etkisi o kadar fazla olur. Fakat toplumda oluşan marjinal tüketim eğilimini hesaplamak zordur. Her bireyin farklı harcama eğilimi vardır.

2.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Uzun Dönem Etkisi

Çarpan katsayısı, harcamalardaki bir birimlik artışın milli gelir denge seviyesini ne kadar yükselteceğini göstermektedir. Yani kamu harcaması çarpanının ekonomik büyümeye direkt (kısa dönemde) etkisi vardır. Fakat kamunun yapmış olduğu eğitim, sağlık ve altyapı gibi harcamaların ekonomik büyümeye katkısı direkt etkiyle sınırlı değildir. Ekonomik getirisinin yansira sosyal getirisi olan bu tür harcamalar uzun dönemde de dolaylı olarak ekonominin gelişmesine pozitif yönde katkı sağlamaktadır. Sağlık hizmetlerine yapılacak olan harcamalar sayesinde hastalıkların neden olduğu ölümler, çalışma gücünü düşüren halsizlik gibi durumlar azalmakta ve çalışan kişilerin verimlilikleri artmaktadır. Daha sonra ortaya çıkabilecek sağlık harcamalarından tasarruf edilmesini sağlamaktadır. Sağlık hizmetlerine ve yatırımlara yapılacak olan harcamalar, insan sermayesinin artmasına ve ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Ayrıca beşeri sermayenin sağlıklı olması durumunda eğitim yatırımlarından daha uzun süreli yararlanılabilecektir (Taban, 2004. 3).

Eğitim, insanlara sosyal ve iktisadi alanlarda dışsal fayda sağlamaktadır. Sektörlerin gelişmesine bağlı olarak eğitim harcamalarına önem verilmektedir. Eğitim harcamaları, faydalarını kısa dönemde göstermese de uzun dönemde ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacaktır. Eğitime yapılan harcamalarının ekonomik büyümeye katkı sağlaması için verimli olarak kullanılması gerekmektedir.

Yapılacak kamu harcamalarının kalıcı olması için ileride teknolojik yatırımların gelişmesine katkı sağlayacağı hususuna önem verilmelidir. Ekonomik büyüme için

beşeri sermaye gereklidir. Bu yüzden eğitim harcamalarına önem verilmelidir. Ülkedeki eğitim harcamalarını ancak devlet yüklenmektedir. Eğer devletler verimli bir şekilde bu alanlarda görev almazlarsa beşeri sermaye yatırımları istenilen seviyelerde gerçekleşemez (Glomm and Ravikumar, 1997: 183-184).

Fırsat eşitliği, gelir dağılımında üretime katılan bireyler arasında dürüst rekabetin sağlanmasıdır. Fırsat eşitliğinin olabilmesi için her bireye minimum düzeyde beşeri sermaye birikimi ve sosyal güvenlik sistemi sağlanmalıdır. Yapılan harcamalardan tüm bireylerin eşit bir şekilde yararlanması sağlanmalıdır. Eğer bireyler eğitim, sağlık, altyapı gibi sosyal getirisi olan hizmetlerden olması gereken düzeyde yararlanabilirse çalışma hayatında işlerine daha iyi motive olarak daha fazla ve verimli çalışabileceklerdir. Altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artması ile artan verimlilik, ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Bu nedenle devlet, sosyal getirisi fazla olan alanlarda hizmetlerine önem vermelidir.

2.2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerine Etkileri

Kamu harcamalarının ekonomide gelir dağılımı, üretim, istihdam, fiyatlar düzeyi gibi unsurlar üzerinde etkileri vardır. Bu etkiler kamu harcamalarının özelliğine göre farklılık göstermektedir. Kamu harcamaları arasında ekonomik büyümeye en faydalı etkisi olan ve uzun vadede ekonominin üretim kapasitesini artıran harcama, yatırım harcamalarıdır. Cari harcamalar, ekonominin üretim kapasitesine işlerlik kazandırılmasını sağlayan harcamalardır. Cari harcamaların, toplam talebin doğrudan artmasını sağlayarak ekonomik büyüme üzerine doğrudan etkisi bulunmaktadır. Transfer harcamalarının, toplam talebi artırarak ekonomik büyüme üzerinde dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır. Yoksul ve işsizlere yapılan sosyal yardımların artması bu kişilerin tüketim mal talebini artırmaktadır. Tüketim mallarına olan talebin yükselmesi ise yatırımları artıracaktır. Üretimi artırmak için girişimcilere verilen iktisadi transferlerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olacaktır (Pehlivan, 2013: 81).

Devletler yaptıkları kamu harcamaları ile gelir dağılımında adaleti sağlamaya çalışmaktadır. Az gelişmiş ülkelere götürülecek yol, su, okul vb. hizmetler gelir dağılımında etkiler meydana getirerek söz konusu yerlerde yaşayan insanların refah seviyelerinde yükselme meydana getirecektir. Sosyal amaçlı yapılan transfer harcamaları gelir dağılımında adaleti sağlamaya çalışmaktadır. Transfer harcamaları

kaynakların kişilere doğrudan aktarımını sağlamaktadır. Bu şekilde geliri düşük olan kişilerin refahı bu gelir aktarımı ile yükselmiş olacaktır. Devletin yapmış olduğu sübvansiyonlar üretim artışı ve işsizliğin ortadan kalkması için çok önemlidir. Transfer harcamaları içerisinde kabul edilen sübvansiyonlar, maliyetlerin büyüklüğü sebebiyle üretime alınamamış alanların üretime aktarılmasına ve istihdamın sağlanmasına yardımcı olur. (Erdem vd., 2011: 55-56).

Kamu harcamalarının artırılması bireyler açısından kısa süreli bir refah toplumu yapılandırabilir. Ekonomik istikrarın olması ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi için hükümetler kısa dönemde ekonomik istikrarı, orta ve uzun dönemde büyümeyi ve refahı dengeleyen harcama politikaları üzerinde durmalıdır (Akat ve Gürsel, 2008: 12). Bu sebeple uzun soluklu bir büyümenin olması için, kamu yatırım harcamaları, üretim kapasitesi artışını meydana getireceğinden önemli bir politika aracıdır.

Kamu harcamaları, ekonomik büyümeyi sağlaması için fiyat genel seviyeleri üzerindeki etkilerine göre belirlenmelidir. Fiyat genel seviyelerinin sürekli bir artış içerisinde olduğu durumda enflasyonist bir dönemde yapılan fazla kamu harcamaları olumsuz büyümeye neden olacağından yapılan cari ve transfer harcamalarının düşürülmesi gerekmektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 60).

Devlet gerçekleştireceği yatırımlar ile hem ülke ekonomisinin gelişmesine yardım etmekte hem de istihdam düzeyinin yükselmesine ve üretim artışına neden olmaktadır. Devletin yapmış olduğu yatırımlar milli gelirden artış sağlamaktadır. Kamu harcamaları gelirin yeniden dağılımına neden olduğu için gelir dağılımını olumlu bir şekilde etkileyerek ülke ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmaktadır (Boratav, 1965: 195-226).

Devletin fonksiyonlarıyla ilişkili olarak yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerine olumlu etki yapacağı genel olarak kabul edilen konudur. Adalet hizmetlerinin etkin olmadığı, mülkiyet haklarının korunmadığı ve güvenliğin sağlanmadığı ortamlarda ekonomik büyümeden bahsedilemez. Bu yüzden üretim için gerekli altyapı yapılarak kamusal malların devlet tarafından sunulması ekonomik büyüme için ön koşuldur (Kessides ve Khan, 2007: 110).

Devlet kamu hizmetlerini yerine getirerek özel sektör maliyetlerinin düşmesine ve yatırımların olması için uygun ortamın sağlanmasına imkan tanınmalıdır. Bu şekilde

yatırımların getiri ve verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi olumlu etkiler. Bazı iktisatçılar, ekonomideki verimliliğin kamu harcamalarının sosyal getirisinin, özel sektördeki fırsat maliyetlerini geçmesi ile olacağını savunmuştur (Ram, 1986).

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olumlu etkileri söz konusu iken olumsuz etkilerinin olabileceğini ileri süren iktisatçılarda bulunmaktadır. Özel yatırımları tamamlayıcı nitelikteki kamu yatırım harcamalarının olumlu etki yapması gerekirken, bu nitelikte olmayan diğer kamu yatırım harcamalarının dışlama etkisine neden olacağını ileri sürmektedirler. Transfer harcamaları ve sübvansiyonların, piyasa dengesine zarar vermesi ve büyüme üzerine olumsuz etkileri de olabilmektedir. Devletin tüketim harcamalarının, yatırımları ve büyümeyi olumsuz etkileyeceğini düşünmüşlerdir (Barro, 1991: 430).

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bakılarak incelenebilir. Eğer bir ülke ekonomisi durağan seviyede dengede yani az gelişmiş ise, kamu harcamalarındaki artma o ekonomideki durağan dengedeki üretim seviyesinin yükselmesine sebep olur. Ekonomi gelişmiş yani durağan seviyede dengede ise, kamu harcamalarındaki artma durağan denge üretim seviyesinin düşmesi ile sonuçlanır (Yavaş, 1998).

En önemli husus hangi tür harcamaların üretim artışını sağlayarak ekonomik büyümeye katkı sağlayacağıdır. Kamu harcamaları kişisel harcamaların azalmasına ve sermaye birikiminin artmasına katkıda bulunur. Kamu harcamalarının bu şekilde etki göstermesi, toplumlarda daha geniş ve etkili hizmetler verilmesinin sağlanmasıyla mümkündür (Eker, 2004: 96).

Kamu harcamalarını artırmak amacıyla, efektif talebi yükseltmek ve bu sayede istihdam düzeyinin artırmak mümkündür. Ekonominin üretim kapasitesini artıran kamu yatırım harcamalarının artırılması daha fazla üretim faktörü kullanılmasını sağlamaktadır. Kamu yatırımlarında tercih edilen teknoloji emek-yoğun ise daha fazla iş gücü istihdam edilmesi gerekecektir. Az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen milli gelir düşük olmasından dolayı tasarruf azlığı ve yatırım yetersizliği söz konusu olacaktır ve üretim fazla genişleyemeyecektir. Bu gibi devletlerin özel kesim yatırımlarını arttırmak için teşvikler yapması gerekecektir (Aksoy, 1991: 133). Ülke ekonomilerinde üretim ve yatırım olduğu sürece istihdam ve üretim alanı o derece genişleyecek ve ülke ekonomileri büyüyecektir.

Kamu harcamalarının aynı zamanda gelir dağılımı üzerinde etkileri de bulunmaktadır. Bu bağlamda vergiler ve transfer harcamaları gelir dağılımı üzerinde büyük rol oynar. Sosyal devlet anlayışı gereği yaşamlarını idame ettirmede yetersiz kalan kişilere devlet sosyal harcamalar yaparak hastalık, yaşlılık, sakatlık ve işsizlik problemleri için önlemler alır ve sosyal transfer ödemeleri sayesinde gelir dağılımını düzenleyici harcamalar yapar. (Tuncer, 2013: 20-21). Transfer harcaması türlerinden olan sosyal harcamalar, sosyal güvenliği sağlamak amacıyla yapılır. Bu harcamalar yüksek gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru gelirin yeniden dağılımını sağlamaktadır (Mutluer vd., 2013: 150). Eğitim ve sağlık hizmetlerindeki kamu harcamalarından düşük gelirliler faydalanıyorsa, gelir dağılımında adaletsizliği giderici etkisi bulunmaktadır (Kalenderoğlu, 2013: 91).

Kamu harcamaları sayesinde fiyatlar ve özel tüketim harcamalarında artış yaşanabilir. Kamu harcamalarının durgunluk zamanlarında maliye politikası olarak kullanılması, tüketimi uyarıp artırır ve ekonominin durgunluktan çıkması daha kolay olur. Durgunluk dönemlerinde vergi oranlarının düşürülmesi kişisel reel geliri artırarak artan gelirin tüketim harcamasına dönüşmesi ile ekonomik durgunluktan çıkılır. Devletin müdahalesi ile ürünlerin kalitesi denetlenerek daha kaliteli ve sağlıklı ürünlere daha ucuz bir şekilde erişilebilir (Edizdoğan, 2007: 108).

Kamu harcamalarının devamlı bir şekilde artması devletin piyasadan daha fazla mal ve hizmet talep etmesi anlamına gelir. Bu davranış ekonomide toplam talep seviyesini artırır. Eğer toplam arz, toplam talepte meydana gelen artışı karşılayamazsa, fiyatlar genel seviyesi yükselmeye başlar. Bu sürekli fiyat artışlarına enflasyon denir (Aksoy, 1991: 132). Bu durumda kamu harcamaları talep enflasyonu üzerinde etkili olur (Nadaroğlu, 1992: 173).

Yatırım harcamaları, üretim kapasitesini artırıcı olup önemlidir. Ekonomide enflasyonun olduğu zamanlarda uygulanacak en kuvvetli politikalar yatırım harcamalarına yönelik olmalıdır. Yatırım harcamalarının etkileri uzun dönemde ortaya çıkmaktadır. Yatırım harcamaları kalemlerinde bir indirim yapıldığında büyük bir dirençle karşılaşılmamaktadır. Yatırım projeleri uzun yıllara yayılması ve yavaşlatılması veya bazı yatırım projelerinden tamamen vazgeçilmesi yoluyla yatırım harcamaları enflasyonist baskıları gidermede kullanılır. Ancak üretimin kapasitesini

artıran ve uzun vadede ekonomik büyüme yardımcı olan yatırım harcamalarının enflasyon karşıtı olarak kullanılmasına dikkat edilmelidir (Eker vd., 2009: 162).

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde oluşturacak olumlu etkileri bulunmaktadır. Bunlar;

- Ekonomiyi doğru işletmelere yönlendirmek
- Altyapı hizmetlerini karşılamak; kamu kesimi, özel sektörün gelişmesini sağlayan altyapı çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve etkin sermaye arzını artırarak ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilir (IMF, 2001: 85).
- Özel yatırımı teşvik etmek
- Talep oluşturmak
- Kalifiye eleman sağlamak
- Teknolojik ilerlemeyi sağlamak
- Ulusal savunmayı sağlamak
- Sosyal uyumu sağlamak
- Politik istikrarı sağlamak; Uygulanan istikrarlı bir politikayla ve yasal düzenlemelerle etkin bürokrasinin tesis edilebilmesi için yapılan kamu harcamaları, ekonomik büyümeyi artıracaktır (IMF, 2001: 12).
- Sosyal düzeni oluşturmak

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde oluşturacağı bazı olumsuzluklarda bulunmaktadır. Bunlar;

- Çarpıklık yaratmak ve özel sektör yatırımlarını azaltmak; Kamu kesimi, borçlanma şekilleri ve vergilerle özel yatırımcıları dışlamakta ve gelecekte yüksek vergilerin oluşmasına neden olmaktadır. Kaynakların özel sektörden kamuya doğru hareket etmesinden dolayı, kamu harcamalarının verimliliği azalmasa bile borçlanma ve vergilemenin olumsuz etkileri ekonomik büyüme olumsuz olarak yansımaktadır (Gwartney, Holcombe ve Lawson, 1998: 21).
- Yozlaşmaya yol açmak; Kamu kesiminin büyüklüğü arttıkça, düzenleyici faaliyetler ve gelirin yeniden dağılımı daha yavaş işleyebilmektedir. Faaliyetler, kişilerin üretim yapmasından ziyade kamu desteğiyle bireysel

yönde gelir sağlamaya odaklanmasına sebep olmaktadır (Gwartney vd., 1998: 21). Bu da ekonomik büyümenin gerilemesine ve gelir seviyesinin olması gereken düzeyin altına inmesine neden olmaktadır.

- Azalan getirilerin ortaya çıkmasına neden olmak; Kamu harcamalarının alanı, eğitim ve altyapı gibi alanlara doğru genişletildiğinde, özel sektör bu yatırımları verimli olarak gerçekleştirdiği takdirde ekonomik büyüme pozitif olacaktır. Ancak kamu kesimi genişlemeyi sürdürdüğü takdirde yapılan harcamalar daha verimsiz alanlara doğru kayacak ve böylece ekonomik büyüme gerileyecektir (Uzay, 2002: 23).
- Piyasa şartlarına hemen uyum sağlayamamak
- Düşük verimliliğin olması; Kamuda faktör verimliliği, özel sektöre göre daha düşük seviyededir. Kamu kesiminin kullandığı maliye ve para politikaları, ekonomide verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır (Ulutürk, 2001: 182).

2.2.2. Kamu Harcama Türleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Bu bölümde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif veya negatif herhangi bir etkisinin olup olmadığı, kamu harcamalarının türlerine göre eğitim, sağlık, savunma, yatırım, cari ve transfer harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler incelenecektir.

2.2.2.1. Eğitim Harcaması ve Büyüme İlişkisi

Son yıllarda artan nüfus ile birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamı yaşam ve refah düzeylerinin artması için büyük çaba göstermektedirler. Refah seviyesi ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi için ise insan gücü, sermaye, teknoloji, hammadde gibi mevcut kaynakların en etkin şekilde kullanılarak verimliliğin artırılması gerekmektedir. En kaliteli üretimin en az maliyetle gerçekleştirilmeyi arzu etmeleri, teknolojik yeniliklerin yanı sıra bireylerin bilgi ve becerilerinin de artırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle eğitim toplumlar arasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Üretim faktörlerinden olan emeğin kalitesini artırmak ve verimlilik artışı ile birlikte üretim artışının sağlanması eğitim ile gerçekleşebilecektir (Çetinbaş ve Başel, 1999: 105).

Büyüme için gerekli olan nitelikli iş gücü eğitim seviyesinin yükseltilmesi ile sağlanmaktadır. Rekabet gücü, verimlilik artışı, adil gelir dağılımı ve sosyal uyum gibi konularda eğitim önem plandadır (Saygılı vd. 2005: 195). Bazı ülkelerde kişi başına

düşen milli gelir oranının yüksek olması o ülkenin gelişmişliği için yeterli değildir. Yüksek gelir olmasına rağmen sosyal sorunların çözülemediği ülkelerde ekonomik büyüme ve insani gelişim arasında doğru bir ilişki kurulmalıdır (Şeker, 2011: 1-2). Eğitimin faydasının, toplumun refah seviyesini yükseltmesi açısından makro düzeyde pozitif dışsallıkları bulunmaktadır (Çalışkan ve Mızırak, 2007: 377-384). Ülkelerin ulusal gelirinde meydana gelen artış ekonomik büyümedir. Bu artışın sağlanabilmesi için üretimde kullanılan üretim faktör verimliliklerinin artırılması gerekmektedir. (Sarı ve Soytaş, 2006: 181). Eğitim ile bu artış sağlanarak eğitim üzerine yapılan kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerine olumlu etkiler sağlamaktadır.

2.2.2.2. Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Toplumların ekonomik gelişmişlik seviyeleri ve sağlık düzeyleri arasında yakından ilişki kurulmaktadır. Ekonomik gelişme seviyelerini belirli bir noktaya getirmiş toplumlarda ekonomik büyüme daha hızlı olmakla birlikte sağlıklı bir toplum verimliliği daha fazla artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırır. Beşeri sermayeye yapılan yatırımlarla eğitim ve bilgi gibi unsurlar verimlilik artışında önemli rol oynamaktadır. Fakat bunların gerçekleşebilmesi üretimde etkin rol oynayabilmesi için önce beşeri sermayenin sağlıklı olması gerekmektedir (Karagül, 2002: 70-72). Genel anlamda ülkeler incelendiğinde eğitim ve sağlık düzeylerinin gelişmiş ülkelerde yüksek olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyinin yetersiz olduğu toplumlarda bilinçlenme düzeyi azdır. Sağlık alanında koruyucu önlemlerin alınması bilinçli toplumlarda daha fazladır. Sağlık hizmetlerinin kamu tarafından verilmesi ile rekabet ortamı oluşmayacaktır. Bölgelerin denetiminin yapılması ve ihtiyaçlara göre hizmet edilmesi tasarrufu arttıracak ve sağlık harcamalarının azalmasına neden olacaktır (Akdur, 2013: 3).

Toplumun sağlık düzeyinin gelişmesi sadece ekonomik değişkenler üzerinde değil aynı zamanda eğitim ve demografik değişkenler üzerinde de etkili olacaktır. Fiziki ve zihinsel olarak zayıf düşen bireyler işlerinde kayıtsız kalarak adapte olamamaktadır. Bu durumlar da emeğin verimliliğinin düşmesine neden olarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Mazgit, 2002: 412).

Sağlık alanına yapılan harcamalar ile daha başarılı eğitim, verimlilik ve üretim artışı, toplum refah seviyesinin artması ve kalkınmada nitelikli insanı artırarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkiler.

2.2.2.3. Savunma Harcamaları ve Büyüme İlişkisi

Devletin varlığının devamı için savunma hizmeti kesintisiz sunulması gereken bir hizmettir. Savunma harcamaları ile ülkenin iç ve dış güvenliği sağlanır. Ülkeler kendilerini muhtemel saldırılara karşı korunmak amacıyla silahlanır. Asıl önemli olan husus ülkelerin savunma yapabilmeleri için ne kadar bir savunma harcamasının yeterli olduğudur. Bu gereksinimler ülkeden ülkeye değişmektedir (Saunders, 1993: 26).

Gelişmiş ülkelere bakıldığında büyümenin temelinde sanayileşme olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin gelişmişliğine bakıldığında savunma sanayinin bu ülkelerin gelişmesine önemli rol oynadığı görülmektedir (Ergin, 1991: 30-31).

Savunma sanayi, ara ve yatırım malları sanayilerinin geliştirilmesine olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Silah yapımında birçok parçadan yararlanılmaktadır. Gerekli parçaların üretimi imalat sanayine yeni teknolojilerin kazandırılmasına ve ara malı üreten sanayinin gelişmesine önemli katkıda bulunacaktır. Savunma sanayi kollarının kurulması yan sanayinin gelişmesine öncülük edecektir. Kullanılan parçaların kaliteli ve standardizasyona sahip olması gerektiğinden, sanayi ürünleri üretilirken buna dikkat edilecektir. Savunma sanayisinde nitelikli iş gücüne ihtiyaç vardır. Aynı zamanda nitelikli iş gücünün yetişmesine katkı sağlayacak ve yeni üretim tesisleri oluşacaktır.

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Keynesyen yaklaşım savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, pozitif dışsallıkları göz önüne alarak arz yanlı faktörler dahilinde açıklamıştır. Keynesyen yaklaşıma göre, efektif talebin az olduğu bir zamanda savunma harcamaları için yapılacak olan talep, üretim faaliyetlerinin artmasına sebep olacak ve kapasite kullanımını olumlu etkileyerek ekonomik büyümeye neden olacaktır. (Giray, 2004: 189-190). Pozitif dışsallıklar, verimlilik artışına yol açmakta ve yeni sanayi dallarının doğmasına, yeni istihdam alanlarının açılmasına ve aynı zamanda milli gelir seviyesinin yükselmesine neden olarak ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir (Edizdoğan, 2007: 104). Neo-klasik yaklaşım ise, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, negatif dışsallıkları göz önüne alarak, talep yanlı faktörlerle ortaya koyan bir yaklaşımdır. Neo-klasik yaklaşıma göre, savunma harcamaları, kıt kaynakları doğrudan üretime yönelik verimli yatırımlardan ve beşeri sermaye birikiminden uzaklaştırarak, yüksek

büyüme potansiyeline sahip alanlarda kullanılacak kaynakları başka alanlara kaydırarak yüksek fırsat maliyetine neden olmaktadır (Erbaykal, 2007: 42). Bu yüzden savunma harcamalarının, sadece kamu kesimi üzerindeki etkisinin değil, özel sektör üzerindeki alternatif maliyetlerinin de değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca Neo-klasik yaklaşıma göre, savunma harcamaları, toplum üzerinden sağlanacak finansman ile gerçekleştirileceğinden bu harcamaların vergilerle karşılanması durumunda toplum üzerindeki vergi yükünü artıracığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra vergi gelirleriyle istenen seviyede finanse edilemeyen savunma harcamaları, bütçe açığına sebep olabilir (Giray, 2004: 191).

2.2.2.4. Cari Harcamalar ve Büyüme İlişkisi

Ele alınan dönemde Gayri Safi Milli Hasılaya (GSMH) katkısı olan ve o dönemde tüketilen harcamalardır. Bu harcamalar, ekonominin var olan üretim kapasitesini kullanmak için lazım mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik yapılmaktadır (Ulutürk, 1998: 114). Devletin tüketim malların alımı için yapılan harcamalar olarak kabul edilmektedir (Erginay, 2005: 80). En çok bir yıl içinde kullanmayla tükenen dayanıksız mallar için yapılan harcamalardır (Fine, 2000: 247).

Kamunun gerçekleştirmiş olduğu hizmetlerin devam edebilmesi için bu harcamalara gerek duyulmaktadır. Personel maaşları, genel yönetim giderleri cari harcamalara örnektir. Bu harcamalar doğrudan talep artırıcı etkiye sahip olduğu için ekonomik büyümeye cari harcamaların faydası fazladır (Yüksel ve Songur, 2011: 368).

Cari harcamaların yeterli miktarda yapılması önemlidir. Bu harcamaların azaltılması hizmet kalitesini ve verimliliği düşüreceğinden ilgili birimlerin yüksek verimlilikte çalışmasına engel olur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu üreticiler kıt kaynaklar ile kurulduklarından, harcama miktarını azaltmak zamanla ekonominin gelişmesine olumsuz yönde etkide bulunabilir (Akgül, 2007: 21).

2.2.2.5. Yatırım Harcamaları ve Büyüme İlişkisi

Yatırım harcamaları, üretimi artıran, üretkenliği pozitif etkileyen, kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini artıran ve dayanıklı mal niteliğinde faydası bir yıldan fazla mallara yapılan harcamalardır (Gürsoy, 1975: 121). Uzun dönemli olarak altyapı, yol, baraj, fabrika ve enerji gibi tesisler için yapılan harcamalardır. Yatırım harcamalarının kapasite artırıcı etkileri bulunmaktadır (Öztürk, 2012: 246-247). Bir ülkenin üretimi milli gelirden ayrılacak yatırım payına bağlıdır.

Özel sektörün yetersiz kalması sonucu uygulanacak politikalar ile yatırımlar artırılır. Yatırımların yetersiz kaldığı ekonomide tasarruflar fazla ise ekonomik kriz ve işsizlik ortaya çıkar. Yatırımlar; sermaye birikimini artırıcı, milli gelir ve istihdamı yükseltici özellikte ve faydaları sürekli dir (Erginay, 2010: 193).

Yatırım harcamaları ülke ekonomilerinde hem talep yönlü hem de arz yönlü etkilerde bulunabilir. Yatırımların artması ile talep artışından dolayı enflasyonist sonuçlar ortaya çıkar. Yatırımlar ile birlikte ülkenin arz kapasitesi artacağından enflasyonist baskıları da durdurur (Coşar, 2009: 99-118).

Yatırım harcamalarının yeterli miktarda yapılmaması üretimde azalma ve istihdam düzeyinde gerileme gibi sonuçlara neden olabilir. Ancak bu olumsuzluklar uzun dönemde hissedilir. Devlet yatırımları kendisinin gerçekleştirmesinin yanında özel sektördeki kuruluşlara da devredebilir (Üçler, 2014: 58).

2.2.2.6. Transfer Harcamaları ve Büyüme İlişkisi

Karşılığında devletin herhangi bir mal veya hizmet elde etmediği, çeşitli nedenlerle satın alma gücünün bazı kişiler veya toplumsal gruplar arasında el değiştirmesini ifade eden harcamalardır. Transfer harcamaları doğrudan milli gelir üzerinde etki meydana getirmeyen satın alma gücünün özel şahıs ve sosyal gruplar arasında el değiştirmesine sebep olan harcamalar olarak bilinmektedir. Yani karşılıksız harcamalardır (Erdilek, 1991: 49). Transfer harcamaları verimli verimsiz, dolaylı ve dolaysız transfer harcamaları olarak nitelendirilir. Üretim düzeyinde ve hasılda artış meydana getiren harcamalar verimli olarak kabul edilir. Sosyal amaçlı transfer harcamaları ise üretimde bir değişiklik meydana getirmediği için verimsiz transfer harcamaları olarak nitelendirilir. Bireylerin gelirlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen transfer harcamaları da vardır. Ekonomik büyüme için üretim, milli gelir ve istihdam artırıcı harcamaların yeterli düzeyde yapılmasına önem verilmelidir.

2.2.3. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme

Kamu harcamalarının mali açıdan ekonomi üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. Bu sebeple kamu harcamaları, ekonomide kamu kesiminin önemine dikkat çekilmesi açısından önemli maliye politikası olmuştur. Her ülkenin ekonomik durumu farklı olduğu için uygulanan politikalar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Caymaz, 2016: 47).

Türkiye’de 1980’li yılların başlarında dışa açık piyasa ekonomisine geçiş ve siyasi istikrarın yeniden kazanılması ile ekonomik büyüme yükselmeye başlamıştır.

1990’lı yıllarda Türkiye ekonomisinde yüksek kamu açıklarından dolayı iç ve dış denge bozulmuş, çift açıklar meydana gelmiştir. İthalat artmış, ihracat zayıflamış ve dış açıklar çok yüksek seviyelerde seyretmiştir. Bunun durum para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi krize neden olmuştur. Siyasi iktidarsızlıkların da olması ile birlikte ekonomik büyüme olumsuz etkilenmiştir.

2000’li yıllardan sonra ise, güncellenen düzenlemelerle iktisadi büyümenin yönü değiştirilerek kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin azaltılması hedeflenmiştir (Oktayer ve Susam, 2008: 156-158). Türkiye uyguladığı Enflasyon ile Mücadele Programı, kısa dönemde faiz oranlarını etkileyerek faiz oranlarının düşmesini sağlamıştır. Düşen faiz oranları, insanların tüketimlerini etkileyerek enflasyonun tekrar yükselmesine yol açmıştır. Bu zamanlarda bankaların Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu’na (TMSF) ye geçeceği düşüncesiyle kredi kartlarının azaltılması sonucunda, piyasada likidite azalmıştır. Yabancı yatırımcılarda ellerinde bulunan hazine kâğıtlarını satarak faizler üzerinde baskıyı artırmıştır. Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) etki etmesi ile Merkez Bankası likidite artışını hızlı gerçekleştiremediğinden faizler daha yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir. Faizlerin dalgalanması ülke içerisinde olumsuzluklara sebep olmuştur. Sorunların düzeltilmesi için birçok program uygulamaya konularak harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olan etkileri azaltılmak amaçlanmaktadır (Tuncer, 2016: 17).

Türkiye’de oluşan 1994’te kur kaynaklı ve 2001’de bankacılık sektöründe yaşanan krizlerinden sonra Türkiye’de büyüme hızları oldukça geride kalmıştır. İstihdam ve üretim azalmış, işsizlik oranları yükselmiştir. Alınan önlemler yetersiz kalmıştır. Bu sebeple ekonomik büyüme olumsuz etkilenmiştir.

2008 yılında küresel piyasalarda oluşan ekonomik krizin Türkiye Ekonomisini de etkilediği görülmektedir. Dış ticarete azalmalar başlamış, GSYİH’ nın azalması ile birlikte işsizlik oranlarında artışlar olmuştur (Togan, 2009: 11). Kriz sonrasında yaşanan olumsuzlukların düzeltilmesi için yeni düzenlemeler oluşturulmuştur.

Türkiye’de son zamanlarda kamu harcamaları toplumsal, politik ve iktisadi amaçların etkisiyle artarak devam etmektedir. Hükümetin iktisadi politikaları, bütçe gelir ve

gider sınıflarında yeni düzenlemeler olması, devletin idari birimlerinde değişikliklerin yapılması kamu harcamalarının yükselmesine neden olmuştur (Kanca, 2011: 81).

Türkiye'nin potansiyel büyüme hızını artırmak için; istihdam üzerindeki vergi yüklerini azaltmak, yatırım oranlarını iyileştirmek, işgücünün beceri düzeyini artırmak, küçük şirketlerin finansman kaynaklarına erişimini kolaylaştırmak, kayıt dışı ekonomiyle mücadele etmek, iç tasarruf oranlarını arttırmak, Ar-Ge faaliyetlerine özendirme ve uzlaşmacı bir siyaset gibi reformlar gerçekleştirilmelidir. Bu sayede büyüme hızı ve refah seviyesi yükseltilebilir (Özatay, 2009: 213). Türkiye'de ekonomik yönden sınıflandırma ön plana çıkararak toplam kamu harcamalarının, GSYH'ye oranları aşağıda belirtilmiştir.

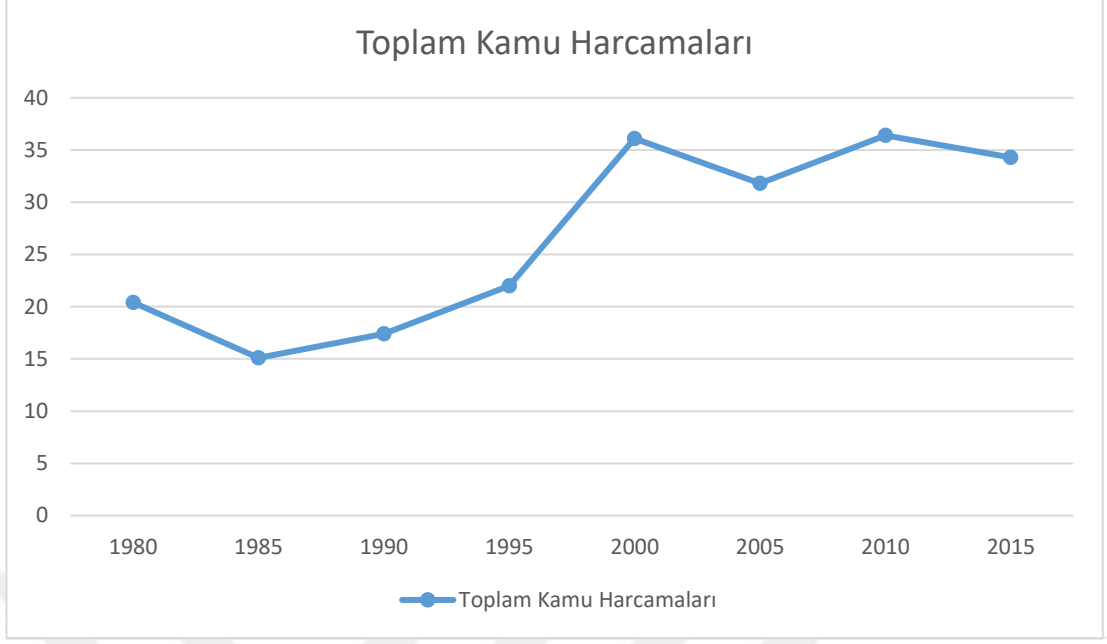

Tablo 2.1. 1980-2017 Yılları Genel Devlet Toplam Harcamaları ve GSYH'ye Oranı

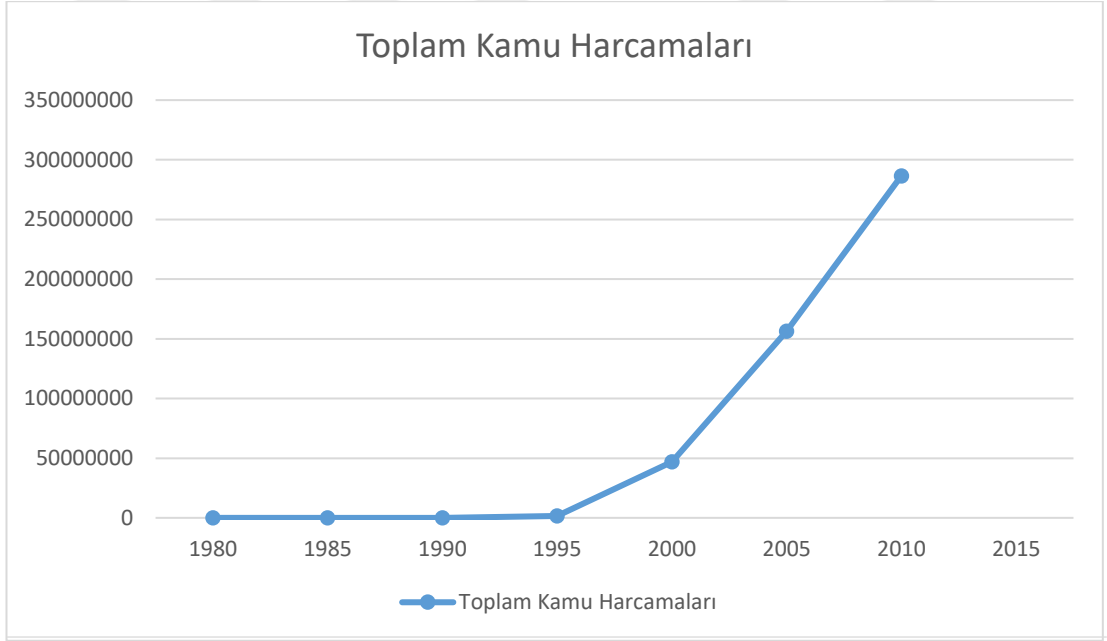
YILLAR	GENEL DEVLET TOPLAM HARCAMALAR (BİN TL)	GENEL DEVLET TOPLAM HARCAMALAR (GSYH'YE ORANI)	YILLAR	GENEL DEVLET TOPLAM HARCAMALAR (BİN TL)	GENEL DEVLET TOPLAM HARCAMALAR (GSYH'YE ORANI)
1980	1078	20,4	1999	28093903	34,6
1981	1516	19,1	2000	46970348	36,1
1982 ²	1602	15,1	2001	81175206	41,8
1983	2613	18,5	2002	117224471	40,7
1984	3784	16,8	2003	140454842	38,3
1985	5313	15,1	2004	150569930	34,5
1986	8165	16,5	2005	156479365	31,8
1987	12696	17,5	2006	175657001	32,1
1988	21006	16,6	2007	202672243	32,4
1989	38051	17,1	2008	224063259	33,0
1990	67193	17,4	2009	264697566	38,2
1991	130263	20,7	2010	286540407	36,4
1992	221658	20,3	2011	306181687	34,2
1993	485194	24,5	2012	356058185	35,1
1994	897296	23,2	2013	397856172	35,2
1995	1710647	22,0	2014	437347775	34,3
1996	3940163	26,7	2015	491812756	34,3
1997	7990749	27,7	2016	569671542	36,0
1998	15601204	29,8	2017	667491510	34,94

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1975-2017

² 1982 yılı 10 aylık verilerdir.

Şekil 2.1. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Kamu Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı

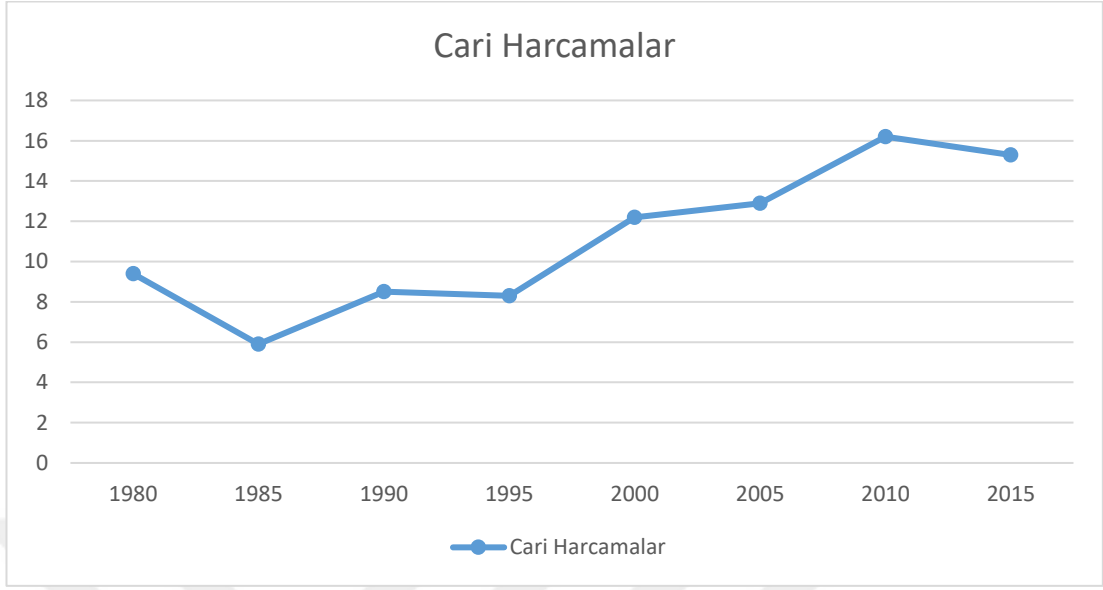

Şekil 2.2. 1980-2017 Yılları İtibariyle Kamu Harcamalarının Toplam Kamu Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı

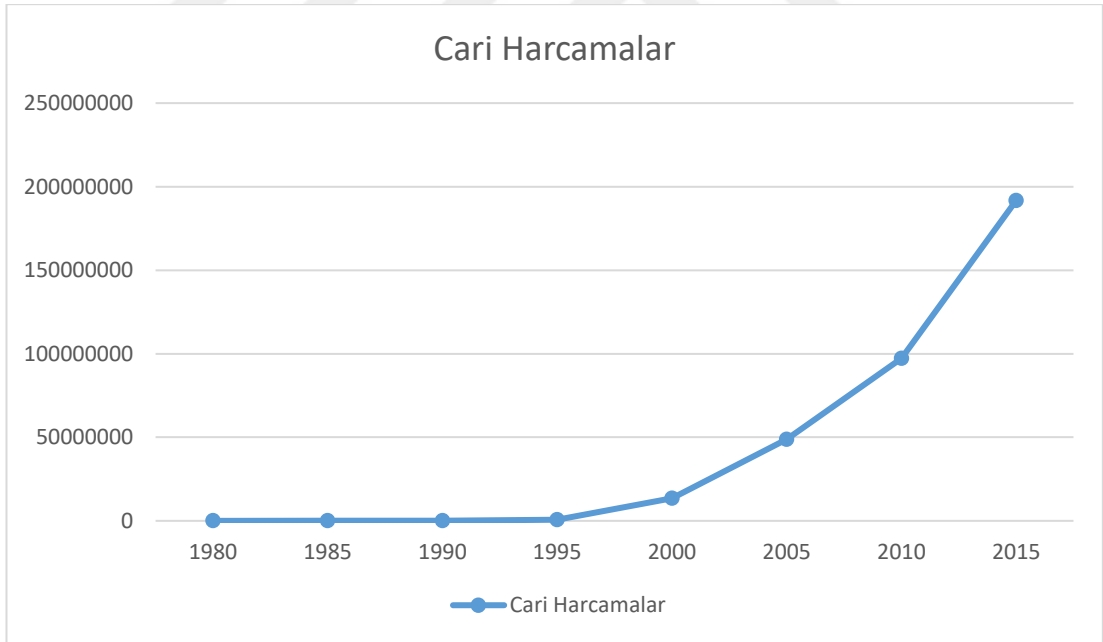
Tablo 2.2. Türkiye’de Cari Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı

YILLAR	CARİ HARCAMALAR (BİN TL)	CARİ HARCAMALAR (% GSYH)	YILLAR	CARİ HARCAMALAR (BİN TL)	CARİ HARCAMALAR (% GSYH)
1980	495	9,4	1999	9.159.655	12,7
1981	638	8,0	2000	13.589.693	12,2
1982	720	6,8	2001	20.400.023	12,8
1983	1.068	7,6	2002	30.570.895	13,6
1984	1.490	6,6	2003	38.513.866	13,4
1985	2.095	5,9	2004	44.736.546	13,2
1986	3.051	5,8	2005	48.832.763	12,9
1987	4.851	6,1	2006	58.956.332	14,0
1988	7.868	5,8	2007	67.696.644	14,3
1989	17.797	7,3	2008	75.644.389	15,0
1990	35.464	8,5	2009	87.448.289	16,9
1991	65.832	9,6	2010	97.240.452	16,2
1992	124.441	10,4	2011	113.421.324	15,5
1993	221.393	10,4	2012	133.854.401	15,8
1994	368.902	9,0	2013	148.928.060	15,6
1995	644.150	8,3	2014	170.099.608	15,4
1996	1.282.719	8,7	2015	191.659.584	15,3
1997	2.779.483	9,6	2016	227.663.435	16,4
1998	5.173.472	9,9	2017	252.875.522	15,45

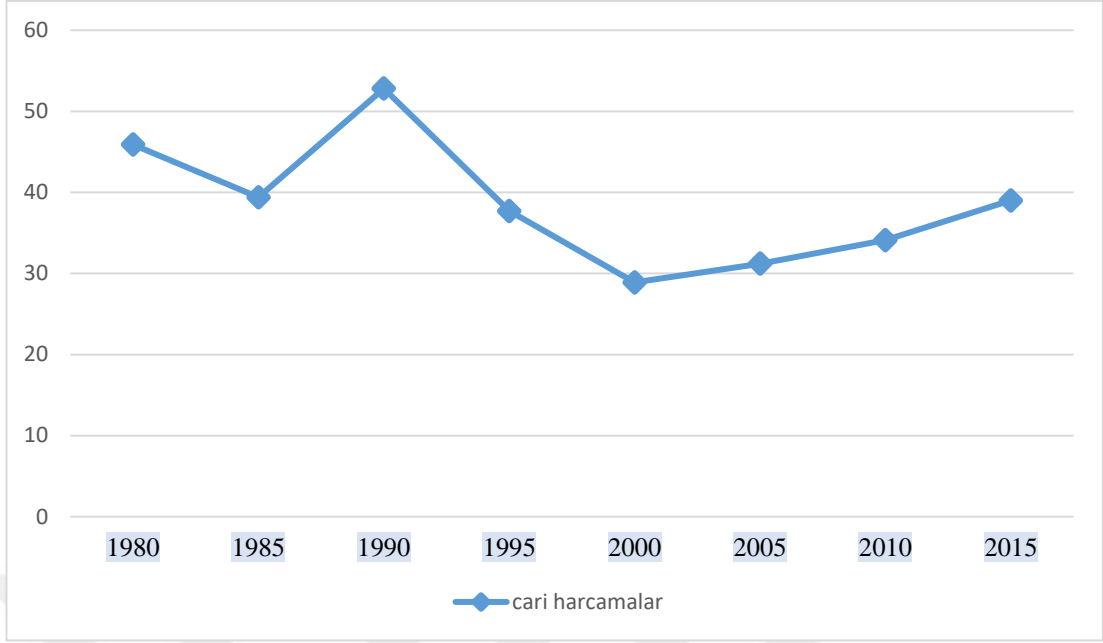
Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1975-2017

Şekil 2.3. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Cari Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı

Şekil 2.4. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Cari Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı

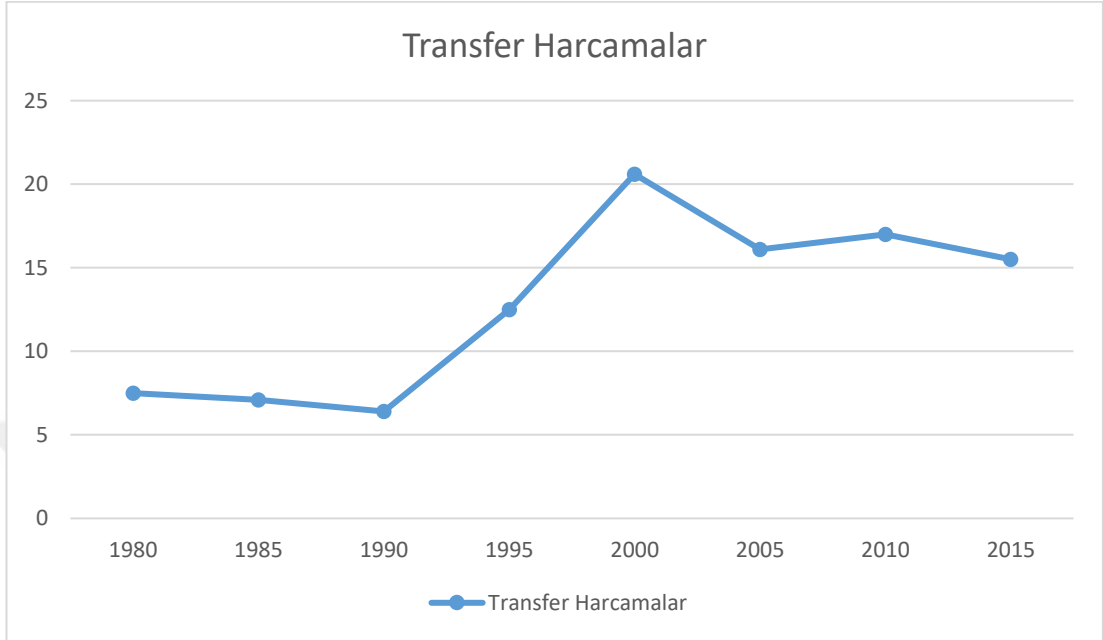
Şekil 2.5. Toplam Harcamalar İçerisinde Cari Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı

Kaynak: T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1975-2017

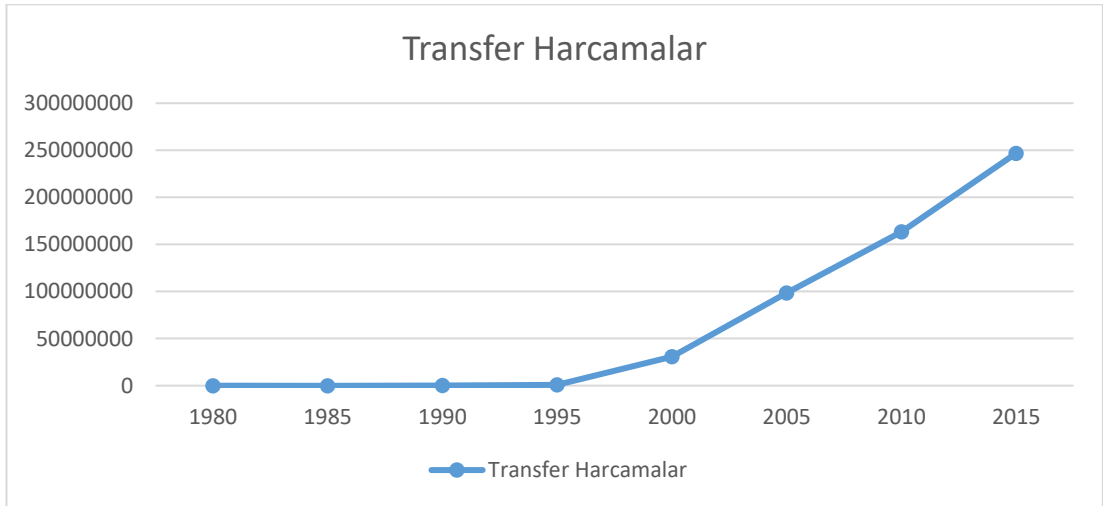
Tablo 2.3. 1980 – 2017 Yılları İtibariyle Transfer Harcamalarının Dağılımı

YILLAR	TRANSFER HARCAMALARI (BİN TL)	TRANSFER HARCAMALARI (% GSYH)	YILLAR	TRANSFER HARCAMALARI (BİN TL)	TRANSFER HARCAMALARI (% GSYH)
1980	398	7,5	1999	17.366.447	18,7
1981	572	7,2	2000	30.613.275	20,6
1982	548	5,1	2001	55.977.018	25,6
1983	1.071	7,6	2002	78.219.615	23,5
1984	1.603	7,1	2003	94.761.309	22,1
1985	2.188	7,1	2004	98.225.322	18,9
1986	3.490	6,8	2005	98.472.494	16,1
1987	5.864	7,8	2006	105.087.896	15,3
1988	10.421	8,1	2007	122.288.092	15,0
1989	16.378	7,1	2008	131.314.558	14,8
1990	24.911	6,4	2009	158.432.019	18,2
1991	52.714	8,3	2010	163.221.496	17,0
1992	78.198	7,1	2011	163.455.196	15,6
1993	227.258	11,5	2012	189.560.086	16,1
1994	478.039	12,3	2013	207.052.314	16,0
1995	974.720	12,5	2014	222.264.811	15,7
1996	2.416.359	16,3	2015	246.815.407	15,5
1997	4.620.884	16,0	2016	286.659.723	16,2
1998	9.425.586	18,0	2017	348.321.088	15,7

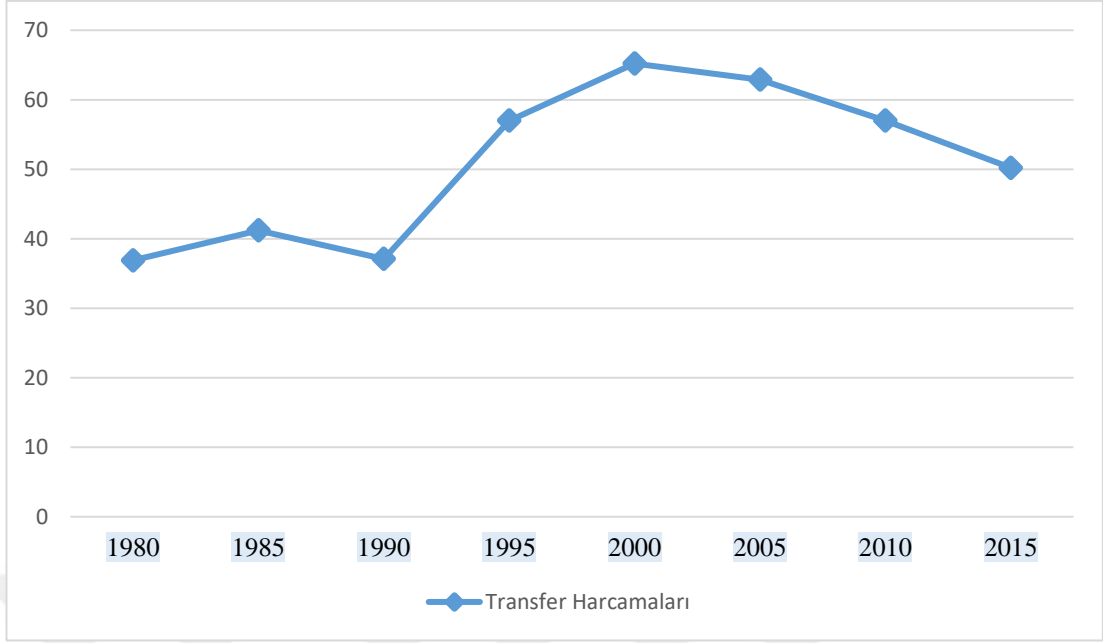
Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1975-2017

Şekil 2.6. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Transfer Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı

Şekil 2.7. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Transfer Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı

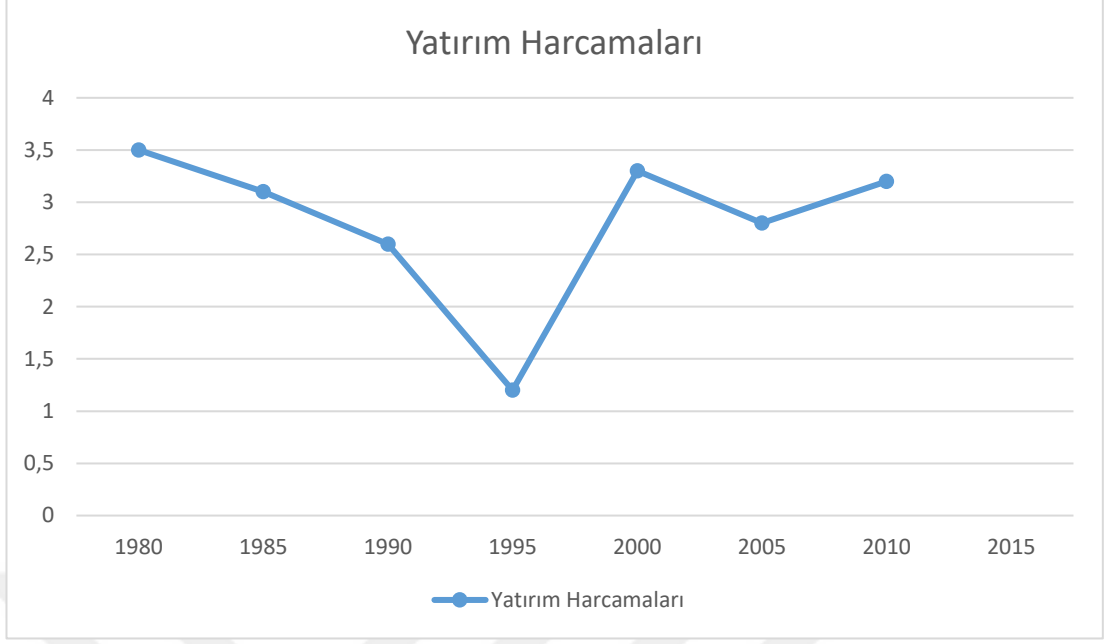
Şekil 2.8. Toplam Harcamalar İçerisinde Transfer Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı

Kaynak: T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1975-2017.

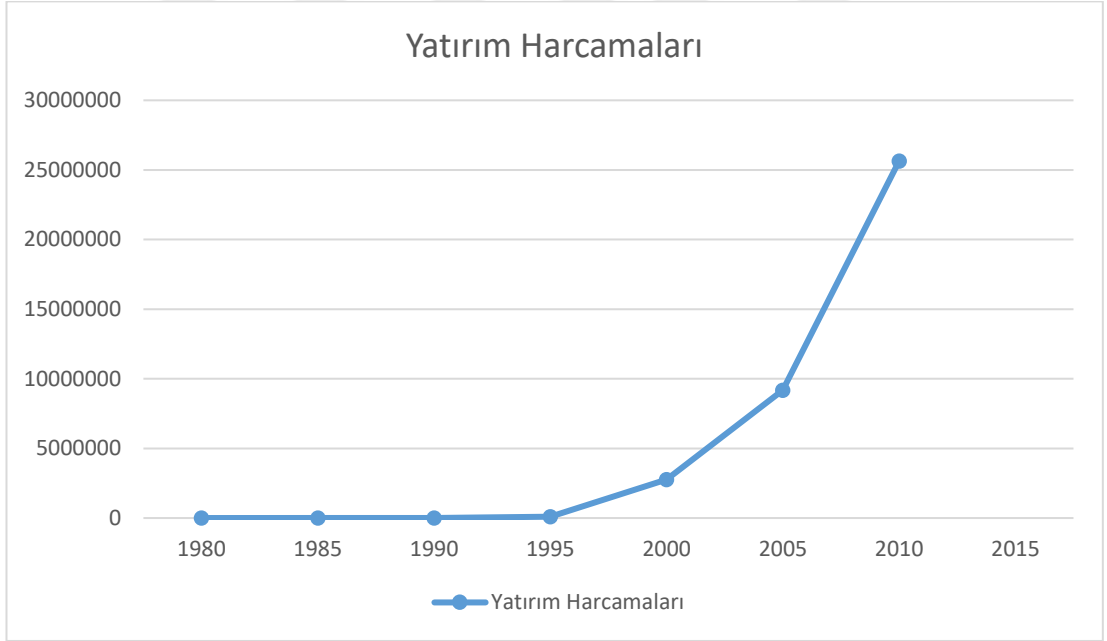
Tablo 2.4. Türkiye’de Yatırım Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı

YILLAR	YATIRIM HARCAMALARI (BİN TL)	YATIRIM HARCAMALARI (% GSYH)	YILLAR	YATIRIM HARCAMALARI (BİN TL)	YATIRIM HARCAMALARI (% GSYH)
1980	186	3,5	1999	1.567.800	3,2
1981	306	3,9	2000	2.767.380	3,3
1982	333	3,1	2001	4.798.165	3,5
1983	473	3,4	2002	8.433.961	3,6
1984	691	3,1	2003	7.179.667	2,8
1985	1.030	3,1	2004	7.608.062	2,3
1986	1.624	3,9	2005	9.174.108	2,8
1987	1.982	3,5	2006	11.612.774	2,8
1988	2.717	2,8	2007	12.687.507	3,0
1989	3.877	2,6	2008	17.104.313	3,2
1990	6.818	2,6	2009	18.817.258	3,1
1991	11.717	2,7	2010	25.630.025	3,2
1992	19.019	2,7	2011	29.305.167	3,1
1993	36.543	2,7	2012	32.643.698	3,2
1994	50.355	1,9	2013	41.875.798	3,6
1995	91.777	1,2	2014	44.983.356	3,3
1996	238.085	1,6	2015	53.337.765	3,5
1997	590.382	2,0	2016	55.348.384	3,5
1998	1.002.147	1,9	2017	66.294.900	3,7

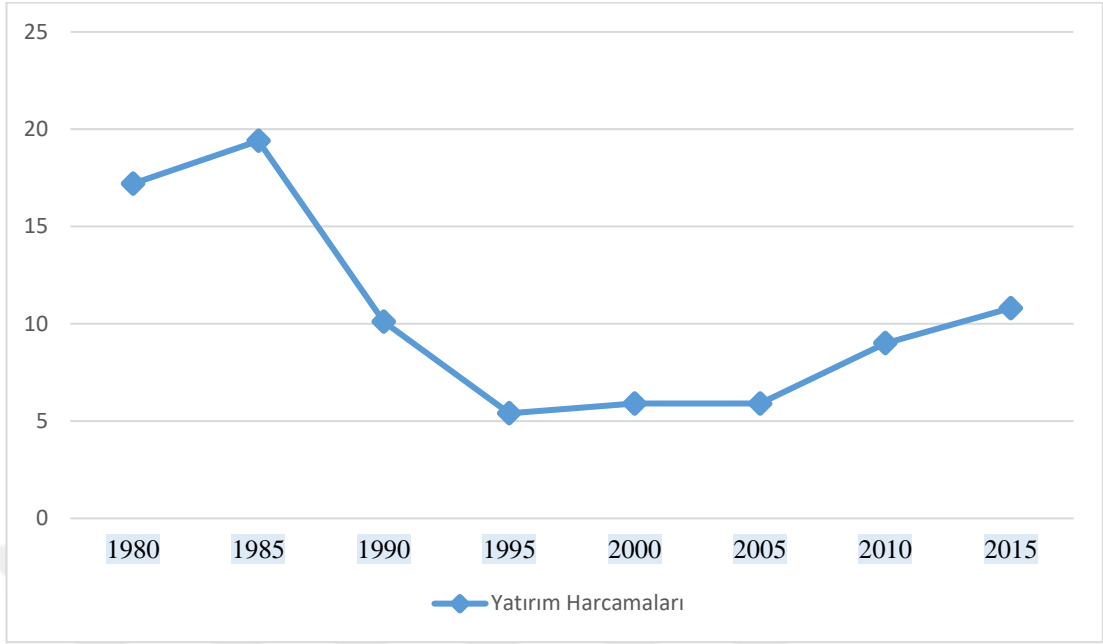
Kaynak: T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1975-2017

Şekil 2.9. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Yatırım Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı

Şekil 2.10. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Yatırım Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı

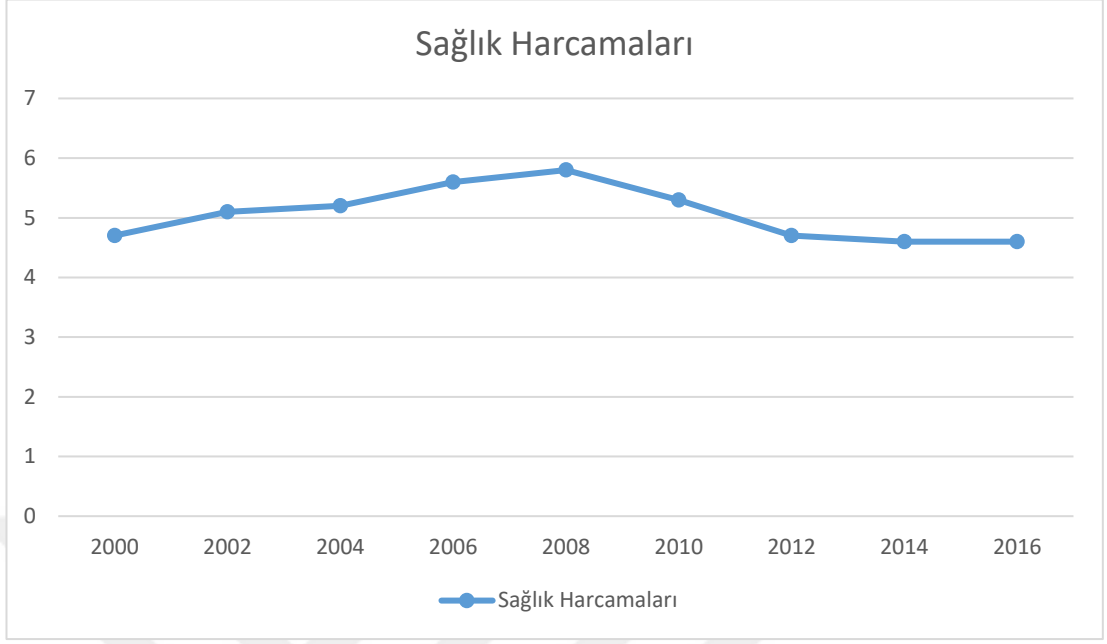
Şekil 2.11. Toplam Harcamalar İçerisinde Yatırım Harcamaların 1980-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1975-2017

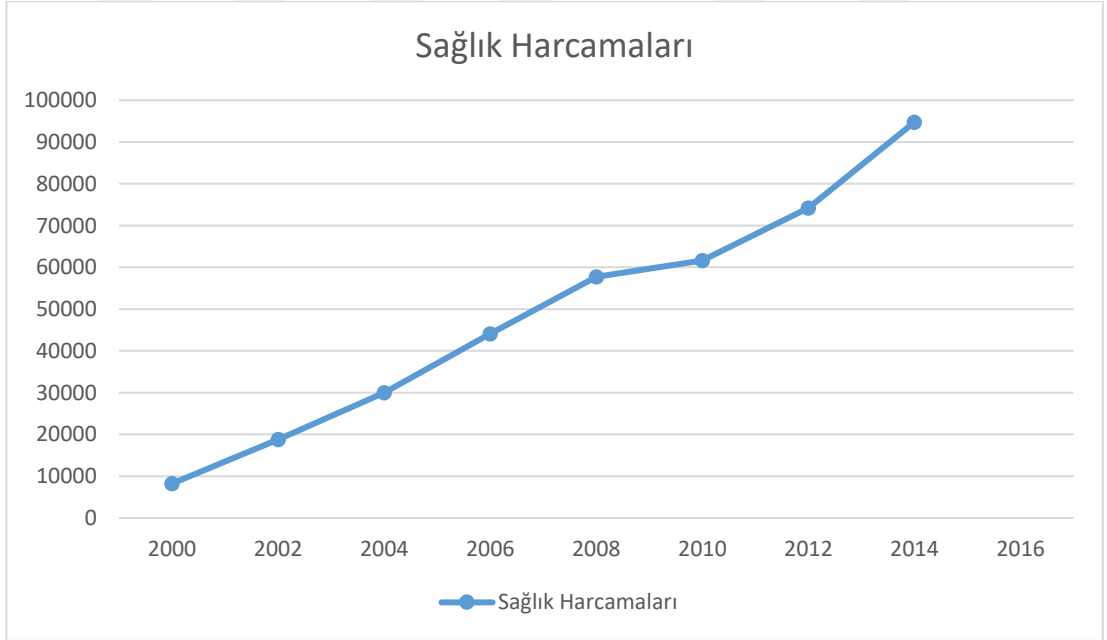
Tablo 2.5. Türkiye’de Sağlık Harcamalarının 2000-2017 Yılları Arasındaki Dağılımı

YILLAR	SAĞLIK HARCAMALARI (BİN TL)	SAĞLIK HARCAMALARI (% GSYH)	YILLAR	SAĞLIK HARCAMALARI (BİN TL)	SAĞLIK HARCAMALARI (% GSYH)
2000	8248	4,7	2009	57911	5,8
2001	12396	4,8	2010	61678	5,3
2002	18774	5,1	2011	68607	4,9
2003	24279	5,2	2012	74189	4,7
2004	30021	5,2	2013	84390	4,7
2005	35359	5,2	2014	94750	4,6
2006	44069	5,6	2015	104568	4,5
2007	50904	5,8	2016	119756	4,6
2008	57740	5,8	2017	140647	4,5

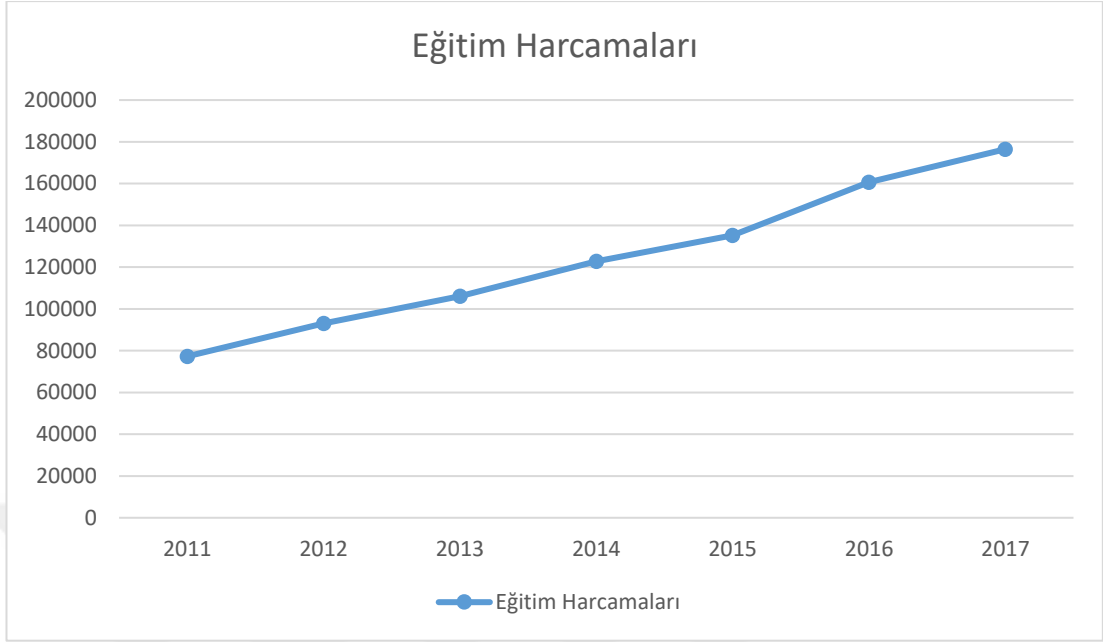
Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1975-2017

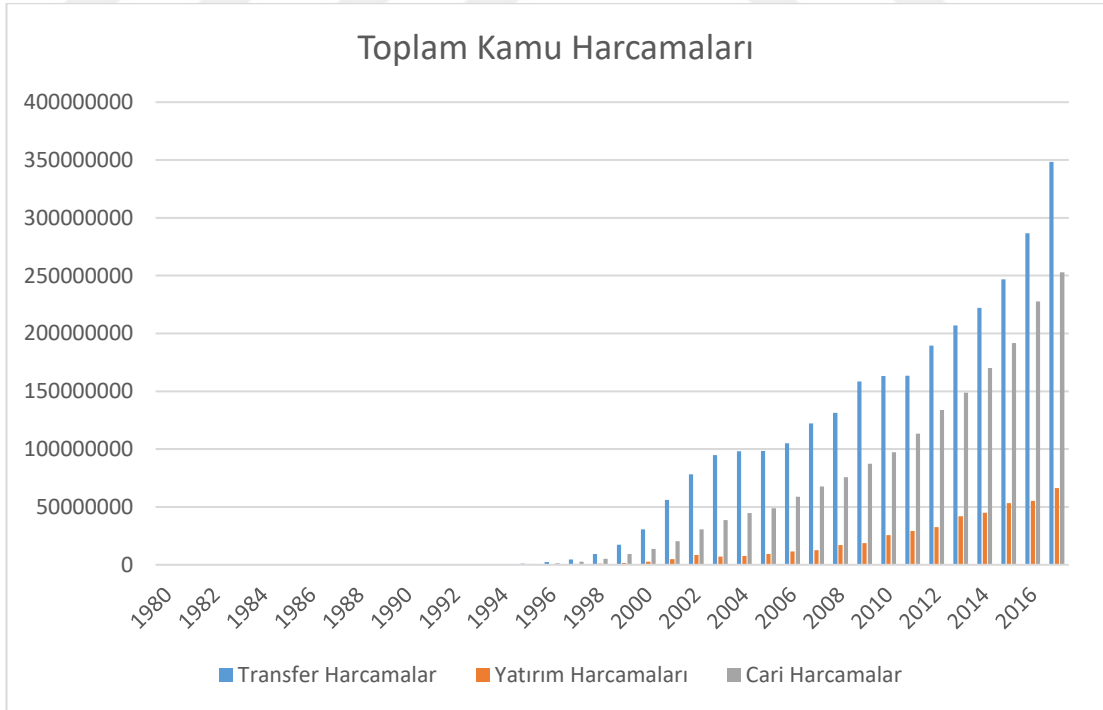
Şekil 2.12. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Sağlık Harcamalarının (% GSYH) Dağılımı

Şekil 2.13. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Sağlık Harcamalarının (Bin TL) Dağılımı

Şekil 2.14. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Eğitim Harcamalarının (Bin TL) Dağılımlı

Şekil 2.15. 1980-2017 Yılları İtibariyle Toplam Kamu Harcamalarının (Bin TL) Dağılımlı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DE TÜRLERİNE GÖRE KAMU HARCAMALARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİNİN ANALİZİ

3.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Literatür

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisi ulusal ve uluslararası olmak üzere birçok iktisatçı tarafından incelenmiştir. Bu hususta çok fazla çalışma yapılmıştır. Tablo 3.1’de bu araştırmalardan kimileri gösterilmiştir. Çalışmaların yılı, çalışmanın kime ait olduğu, çalışmada kullanılan metot ve çalışmadan ortaya çıkan bulgular Tablo 3.1’de sunulmaktadır.

Tablo 3.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Yıl	Yazar	Dönem ve Ülke	Yöntem	Sonuç
1983	Landou	100 ülke 1960-1970	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Nedensellik İlişkisi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Negatif Yönlü Bir İlişki Vardır
1984	Singh-Sahni	Kanada 1926-1980	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu Harcamalarından Ekonomik Büyüme Üzerine Tek Yönlü Nedensellik Olduğu Saptanmıştır
1986	Ram	115 Gelir Düzeyi Farklı Ülke 1960-1970 1970-1980	Yatay Kesit Analizi	Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasında pozitif İlişki Bulunmuştur

1989	Rao	48 Ülke 1960-1980	Granger Nedensellik Testi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif İlişki Olduğu Saptanmıştır.
1990	Holmes Hutton	Hindistan 1950-1981	Granger Nedensellik Testi	Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasında Pozitif İlişki Bulunmuştur
1991	Barro	76 Ülke 1960-1985	Yatay Kesit Analizi	Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Olumlu Etkisi Yok
1993	Sattar	24 OECD ve 31 Gelişmekte Olan Asya, Afrika, Orta ve Latin Amerika Ülkesi	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulunmaktadır.
1994	Oxley	İngiltere 1870-1913	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümenin Tek Taraflı Nedensellik İlişkisi Vardır.
1995	Lin	Meksika 1950-1990	Granger Non-Causality Yöntemi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Olduğu Tespit Edilmiştir.
1996	Ahsan Kwan-Sahni	Kanada 1953-1988	Granger Koentegrasyon Analizi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif İlişkiye Saptanmıştır
1996	Payne Ewing	22 Ülke 1950-1977	Granger Nedensellik Analizi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulunmuştur
1997	Kelly	73 Ülke 1970-1989	Sağlık, Eğitim, Savunma, Taşıma, İletişim, Kamu Yatırımı, Sosyal Sigorta Harcamalarının Verileri ile Büyüme Etkisi	Kamu Yatırım Harcamalarının Büyümeye olumlu Etkisi Mevcut Olup Diğer Harcamalarının Etkisi Yoktur.

1998	Ghali	10 OECD Ülkesi 1970-1994	Çok Değişkenli Koentegrasyon Teknikleri ve Dinamik Etkileşim Modelleri	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Saptanmıştır
1999	Biswal Dhawan- Lee	Kanada 1950-1995	Granger Koentegrasyon ve Hata Düzeltme Modeli Analizi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Vardır
2001	Mamatzakis	Yunanistan 1950-1998	Koentegrasyon Etki-Tepki Analizi	Özel Sektör ve Kamusal Yatırımları Arasında Pozitif İlişki Bulunmaktadır, Özel Sektör ve Kamusal Tüketim Arasında Negatif İlişki Vardır
2001	Ulutürk	Türkiye	En Küçük Kareler Yöntemi	Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme İlişki Vardır
2002	Uzay	Türkiye 1970-1999	En Küçük Kareler Yöntemi	Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme Olumlu Etkisi Olduğu Tespit Edilmiştir
2002	Al-Faris	Körfez Bölgesi Ülkeleri 1970-1997	Var Analizi Yöntemi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Tek yönlü İlişki Vardır
2003	Kar ve Taban	Türkiye 1971-2001	Eşbütünleşme	Eğitim ve Sosyal Harcamaların Ekonomik Büyüme Etkisi Pozitifdir. Sağlık Harcamalarının Etkisinin Negatif Olduğu ve Altyapı Yatırımların Büyüme Etkisinin Olmadığını Tespit Etmişlerdir
2003	Çoban	Türkiye 1980-1997	Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	İlk okullaşma Oranındaki Artış Ekonomik Büyümenin Nedenidir. Ekonomik Büyüme Lise Okullaşmanın Nedenidir.
2004	Iyara ve Lorde	Dokuz Karayip Ülkesi Her Ülke için Farklı Dönemler Kullanılmıştır	Kamu Harcamaları, Kamu Tüketimi ve Nüfus Değişkenleri ile Büyüme Arasında İlişki	Büyümeden Kamu Harcamalarına Doğru İlişki Tespit Edilmiştir

2004	Al-Obaid	Suudi Arabistan 1970-2001	Granger Nedensellik Analizi ve Engle-Granger Koentegrasyon Yöntemi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Vardır
2005	Işık ve Alagöz	Türkiye 1985-2003	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi	Kullanılan Modele Göre Nedensellik İlişkisi Değişmektedir
2006	Mere	Türkiye 1963-2004	Engle-Granger Nedensellik Testi ve Var Yöntemi	Eğitim, Sağlık ve Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme İlişkisini Açıklamada Yetersiz Kalmıştır.
2006	Kaya	Türkiye 1968-2004	Granger Nedensellik Testi	Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasında Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir
2007	Hızarcı	Türkiye 1950-5005	Hsiao- Granger Nedensellik Testi	Gupta-Michas Modeli Dışındaki Modellerde Kamu Harcaması Ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişkiye Rastlanmamıştır
2007	Eker	Türkiye 1980-2004	Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi, Regresyon Analizi	Cari Harcamaların Yatırım Ve Transfer Harcamalarına İnanla Ekonomik Büyüme İle Daha Fazla İlişkisi Olduğu Saptanmıştır
2008	Gülcan	Türkiye 1990-2006	VAR Analizi, Granger Nedensellik Testi	Eğitim, Sağlık Ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Arasında İlişkisi Olduğu Gözlenmiştir
2010	Özmen	Türkiye 1980-2008	Granger Nedensellik Testi	Ekonomik Büyümeden Kamu Harcamalarına Doğru Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir
2010	Seçme	Türkiye 1987-2008	Granger Nedensellik Testi ve VAR Analizi Kullanılmıştır.	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif İlişki Olduğu Tespit Edilmiştir.
2010	Fikir	Türkiye 1950-2007	VAR Analizi Kullanılmıştır	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Düşük Pozitif Etkinin Olduğu Tespit Edilmiştir.

2011	Üçler	Türkiye 1980-2009	ARDL Sınır Testi, Johansen Koentegrasyon Yöntemi	Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerinde Olumlu Etkisi Olduğu Tespit Edilmiştir.
2011	Diler	Türkiye 1998-2010	ARDL Sınır Testi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Toda-Yamamoto Nedensellik Testine göre Kamu Harcaması ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi Tespit Edilememiştir.
2011	Celepçioğlu	Türkiye 1980-2010	VAR Analizi, Wald Nedensellik Testi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir.
2013	Küntü	Türkiye 1970-2012	Zivot-Andrews Birim Kök Testi, Pesaran Sınır Testi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif İlişki Olduğu Tespit Edilmiştir.
2013	Telek	Türkiye 1998-2012	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Ekonomik Büyümeden Kamu Harcamalarına Doğru Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir.
2015	Ünen	Türkiye 1998-2014	Johansen Eşbütünleşme Testi, Hata Düzeltme, Engle-Granger Nedensellik Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	GSYH'den Kamu Harcamalarına Doğru Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir
2015	Sunal	Türkiye 1980-2010	ADF Birim Kök Testi, Toda- Yamamoto Nedensellik Testi ve Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi Tespit Edilememiştir.

2016	Bakkal	Türkiye 1980-2013	FMOLS Yöntemi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif İlişki Olduğu Tespit Edilmiştir
2016	Kiraz	29 OECD Ülkeleri 1995-2013	Pedroni Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Eğitim, Savunma ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Arasında Uzun Dönemli Eşbütünleşik İlişki Olduğu Tespit Edilmiştir
2018	Güvel	Türkiye 1980-2017	Birim Kök Testi, Johansen Eşbütünleşme, VECM ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Çift Yönlü Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir.
2018	Yurgiden	Türkiye 1998-2016	Granger ve Toda Yamamoto Nedensellik Testi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Uzun Dönemde Pozitif Etkisi Olduğu Tespit Edilmiştir
2019	Aşıkara	Türkiye 1980-2018	ADF ve En Küçük Kareler Birim Kök Testi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Olduğu Tespit Edilmiştir
2019	Ebren	Türkiye 1990-2017	Philips Peron Durağanlık Testi, Johansen Eşbütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli	Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Pozitif Etkisi Olduğu Tespit Edilmiştir
2019	Sümer	Türkiye 1975-2015	ARDL Eşbütünleşme testi, VAR Modeli ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir
2019	Öztaşkın	G-20 Ülkeleri 1994-2017	Nedensellik Testi, ADF, FMOLS ve Eşbütünleşme Testi	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişki Olduğu Tespit Edilmiştir
2019	Türlüoğlu	Türkiye 1980-2017	VAR Modeli ve Granger Nedensellik Testi	Büyüme İthalat ve İhraç Arasında Çift Yönlü Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir
2019	Özbay	Türkiye 2006-2017	ARDL Sınır Testi, Eşbütünleşme Testi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ve ADF Birim Kök Testi	Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Uzun Dönemde Pozitif Olarak Etkilediği Tespit Edilmiştir.

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonometrik analiz farklı yıl aralıkları göz önüne alınarak ortaya konulmuştur. Bu tez çalışması ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL modeli ile eş bütünleşme analizi yapılmıştır. Ayrıntılar aşağıdaki bölümde verilmiştir.

3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler

Çalışmada kamu harcamaları ve GSYİH arasındaki ilişki analiz edilmiştir ve veriler Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı ve Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü veri havuzundan alınmıştır. Bu tez çalışmasında kullanılan veriler 1980-2017 yıllarını kapsamaktadır ve yıllık olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken GSYİH ve bağımsız değişken olarak sermaye ile kamu harcamaları alınmıştır. Kamu harcamaları olarak da kullanılan veriler ise yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve cari harcamalardır. Çalışmada kullanılan veriler aşağıdaki Tablo 3.2’de verilmektedir.

Tablo 3.2. Veri Seti

Değişken	Tipi
GSYİH	Bağımlı Değişken
Sermaye	Bağımsız Değişken
Yatırım Harcamaları	Bağımsız Değişken
Transfer Harcamaları	Bağımsız Değişken
Cari Harcamalar	Bağımsız Değişken

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Değişkenlerin birbirleri ile olan uzun dönemdeki ilişkilerinin analizinde ilk olarak değişkenlerin birim kök testlerine bakılıp durağan olup olmadıkları tespit edilmiştir. Çünkü klasik eşbütünleşme testlerinde değişkenlerin aynı dereceden durağan olması gerekmektedir. Daha sonra ise değişkenler arasındaki ilişki ARDL yöntemi ile analiz edilmektedir. Paseran vd. (2001: 320) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testleri yaygın olarak tercih edilmektedir ve değişkenlere ARDL modeli ile eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Eşbütünleşme analizi için doğrusal tahmin denklemi aşağıdaki gibidir.

$$GSYİH = c_0 + c_1 GSYİH + c_2 Sermaye + c_3 KamuHarcamaları + \varepsilon_t \quad (28)$$

Eşbütünleşme analizinin yapılması için ilk olarak yukarıdaki denklem tahmin edilmelidir. Böylelikle değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı test edilmiş olacaktır (Ergen ve Yavuz, 2017: 87-88). Modelin eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğu anlaşıldıktan sonra uzun dönem katsayıları elde edilmektedir ve uzun dönemdeki katsayıların tahmini ise ARDL (m,n) modeli ile oluşturulmaktadır.

(29)

$$GSYİH = c_0 + \sum_{t=1}^m c_{1,t} GSYİH_{t-1} + \sum_{t=0}^n c_{2,1} Sermaye_{t-1} + \varepsilon_t$$

(30)

$$GSYİH = c_0 + \sum_{t=1}^m c_{1,t} GSYİH_{t-1} + \sum_{t=0}^n c_{2,1} Sermaye_{t-1} + \sum_{t=0}^n c_{3,1} CariHarcamalar_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$GSYİH = c_0 + \sum_{t=1}^m c_{1,t} GSYİH_{t-1} + \sum_{t=0}^n c_{2,1} Sermaye_{t-1} + \sum_{t=0}^n c_{3,1} YatırımHarcamaları_{t-1} + \varepsilon_t$$

(31)

$$GSYİH = c_0 + \sum_{t=1}^m c_{1,t} GSYİH_{t-1} + \sum_{t=0}^n c_{2,1} Sermaye_{t-1} + \sum_{t=0}^n c_{3,1} TransferHarcamaları_{t-1} + \varepsilon_t$$

(32)

3.3.1. ADF Testi

Değişkenlerin entegrasyon derecesini değerlendirmek için Standart Augmented Dickey-Fuller (ADF) testine başvurulmaktadır. ADF, en popüler ve geniş alanlarda kullanılan birim kök testlerinden bir tanesidir. Birinci dereceden otoregresif süreç modeline dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, Augmented Dickey Fuller testi olarak

bilinen ADF, otokorelasyon sorununu çözmek için bağımlı değişkenin gecikmelerinin denklemin sağına eklendiği ADF testi ve oluşturulan yeni modele uygulanan testtir. ADF testinde kullanılan regresyon denklemleri ise aşağıda gösterilmektedir (Uğurlu, 2009: 10).

$$\Delta Y_t = pY_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (33)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + pY_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (34)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \beta_t + pY_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (35)$$

ADF testindeki hipotezler ise;

$H_0: p = 0$ Seri durağan olmamaktadır ve seride birim kök vardır.

$H_a: p < 0$ Seri durağandır, seride birim kök bulunmamaktadır.

3.3.2. ARDL Testi

ARDL sınır testi yaklaşımı, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını analiz yapmak için geliştirilen bir eşbütünleşme yöntemidir. Nispeten yeni bir yöntem olan bu prosedür, klasik eşbütünleşme testlerine göre birçok avantaja sahiptir. İlk olarak, serinin I (0) veya I (1) olmasına bakılmaksızın yaklaşım kullanılmaktadır. İkinci olarak, kısıtlanmamış hata düzeltme modeli, basit bir doğrusal dönüşüm yoluyla ARDL sınır testinden türetilmektedir. Bu model hem kısa hem de uzun vadeli dinamiklere sahiptir. Üçüncüsü, ampirik sonuçlar, yaklaşımın daha üstün olduğunu ve küçük örneklem için tutarlı sonuçlar sağladığını göstermektedir. ARDL (p, q₁, q₂ q_k) model özellikleri aşağıdaki şekilde verilmiştir (Nkoro ve Uko, 2016: 77).

$$\phi(L, p)y_t = \sum_{i=1}^k \beta_i (L, q_i)x_{it} + \delta w_t + u_t \quad (36)$$

3.3.3. FMOLS Yöntemi

Tamamen değiştirilmiş en küçük kareler (FM-OLS) regresyonu, eşbütünleşme regresyonların optimal tahminlerini sağlamak için orijinal olarak Phillips ve Hansen (1990) tarafından tasarlanmıştır. Asimptotik verimlilik elde etmek için, bu teknik, seri korelasyon etkilerini hesaba katmak için en küçük kareleri değiştirir ve Eş bütünleyici İlişkilerin varlığından kaynaklanan regresörlerde içsellik testi etmektedir (Aljebrin, 2012: 275). Aşağıdaki model, harfiyen değiştirilmiş sıradan en küçük kareler ile tahmin edilecektir. (FMOLS) yaklaşımı ise $GSYİH = f(\text{Sermaye, Kamu Harcamaları})$ şeklindedir.

3.4. Ampirik Bulgular

İlk olarak veriler arasındaki durağanlık durumu için birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonrasında, Koentegrasyon (eşbütünleşme) sınır test sonuçları verilmektedir. İki den fazla değişken varsa birden fazla uzun dönem denge ilişkisini meydana çıkarmak için Koentegrasyon (eşbütünleşme) testi kullanılmaktadır. Uzun dönemde katsayıların olağan en küçük kareler (EKK) yöntemi ile yapılması otokorelasyon ve içsellik problemlerinden ötürü taraflı neticelere sebeptir (Işık vd. 2017: 88). EKK yönteminin ortaya çıkarttığı bu problemleri aşabilmek için; Phillips ve Hansen (1990: 240) tarafından geliştirilen Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) sonuçları verilmektedir.

3.4.1. Birim Kök Testi

Zaman serileri analizlerinde, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkide sahte regresyon probleminin oluşmasını önlemek için kullanılan seriler statik (durağan) olmalıdır. Stokastik bir değişkenin zaman içindeki ortalaması, varyansı ve otokovaryansı olarak ifade edilen durağanlık, gelecek için doğru tahminler yapmak bakımından önemlidir (Artan, vd. 2015: 314). Bu gerekçe ile, ilk olarak regresyon analizinde uygulanan değişkenlerin durağan olup olmadığını belirlemek için birim kök testine başvurulmuştur. Bu bağlamda, Augmented (Genişletilmiş) – Dickey - Fuller (ADF) birim kök testi kullanılarak değişkenlerin kararlılığı ortaya konulmaktadır. Literatürde, durağanlığın test edilmesinde sıklıkla ADF birim kök testi kullanılmaktadır. Ayrıca, birim kök testi yapılan değişkenlerin gecikme sayısı Schwarz Bilgi Kriterleri (SIC) göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Tezde kullanılan değişkenlerin birim kök test bulguları Tablo 3.3’de sunulmaktadır.

Tablo 3.3. ADF Birim Kök Test Sonuçları

			%1	%5	%10
GSYİH		Kritik Değerler	-3.626784	-2.945842	- 2.611531
		Test Değerleri	0.3370		
Kamu Harcamaları	Yatırım Harcamaları	Kritik Değerler	-3.626784	-2.945842	- 2.611531
		Test Değerleri	0.5293		
	Transfer Harcamaları	Kritik Değerler	-4.252879	-3.548490	- 3.207094
		Test Değerleri	0.2180		
	Cari Harcamalar	Kritik Değerler	-3.626784	-2.945842	- 2.611531
		Test Değerleri	0.1657		
Sermaye		Kritik Değerler	-3.632900	-2.948404	- 2.612874
		Test Değerleri	0.1232		

Tablo 3.3'e göre, yapılan durağanlık testi sonucu değişkenlerin durağan olmadıkları görülmektedir. Başka bir ifadeyle, hem GSYİH, sermaye hem de kamu harcamaları değişkenleri birim kök içermektedir ve birim kök içermemeleri için değişkenlerin birinci farkları alınmıştır ve neticeler aşağıdaki Tablo 3.4'de gösterilmektedir.

Tablo 3.4. Birinci Dereceden ADF Birim Kök Test Sonuçları

			%1	%5	%10
GSYİH		Kritik Değerler	-3.675	-2.969	-2.617
		Test Değerleri	0.0002		
Kamu Harcamaları	Yatırım Harcamaları	Kritik Değerler	-3.675	-2.969	-2.617
		Test Değerleri	0.0285		
	Transfer Harcamaları	Kritik Değerler	-3.675	-2.969	-2.617
		Test Değerleri	0.0315		
	Cari Harcamalar	Kritik Değerler	-3.675	-2.969	-2.617
		Test Değerleri	0.0166		
Sermaye		Kritik Değerler	-3.675	-2.969	-2.617
		Test Değerleri	0.0004		

Tablo 3.4’de görüldüğü üzere değişkenlerin birinci farkları alındığında tüm değişkenlerin birim kök içermedikleri görülmektedir ve p değerleri %1, %5 ve %10 seviyelerinde durağanlaştığı görülmektedir. Serilerin birinci fark değerleri için birim kök olduğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiştir. Çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin durağanlık seviyesi I(1) dir.

3.4.2. ARDL Testi

Durağanlığın sağlandığı uygun değerlerin belirlenmesinden sonra Auto Regressive Distributed Lag Models (ARDL) modeli kullanılarak eş-bütünleşme testi uygulanabilmektedir. Birim kök testlerinin bir sonucu olarak, tüm serilerin ilk farkta durağan çıkmaları, aralarındaki uzun vadeli ilişkiyi meydana çıkarmak için eşbütünleşme analizi yapılmasına olanak vermektedir. Diğer bir deyişle, ilk farklara sahip olan değişkenler ortak (eş) bütünleşik hareket içinde olduğu için, eşbütünleşme analizine başvurulmuş ve değişkenler arasında uzun süreli bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Bununla birlikte ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme varlığının tespit edilmesi için ARDL testleri uygulanmıştır. GSYİH, Sermaye, Cari, Yatırım ve Transfer harcamalarına ilişkin ARDL test sonuçları aşağıdaki Tablo 3.5, Tablo 3.6 ve Tablo 3.7’de verilmektedir.

Tablo 3.5. GSYİH, Sermaye ve Cari Harcamaların ARDL Test Sonuçları
İz İstatistiğine Göre Eşbütünlüşme Testi

İz İstatistiğine Göre Eşbütünlüşme Testi				
Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	Kritik Değer	P Olasılık Değeri **
r = 0*	0.659171	67.01340	42.91525	0.0000
r ≤ 1*	0.488861	30.41670	25.87211	0.0127
r ≤ 2	0.200281	7.598828	12.51798	0.2862
Maximum Özdeğer İstatistiğine Göre Eşbütünlüşme Testi				
Hipotezler	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiği	Kritik Değer	P Olasılık Değeri **
r = 0*	0.659171	36.59670	25.82321	0.0013
r ≤ 1*	0.488861	22.81787	19.38704	0.0152
r ≤ 2	0.200281	7.598828	12.51798	0.2862

* 0.05 düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

** *p değeri 0,01 ile 0,05 aralığında; İstatistiksel olarak anlamlı fark vardır.*

p değeri 0,001 ile 0,01 aralığında; Yüksek düzeyde olarak anlamlı fark vardır.

p değeri 0,001 den daha küçük ise; Çok yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

Tablo 3.5’de Johansen Eşbütünlüşme testi sonucunda hesaplanan İz istatistiği ve Maksimum özdeğer istatistiği değerleri kritik değerden büyük olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde modelde iki koentegrasyon vektörünün bulunduğu tespit edilmiştir. Hiçbir eşbütünlüşme ilişkisi olmadığını ifade eden boş hipotez ($r = 0$) diğer hipotezlere karşı reddedilir. P olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır. İkinci derecede ise p değeri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Çünkü istatistik değerler kritik değerden küçük olduğu için en fazla iki tane eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu gösteren boş hipotez ($r \leq 2$) kabul edilir. Johansen Eşbütünlüşme testi sonucuna bakıldığında GSYİH, Sermaye ve Cari Harcamalar uzun dönemde birbirini etkilediğini gösterir ve istatistiksel olarak pozitif ilişkilidir.

Tablo 3.6. GSYİH, Sermaye ve Yatırım Harcamaların ARDL Test Sonuçları

İz İstatistiğine Göre Eşbütünleşme Testi				
Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	Kritik Değer	P Olasılık Değeri **
r = 0*	0.609308	61.01965	42.91525	0.0003
r ≤ 1*	0.477040	30.00507	25.87211	0.0144
r ≤ 2	0.229715	8.612825	12.51798	0.2056
Maximum Özdeğer İstatistiğine Göre Eşbütünleşme Testi				
Hipotezler	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiği	Kritik Değer	P Olasılık Değeri **
r = 0*	0.609308	31.01458	25.82321	0.0094
r ≤ 1*	0.477040	21.39225	19.38704	0.0252
r ≤ 2	0.229715	8.612825	12.51798	0.2056

* 0.05 düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

** *p* değeri 0,01 ile 0,05 aralığında; İstatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

p değeri 0,001 ile 0,01 aralığında; Yüksek düzeyde olarak anlamlı fark vardır.

p değeri 0,001 den daha küçük ise; Çok yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

Tablo 3.6’da Johansen Eşbütünleşme testi sonucunda hesaplanan İz istatistiği ve Maksimum özdeğer istatistiği değerleri kritik değerden büyük olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde modelde iki koentegrasyon vektörünün bulunduğu tespit edilmiştir. Hiçbir eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden boş hipotez ($r = 0$) diğer hipotezlere karşı reddedilir. P olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır. İkinci derecede ise *p* değeri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Çünkü *p* olasılık değeri %5 anlamlılık düzeyinden büyüktür. İstatistik değerlerde kritik değerlerden küçüktür. Johansen Eşbütünleşme testi sonucuna bakıldığında GSYİH, Sermaye ve Yatırım Harcamalar uzun dönemde birbirini etkilediğini gösterir ve istatistiksel olarak pozitif ilişkilidir.

Tablo 3.7. GSYİH, Sermaye ve Transfer Harcamaların ARDL Test Sonuçları

İz İstatistiğine Göre Eşbütünleşme Testi				
Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	Kritik Değer	P Olasılık Değeri **
$r = 0^*$	0.601687	68.21180	42.91525	0.0000
$r \leq 1^*$	0.577596	37.83473	25.87211	0.0010
$r \leq 2$	0.247770	9.395546	12.51798	0.1574
Maximum Özdeğer İstatistiğine Göre Eşbütünleşme Testi				
Hipotezler	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiği	Kritik Değer	P Olasılık Değeri **
$r = 0^*$	0.601687	30.37707	25.82321	0.0117
$r \leq 1^*$	0.577596	28.43918	19.38704	0.0018
$r \leq 2$	0.247770	9.395546	12.51798	0.1574

* 0.05 düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

** p değeri 0,01 ile 0,05 aralığında; İstatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

p değeri 0,001 ile 0,01 aralığında; Yüksek düzeyde olarak anlamlı fark vardır.

p değeri 0,001 den daha küçük ise; Çok yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

Tablo 3.7’de Johansen Eşbütünleşme testi sonucunda hesaplanan İz istatistiği ve Maksimum özdeğer istatistiği değerleri kritik değerden büyük olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde modelde iki koentegrasyon vektörünün bulunduğu tespit edilmiştir. Hiçbir eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden boş hipotez ($r = 0$) diğer hipotezlere karşı reddedilir. P olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır. İkinci derecede ise p değeri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Johansen Eşbütünleşme testi sonucuna bakıldığında GSYİH, Sermaye ve Transfer Harcamalar uzun dönemde birbirini etkilediğini gösterir ve istatistiksel olarak pozitif ilişkilidir.

3.4.3. FMOLS Tahmin Sonuçları

Pedroni (2000), Phillips ve Hansen (1990) tarafından kullanılan zaman serisi FMOLS tahmincisini bularak geliştirilmiştir. FMOLS tahmincisi, eş bütünleşmiş denklem ile stokastik şoklar arasındaki uzun vadeli korelasyonun sebep olduğu tahmin problemlerini önlemek için yarı parametrik bir düzeltme metodu tercih edilmektedir. Bundan dolayı, FMOLS tahmincisi, hem endojenite sapması hem de otokorelasyonu

düzeltiltiği için büyük bir üstünlüğe sahiptir. GSYİH ve kamu harcamaları arasındaki regresyon sonuçlar aşağıda verilen Tablo 3.8’de sunulmaktadır.

Tablo 3.8. Sermaye ve Cari Harcamaların FMOLS Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Büyüme (GSYİH)			
Yöntem	FMOLS (Fully Modified Least Squares)			
Periyot	1980-2017			
Değişkenler	Katsayı	Standart Sapma	t-İstatistiği	P Olasılık Değeri
Sermaye	0.483809	0.081416	5.942450	0.0000
Cari Harcamalar	0.462479	0.083534	5.536413	0.0000
C (Sabit Terim)	3.292685	0.086319	38.14575	0.0000
R ²	0.999716	Ortalama Bağımlı Değişken		23.87278
Düzeltilmiş R ²	0.999699	Standart Sapma (Bağımlı Değişken)		4.258861
S.E. of Regresyon	0.073913	Artık Kareler Toplamı		0.185749
Uzun Dönem Varyans	0.008651			

Tablo 3.8’de değişkenlerin p değerlerine bakıldığında sermaye ve cari harcamaların p değerleri 0.0000 olduğu için bu değişkenler istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Yani iktisadi büyüme ile sermaye ve cari harcamalar arasında olumlu ilişki bulunmaktadır. Modelde hesaplanan düzeltilmiş R-kare = 0.999699’dur ve bağımlı değişken büyüme, bağımsız değişkenlerin değişimlerinin %99’nu modelde yer alan değişkenler tarafından açıklandığı anlamına gelmektedir. Değişkenler açısından ise, sermaye ve cari harcamalardaki %1’lik artış, büyümede sırasıyla %0.48, %0,46’lik artışa sebep olmaktadır.

Tablo 3.9. Sermaye ve Yatırım Harcamaların FMOLS Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Büyüme (GSYİH)			
Yöntem	FMOLS (Fully Modified Least Squares)			
Periyot	1980-2017			
Değişkenler	Katsayı	Standart Sapma	t-İstatistiği	Olasılık (p Değeri)
Sermaye	0.804478	0.061746	13.02879	0.0000
Yatırım Harcamalar	0.137675	0.066118	2.082270	0.0449
C (Sabit Terim)	3.225352	0.124579	25.89006	0.0000
R ²	0.999461	Ortalama Bağımlı Değişken		23.87278
Düzeltilmiş R ²	0.999429	Standart Sapma (Bağımlı Değişken)		4.258861
S.E. of Regresyon	0.101734	Artık Kareler Toplamı		0.351893
Uzun Dönem Varyans	0.017187			

Tablo 3.9’da değişkenlerin p değerlerine bakıldığında sermaye harcamalarının olasılık değeri 0.0000 ve %1 anlamlılık düzeyinde ve yatırım harcamaların p değeri 0.0449 olduğu için %5 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Yani iktisadi büyüme ile sermaye ve yatırım harcamalar arasında olumlu ilişki bulunmaktadır. Değişkenler açısından, yatırım harcamalardaki %1’lik artış, büyümede %0,13’lük artışa söz konusudur.

Tablo 3.10. Sermaye ve Transfer Harcamaların FMOLS Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Büyüme (GSYİH)			
Yöntem	FMOLS (Fully Modified Least Squares)			
Periyot	1980-2017			
Değişkenler	Katsayı	Standart Sapma	t-İstatistiği	Olasılık (p Değeri)
Sermaye	0.678239	0.037307	18.17982	0.0000
Transfer Harcamalar	0.249109	0.036310	6.860597	0.0000
C (Sabit Terim)	3.409240	0.074700	45.63926	0.0000
R ²	0.999724	Ortalama Bağımlı Değişken		23.66007
Düzeltilmiş R ²	0.999709	Standart Sapma (Bağımlı Değişken)		4.400804
S.E. of Regresyon	0.075135	Artık Kareler Toplamı		0.197582
F İstatistik	0.00000			

Tablo 3.10’da değişkenlerin p değerlerine bakıldığında sermaye ve transfer harcamalarının olasılık değeri 0.0000 ve %1 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Yani iktisadi büyüme ile sermaye ve transfer harcamalar arasında olumlu ilişki bulunmaktadır. Değişkenler açısından, transfer harcamalardaki %1’lik artış, büyümede %0,24’lük artışa sebep olmaktadır.

SONUÇLAR

Kamu harcamaları (eğitim, sağlık, savunma, yatırım, araştırma ve geliştirme vb.) ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki, 19. yüzyıldan itibaren iktisat literatüründe tartışılan ve incelenen konular arasında yer almıştır. O günden günümüze kadar bu konuyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Wagner ve Keynes tarafından geliştirilen teorilerde kullanılan kavramlardır. Wagner ekonomik büyümenin kamu harcamalarının nedeni olduğunu savunmakta iken; Keynes, kamu harcamalarının iktisadi büyümenin nedeni olduğu argümanını savunmaktadır. Keynes'e göre kamu harcamaları, ekonomik büyümeyi etkilemek ve kısa vadeli dalgalanmaları iyileştirmek için tasarlanmış bir politika aracı olarak kullanılabilir. Keynesyen iktisatçılara göre, kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklanan bütçe açıkları yerli üretimi artırmış, dolayısıyla ekonomiyi genişletmiş ve dolayısıyla özel sektör yatırımlarını cesaretlendirmiştir. Bunlara ek olarak, Keynes, kamu harcamalarının iktisadi büyümenin bir neticesi olmadığını, daha çok artan kamu harcamalarının bir neticesi olarak iktisadi büyümenin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir.

Sunulan bu tez çalışmasında da iktisadi büyüme ile kamu harcamaları türleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, ilk olarak, iktisadi büyüme ve kamu harcamaları kavramları teorik olarak verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, kavramsal çerçevede ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişki teoriler ve görüşlerle sunulmuştur. Son olarak, çalışma ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ekonometrik analiz ile ortaya koymuştur.

Çalışmanın analiz bölümünde Türkiye de iktisadi büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişki 1980-2017 yılları için eşbütünleşme analiz yöntemlerinden ARDL kullanılarak ortaya konulmuştur. Analizden daha anlamlı sonuçlar alabilmek için sermaye ile birlikte kamu harcamaları üç farklı kaleme; yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve cari harcamalar ele alınmıştır. İlk olarak değişkenlerin durağan olup olmadıklarına bakılmış ve tüm değişkenler durağan hale geldikten sonra eşbütünleşme testi yapılmıştır. Testin neticesinde, iktisadi büyüme ile tüm kamu harcamaları arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle, kamu harcamalarındaki 1 birimlik artış, ekonomik büyümeyi olumlu etkileyerek arttırmaktadır. Yani Keynes'in görüşü ile elde edilen sonuç doğru orantılıdır. Kamu harcama türlerinin

anlamlılık derecelerine bakıldığında yatırım harcamalarının %0,13, transfer harcamalarının %0,24 ve cari harcamalarının %0,46 olduğu görülmüştür. Bunun anlamı ise Türkiye’de 1980-2017 yılları verilerine göre yapılan analiz sonucunda, kamu harcama türleri içerisinde cari harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin analizlenen diğer türlere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, cari harcamalar içerisinde yer alan faydaları gelecek yılları etkileyen sağlık ve eğitim harcamaları gibi verimli alanlara daha çok yatırım ve harcamalar yapılarak daha hızlı ekonomik büyüme gerçekleştirilebilir. Bu alanlarda verimli harcamaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli reformların yapılması gerekmektedir. Gerçekleştirilen yatırım ve harcamalar ülkede enflasyonist etki oluşturmadan yapılmalıdır.

Keynesyen teoriye göre, cari harcamalarda artış toplam talepte de artış oluşturarak hızlandıran etkisi ile büyümeyi etkiler. Türkiye de incelenen yıllarda yatırım harcamaları oranı düşüktür. Yatırım harcamaları ülke ekonomisinin GSMH ve kamu sektörünün sermaye kapasitesinin artmasına neden olarak uzun soluklu ekonomik büyümeyi sağlamada önemli politika aracıdır. Bu yüzden devletin yatırım harcamalarını artırması ve özel sektör yatırımlarını pozitif yönde etkileyecek alanlarda yatırım yapması ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

Yatırım harcamaları ekonomide enflasyonun olduğu zamanlarda uygulanacak en kuvvetli politikalardandır. Etkisi uzun dönemde görülür. Yatırım harcamaları kalemlerinde bir indirim yapıldığında büyük bir dirençle karşılaşılmaz bu yüzden yatırım harcamaları enflasyonist baskıları gidermede kullanılabilir.

Kamu harcamaları sayesinde fiyatlar ve özel tüketim harcamalarında artış yaşanabilir. Kamu harcamalarının durgunluk zamanlarında maliye politikası olarak kullanılması, tüketimi uyarıp artırır ve ekonominin durgunluktan çıkması daha kolay olur. Durgunluk dönemlerinde vergi oranlarının düşürülmesi kişisel reel geliri artırarak artan gelirin tüketim harcamasına dönüşmesi ile ekonomik durgunluktan çıkılır.

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağlaması için fiyat genel seviyeleri üzerindeki etkilerine göre de belirlenmelidir. Fiyat genel seviyelerinin sürekli bir artış içerisinde olduğu durumda enflasyonist bir dönemde yapılan fazla kamu harcamaları olumsuz büyümeye neden olacağından yapılan cari ve transfer harcamalarının düşürülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akça, F. (2014). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Sivas
- Akdoğan, A. (2006). *Kamu Maliyesi*, (Genişletilmiş 11. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara)
- Akdoğan, A. (2009). *Kamu Maliyesi*, (Gazi Kitabevi, Ankara)
- Akdoğan, A. (2014). *Kamu Maliyesi*, (Gazi Kitabevi, Ankara)
- Akkaya, H. (2016). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülke Karşılaştırması, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Nevşehir
- Aksoy, Ş. (1991). *Kamu Maliyesi, Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri Bütçe Maliye Politikası*, 102-103.
- Aljebri, M. A. (2012). Labor demand and economic growth in Saudi Arabia. *American Journal of Business and Management*, 1(4), 271-277.
- Arısoy, İ. (2005). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1950-2003), *Türkiye Ekonomi Tartışma Metni*
- Arısoy, İ. (2005). Wagner Ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 63-80.
- Artan, S. (2000). İçsel Büyüme Teorileri Ve Türkiye Örneği: Yatırım Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi 1963-1999, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Trabzon
- Artan, S., Hayaloğlu, P., & Seyhan, B. (2015). Türkiye’de Çevre Kirliliği, Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 308-325.
- Aslıkara, F. (2019). Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Karaman
- Atamtürk, B. (2007). *Büyüme Teorileri Ve IMF Politikaları*. Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 1, İstanbul
- Ateş, Ş. (1998). Yeni İçsel Büyüme Teorileri Ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi, Doktora Tezi, Ç.Ü.S.B.E

- Aydın, S., Çaşkurlu, E. (2013). *Kamu Maliyesi*, (Gazi Kitabevi, Ankara)
- Aytaç, D. (2004). Türkiye’de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma, Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Ekonomisi/ Maliye Anabilim Dalı, Ankara
- Bakkal, h. (2016). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi ve Yeni Kamu Mali Yönetiminin Rolü. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (10), 125-138.
- Barro, Robert J. (1990). Government Spending in a Simple Model Of Endogeneous Growth. *The Journal of Political Economy*, 98(5).
- Barro, R. J. (1991). Economics Growth in a Cross-Section of Countries, *Quarterly Journal of Economics*, May, s. 407-443
- Barro, R. J. Ve Martin, S. (1995). *Economic Growth*, New York: Mcgraw-Hill
- Başar, S. Vd. (2009). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 301-314.
- Bedir, E. (2002). Yirmibirinci Yüzyılda İstihdamın Artan Önemi Ve Eğitim-İstihdam İlişkisi. *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Ankara, 53-64.
- Berber, M. (2004). *İktisadi Büyüme Ve Kalkınma*, (2. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon)
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme Ve Kalkınma*, (Derya Kitabevi, Trabzon)
- Bıçak, Z. (1996). Kamu Yatırımlarının Kuşaklararası Refah Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara
- Bocutoğlu, E. (2015). *Karşılaştırmalı Makro İktisat Teoriler Ve Politikalar*, (Ekin Kitabevi, Kastamonu)
- Bulutoğlu, K. (1981). *Kamu Ekonomisine Giriş*, (Filiz Kitabevi, İstanbul)
- Bulutoğlu, K. (2002). *Kamu Ekonomisine Giriş*, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul)
- Bulutoğlu, K. (2003). *Kamu Ekonomisine Giriş*, (Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul)
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, (8. Baskı, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul)
- Brownlee, O.H. And Edward, D. (1960). *Economics Of Puplic Finance*, (Prentice Hall., Englewood Cliffs, New Jersey)

- Celepcioğlu, M. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Balıkesir
- Çalışkan, Ş. ve Mızırak, Z. (2007). Çalışan Bayanların Eğitim-Gelir Düzeyleri ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkileri, *Tebliğ, Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, Calalabat-Kırgızistan, 377-384.
- Çelik, A. A. (2010). Ekonomik Büyüme İle Kamu Harcamalarının Nedensellik Analizi Suudi Arabistan, B. A. Emirlikleri Ve Kuveyt Uygulaması Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisat Anabilim Dalı, İstanbul
- Çetinbaş, H. ve Halis, B. (1999). Eğitimin İstihdam ve Verimliliğe Etkisi, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5.
- Demir, O. (2002). Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, (1-16)
- Demirbaş, S. (1998). The Growth of Public Expenditure In Turkey (1950-1990)
- Deyneli, F. (2010). *Kamu Maliyesi*, Pamukkale Üniversitesi Maliye Bölümü
- Diler, G. (2011). Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Afyon
- Doğruyol, C. (2012). *Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*, Güncellenmiş ve Genişletilmiş (7. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara)
- Durmuş, M. (2006). Kamu Harcamalarının Artışını Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 251-299.
- Ebren, M. (2019). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:1990-2017 Dönemi, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kahramanmaraş
- Edizdoğan, N. (1995). *Kamu Maliyesi*, (Ekin Kitapevi, İstanbul)
- Edizdoğan, N. (2004). *Kamu Maliyesi*, (8. Baskı. Ekin Yayıncılık, Bursa)
- Edizdoğan, N. (2007). *Kamu Maliyesi*, (9. Baskı. Ekin Yayıncılık, Bursa)
- Egeli, H., & Hayrulloğlu B. (2014). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamalarının Analizi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(593), 93-107.

- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. (Remzi Kitapevi, İstanbul)
- Eğilmez, M. (2010). *Makro-Ekonomi Türkiye'den Örneklerle*, (Remzi Kitabevi, İstanbul)
- Eğilmez, M. (2012). Türkiyenin Sürdürülebilir Büyüme Potansiyeli, *Kendime Yazılar*, 13 Kasım
- Ehrlich, I. (1990). The Problem of Development: Introduction, *Journal of Political Economy*, S1-S11. <http://www.jstor.org/stable/2937629> adresinden alındı
- Eker, A. (2004). *Kamusal Maliye*, (Doğus Matbaası, İzmir)
- Eker, M. (2007). Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2004), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kars
- Ercan, N. Y. (2000). İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış, *Planlama Dergisi*, DPT, 42, 129-138
- Ercan, N. Y. (2002). İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış, *Planlama Dergisi*, 129-138.
- Ergen, E., & Yavuz, E. (2017). Büyüme İle Harcama Arasındaki İlişkinin ARDL Eş-Bütünleşme Ve Granger Nedensellik Testleri İle Analizi: Türkiye Üzerine Kanıtlar. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 84-92.
- Ergin, E. (1991). *Savunma Sanayi Yatırımları ve Ekonomik Büyüme*, Ankara M.S.B. Savunma Sanayi Müsteşarlığı, 30-31.
- Erginay, A. (1987). *Kamu Maliyesi, Kamu Gelirleri, Kamu Giderleri, Devlet Bütçesi, Maliye Politikası*, (Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara)
- Erginay, A. (2005). *Kamu Maliyesi*, Gözden Geçirilmiş ve İşlenmiş 17.b., (Savaş Yayınları, Ankara)
- Erginay, A. (2010). *Kamu Maliyesi*, (18. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara)
- Fikir, H. (2010). Türkiye'de Kamu Harcamaları Ve İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali İktisat Bilim Dalı, İstanbul
- Fine, M. (2000). Endogenous Growth Theory; A Critical Assessment, *Cambridge Journal Of Economics*, 24(2)
- Gemmell, N. (1993). *The Growth Of The Public Sector, Theories And International Evidence*, (Edward Elgar Publishing Limited, England)

- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (1), 181-199.
- Gülcan, C. M. (2008). Kamu Harcamaları İçinde Eğitim Ve Sağlık Harcamalarının Yeri, Ekonomik Etkileri Ve Türkiye Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kırıkkale
- Gümüş, S. (2005). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 31-32.
- Güner, K. (2002). Türkiye’de 1980-2001 Yıllar Arasındaki Bütçe Harcamalarının Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul
- Gürsoy, B. (1978). *Kamusal Maliye*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 426/783, (Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara)
- Güvel, A. (2018). Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi: 1980-2017 Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kırıkkale
- Glomm, G. ve Ravikumar, B. (1997), Productive Government Expenditure and Long-Run Growth, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 21, 183-204.
- Gwartney J., Holcombe R. And Lawson R. (1998). ‘The Scope Of Government And The Wealth Of Nations’ *Cato Journal*, 18(2), Gwarney J, Holcombe, R And Lawson (1998). ‘The Size And Functions Of Government And Economic Growth’, Joint Economic Committeestudy, April, www.cato.org
- Han, E. ve Kaya, A. (2004). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (1. Baskı. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir)
- Hansen, B. E., & Phillips, P. C. (1990). Estimation and inference in models of cointegration: A simulation study. *Advances in econometrics*, 8(1989), 225-248.
- Henrekson, M. (1993). The Peacock Wiseman Hypothesis, *The Growth of The Public Sector Theories and International Evidence*, (Der.: Norman Gemmill), England: Edward Elgar.
- Hızarcı, B. (2007). Kamu Harcamaları Ve Ekononmik Büyüme İlişkisinin Wagner Kanunu İle Analizi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak

Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı,
Zonguldak

IMF (2001). Sweden Selected Issues-The Role of Government, *IMF Country Report*,
1(169), <http://www.imf.org>

Işık, N., Yılmaz, S. S., & Kılınç, E. C. (2017). İthal otomobil satışlarının döviz kuru
esnekliği: Türkiye üzerine bir uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(33), 84-92.

Kalenderoğlu, M. (2005). *Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*, (Agon Yayıncılık,
Ankara)

Kalenderoğlu, M. (2012). *Kamu Maliyesi Bütçe Ve Borçlanma*, (Seçkin Yayınevi,
Ankara)

Kanca O.C. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-
2008 (Ampirik Bir Çalışma). *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Dergisi* 25(1): 75-92.

Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine
Etkileri, *Ankara Üniversitesi SBF Bilimler Dergisi*, 58 (3), 145-169.

Karagül, M. (2002), Beşeri Sermayenin İktisadi Gelismedeki Rolü Ve Türkiye
Boyutu, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayın No: 37

Kaya, E. (2006). Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi,
Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı,
Balıkesir

Kazaz, A. (1990). Türkiye’de Altyapı Yatırımlarının Yapısı Ve Gelisimi, Yüksek
Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Ve Yerel
Yönetim İdaresi İle Girişimcilik, İstanbul

Kazgan, G. (2016). *İktisadi Düşünce Politik İktisadın Evrimi*, (Remzi Kitabevi,
İstanbul)

Kibritçiöglü, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Büyüme Modelinde
Beşeri Sermayenin Yeri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53(1)

Kiraz, H. (2016). Ekonomik Büyüme Sürecinde kamu Harcamalarının Rolü. Seçilmiş
Oecd Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı,
Eskişehir

- Künü, S. (2013). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum
- Künkçü, H. B. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırımın Ekonomik Büyümeye Etkisi Ve Türkiye Uygulaması (1987-2006), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Eskişehir
- Krugman, P., & Wells, R. (2011). *Makro İktisat*, çev. Fuat Oğuz, K. Ali Akkemik, Koray Göksal, M. Murat Arslan. (Palme Yayıncılık, Ankara)
- Lucas, Robert E., Jr. (1988) On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.
- Malatyalı, Ö. (2016). Teknoloji Transferinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği 1989-2014, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, 63-73.
- Mankiw, G. N., Phelps, S. P. and Romer, M. P. (1995). The Growth of Nations, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 25th Anniversary Issue, 275-326.
- Mazgit, İ. (2002). Bilgi Toplumuna ve Sağlıkın Artan Önemi, *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 10-11 Mayıs, Hereke-Kocaeli.
- Mere, M. (2006). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Afyonkarahisar
- Nadaroğlu, H. (1998). *Kamu Maliyesi Teorisi*, (10. Baskı Beta Yayınları, İstanbul)
- Nkoro, E., & Uko, A. K. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) cointegration technique: application and interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 5(4), 63-91.
- Oktayer N., SUSAM N. (2008). Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği, *İstanbul Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 146-164.
- Orhaner, E. (2007). *Kamu Maliyesi*. (Siyasal Kitabevi, Ankara)
- Önder, İ. (1974). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967*, (İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul)
- Özatay, F. (2016). *Finansal Krizler Ve Türkiye*, (5.baskı, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul)

- Özbaran, Ö. (2004). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıın Harcama Türlerine Göre İncelenmesi, *Sayıştay Dergisi*, 53,115.
- Özbay, E. (2019). Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bandırma
- Özmen, İ. (2010). Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki: Türkiye Örneği (1980-2008), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya
- Öztaşkın, S. H. (2019). Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum
- Öztürk, N. (2012). *Maliye Politikası*, (1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa), 246-247.
- Parasız, İ. (2008). *Ekonomik Büyüme Teorileri*, (3. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa)
- Paya, M. (2013). *Makro İktisat*, (Türkmen Kitabevi, İstanbul)
- Pehlivan, O. (2005). *Kamu Maliyesi*, (Derya Kitabevi, Trabzon)
- Pehlivan, O. (2009). *Kamu Maliyesi* (Derya Kitapevi, Trabzon)
- Pehlivan, O. (2015). *Kamu Maliyesi*, (Celepler Matbaacılık, Trabzon)
- Pekin, T. (2000). *Makro Ekonomi Para Milli Gelir İstihdam*, (5. Baskı, İzmir)
- Pelin, İ. F. (1945). *Finans İlmî Ve Finansal Kanunlar*, (Birinci Kitap, 3.Baskı., İsmail Akgün Basımevi, İstanbul)
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Ram, R. (1986), Government Size And Economic Growth, *American Economic Review*, 76(1), 191-203.
- Romer Paul M. (1986). Increasing Returns And Long Run Growth, *The Journal Of Political Economy*, 94(5).
- Romer, P. (1990). *Capital, Labor And Productivity* (Brooking Papers And Econohynic Activity, Microeconomics)
- Sanford, G. T. (1978). *The Economics Of Puplic Finance* (Second Edition, Pergamon Press, William Clowersand Sons Ltd., London)
- Savaş, V. F. (2000). İktisatın Tarihi, (4.Bs., Siyasal Kitabevi, Ankara)

- Seçme, O. Z. (2010). Kamu Harcama Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kayseri
- Sivrikaya, A. (2003). Teknolojik Gelişme ve Ekonomik Büyüme, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), 65-94.
- Sunal, O. (2015). Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir
- Sümer, E. (2019). İktisadi Büyüme Ve Kamu Harcamaları İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Zonguldak
- Sloman John; (2004), *İktisat Makro*, Ahmet Çakmak çev., (1. Basım. Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul)
- Şeker, S. D. (2011). *Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*, Ankara T.C. Kalkınma Bakanlığı, 1-2.
- Şen, F. (2007). Büyüme Ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Taban, S. (2004). Türkiye'de Sağlık Ve Ekonometrik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Testi, III. Ulusal Bilgi Ve Yönetim Kongresi, 3-12.
- Taban, S. ve Kar, M. (2006). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 159-182.
- Taban, S. (2008). *İktisadi Büyüme Kavram Ve Modeller* (Nobel Yayınları)
- Taş, R. (2014). *Makro İktisat*, (Ankara Kariyer Yayınları, Ankara)
- Taşseven, Ö. (2000). *The Wagner's Law: Time Series Evidence for Turkey 1960-1998*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara
- Telek, C. (2013). Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Analizi 1998-2012, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep
- Tezel, Y. S. (2003). *İktisadi Büyüme*, (İmaj Yayınevi, Ankara)

- Tuncer, S. (1975), İktisadi Kalkınma Ve Masraf Politikası, Maliye Enstitüsü Konferansları, 18. Seri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul
- Tuncer, G. (2013). Kamu Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisinin Mekânsal Analizi: Türkiye Uygulaması, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2018). “Yıllık rapor”. Erişim: 25 Aralık 2018 <http://www.tuik.gov.tr>
- Türker, T. (2000). İktisadi Büyüme Beşeri Sermaye Ve Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayenin Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- Türlüoğlu, E. (2019). Türkiye de Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Ekonomik Büyüme Ve Dış Ticaret İlişkisi Nedensellik Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Edirne
- Tüylüoğlu, Ş. (1995). İçsel Büyüme Modelleri (Teorik Çerçeve-Ampirik Bulgular), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Ünsal Erdal (2013), Makro İktisat İmaj Yayıncılık, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). “Gösterge ve İstatistikler”. Erişim: 20 Şubat 2019. <https://www.sbb.gov.tr/>.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2020). “İstatistikler”. Erişim: 6 Nisan 2020. <https://www.hmb.gov.tr/>.
- Uğurlu, E. (2009). *Durağanlık Ve Birim Kök Sınamaları*. https://www.academia.edu/2402640/Dura%C4%9Fanl%C4%B1k_Birim_K%C3%B6k_S%C4%B1namalar%C4%B1, Erişim Tarihi: 14.08.2020.
- Uluatam, Ö. (1999). *Kamu Maliyesi*, (6. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara)
- Uluatam, Ö. (2001). *Kamu Maliyesi*, (7. Baskı, İmaj Kitapevi, Ankara)
- Ulusoy, A. (1989). Kamu Harcamaları-İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Ulutürk, S. (1997). Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi Ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kurumsal Ve Ampirik Bir Değerlendirme: Türkiye,

1963-1993, Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ankara

Ulutürk, S. (1998). *Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü*, (Akçag Basım Dağıtım, Ankara)

Ulutürk, S. (2001). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi *A.Ü.I.I.B.F Dergisi*, 131-139.

Uzay, N. (2002). Kamu Büyüklüğü Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999), *Erciyes Üniversitesi I.I.B.F. Dergisi*, 19, 151-172

Üçler, G. (2011). Kamu Harcama Çeşitleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Analiz (1970-2009), Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya

Ünen, Ç. (2015). Kamu Harcaması Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye Ekonomisinde Wagner Yasası Analizi (1998-2014), Yüksek Lisans Tezi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Kayseri

Ünsal, E. M. (2013). *Makro İktisat*, (8. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara)

Yeldan, E. (2011). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, (Efil Yayınevi, Ankara)

Yılmaz, Ö. ve Akıncı M. (2012). *İktisadi Büyüme Ve Makro Ekonomik Belirleyicileri*, (1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara)

Yurgiden, H. (2018). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Adıyaman

Yüksel, C. Ve Songur, M. (2011). Kamu Harcamalarının Bileşenleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010), *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Dergisi*, sayı. 161, Temmuz – Aralık, 365-380.

Yülek, M. A. (1997). İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Kamu Politikaları Üzerine, *Hazine Dergisi*, 6.